

Vilniaus universiteto
Komunikacijos fakulteto
Informacijos ir komunikacijos katedra

Simona Kvedaraitė
Tarptautinės komunikacijos magistrantūros studijų studentė

**PSIČIKOS SUTRIKIMŲ TURINČIŲ ASMENŲ
VAIZDAVIMAS ŽINIASKLAIDOJE:
LIETUVOS IR DIDŽIOSIOS BRITANIJOS Palyginimas**
magistro baigiamasis darbas

Vadovė dr. lekt. L. Nevinskaitė

Vilnius, 2010

MAGISTRO BAIGIAMOJO DARBO L.

REFERATO LAPAS

Kvedaraitė, Simona

Kved 23 Psichikos sutrikimų turinčių žmonių vaizdavimas žiniasklaidoje: Lietuvos ir Didžiosios Britanijos palyginimas : magistro darbas / Simona Kvedaraitė ; mokslinis vadovas lekt. dr. Laima Nevinskaitė ; Vilniaus universitetas. Komunikacijos fakultetas. Informacijos ir komunikacijos katedra. – Vilnius, 2010. – 89, [1] lap. : lent. – Mašinr. – Santr. angl. – Bibliogr.: lap. 67-72 (53 pavad.).

UDK 070 + 616.89

Reikšminiai žodžiai: psichikos ligos, psichikos sutrikimai, sutrikusios psichikos asmenys, stigma, žiniasklaida, spauda, audiovizualinė žiniasklaida, internetas, rėminimas, kultivacijos teorija, socialinio išmokymo teorija.

Magistro *darbo objektas* - informacija apie sutrikusios psichikos asmenis ir jos pristatymas pagrindinėse žiniasklaidos priemonėse. *Darbo tikslas* - nustatyti sutrikusios psichikos asmenų pavaizdavimą žiniasklaidoje ir jo galimą įtaką. *Darbo uždaviniai:* pristatyti teorijas, aiškinančias galimas žiniasklaidos įtakas; išnagrinėti ir apibendrinti tyrimus apie sutrikusios psichikos asmenų pavaizdavimą žiniasklaidoje; tyrimo pagalba atskleisti ir palyginti sutrikusios psichikos asmenų pristatymo Lietuvos ir Didžiosios Britanijos žiniasklaidoje aspektus.

Išanalizavus mokslinę literatūrą apie galimas žiniasklaidos įtakas, temų, susijusių su sutrikusios psichikos žmonėmis, komunikacijos kūrimo procesus, tyrimus apie šių asmenų pavaizdavimą žiniasklaidos priemonėse, prieitos tokios išvados: pasaulinėje žiniasklaidoje sutrikusios psichikos asmenys dažniausiai pristatomi nusikaltimų kontekste ir yra pavaizduojami pavojingi, nenusipėjami, linkę į smurtinius veiksmus. Be kita ko, keletas tyrėjų nustatė, kad tiek spaudos, tiek televizijos turinys, esantis didžia dalimi apie šių asmenų įvykdytus nusikaltimus, neatitinka tikrovės skaičių – realybėje psichikos sutrikimų įvykdomų nusikaltimų skaičius yra žymiai mažesnis. Teigiamo pobūdžio pranešimų, kino filmų žymiai mažiau - teigiamas šių asmenų įvaizdis daugiau išimtis, negu taisyklė. Psichikos sveikatos analitikai kalba apie esminį žiniasklaidos vaidmenį įamžinant ir išlaikant psichikos ligų stigmą. Žiniasklaidos efektų teorijos pateikia galimas žiniasklaidos įtakas: televizijos žiūrėjimas sukuria pasaulio suvokimą, kuris įtakojamas televizijoje demonstruojamomis vertybėmis, ideologijomis, koncepcijomis – taip informacija apie psichikos problemų turinčių žmones bei jos pristatymo būdas veikia auditorijos

narių požiūrius, kurie tampa neigiami, nepalankūs šių žmonių atžvilgiu. Tą patį būtų galima pritaikyti laikraščių, naujienų portalų skaitytojams. Atlikus Lietuvos bei Didžiosios Britanijos pagrindinių laikraščių ir internetinių portalų tyrimą, nustatyta, kad abiejų šalių žiniasklaida dažniausia rašė apie šių asmenų nusikaltimus. Didžiosios Britanijos žiniasklaida psichikos problemų turinčius žmones pristato geriau: politiškai korektiška psichikos sveikatos terminologija, dažniau įgalinamas pats sutrikusios psichikos žmogus pasisakyti, įžymių žmonių, gyvenančių/-nusių su psichikos liga, gyvenimo istorijų pristatymas, dažniau rašoma apie psichikos sveikatos socialines programas, kampanijas. Lietuvos atveju, retai kada panaudojama tinkami, politiškai korektiški terminai, dažnai kalbama apie šių asmenų smurtinius veiksmus, dažnai atskleidžiama asmens tapatybė, konkreči diagnozė, o tai, spėjama, dažniausiai nėra atsiklausoma paties asmens.

Magistro darbas *gali būti naudingas* žurnalistams, NVO organizacijoms, komunikacijos mokslų, socialinio darbo studentams, tyrėjams, kurie norėtų gilintis į psichikos sveikatos ir žiniasklaidos sritį.

Turinys

IVADAS	7
1. Sutrikusios psichikos asmenų pavaizdavimo žiniasklaidoje įtaka	10
1.1. Žiniasklaidos efektai	11
1.1.1. Rėminimas	11
1.2.1. Kultivacijos teorija	15
1.3.1. Socialinio išmokymo teorija	17
1.2. Žiniasklaidos vaidmuo stigmatos kūrimo procese	18
2. Sutrikusios psichikos asmenų pavaizdavimas žiniasklaidoje	20
2.1. Temų, susijusių su sutrikusios psichikos žmonėmis, komunikacijos kūrimo procesai	20
2.2. Sutrikusios psichikos asmenų vaizdavimo žiniasklaidoje tyrimai	26
2.2.1. Spauda	27
2.2.2. Audiovizualinė žiniasklaida	34
2.2.3. Internetas	40
2.3. Tinkamo ir politiškai korektiško sutrikusios psichikos asmenų pristatymo žiniasklaidoje principai	42
3. Lietuvos ir Didžiosios Britanijos laikraščių bei internetinių portalų tyrimas	44
3.1. Tyrimo aprašymas	45
3.2. Tyrimo rezultatai	48
3.3. Tyrimo apibendrinimas	59
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	62
<i>Media Portrayal of People with Mental Illness: Comparison of Lithuania and Great Britain (summary)</i>	65
<i>Bibliografinių nuorodų sąrašas</i>	67
Priedai	73
1 priedas. Kintamieji ir jų reikšmės	73
2 priedas. Kintamųjų ir jų reikšmių kodavimo instrukcija	77

Darbe naudojami terminai bei santrumpos

Antisocialus elgesys – elgesys neatitinkantis visuomenės normų bei lūkesčių.¹

Hospitalizacija - paguldymas į ligoninę.²

Psichikos sveikata – geros savijautos būseną, kurios metu kiekvienas individas supranta savo potencialą, gali susidoroti su normaliu gyvenimo stresu, gali dirbti produktyviai ir vaisingai, ir yra pajėgus padėti savo bendruomenei.³

Psichikos liga – liga, atsirandanti dėl galvos smegenų patologijos ar egzogeninių (aplinkos/išorinių) veiksnių poveikio ir pasireiškianti psichinės veiklos sutrikimais. Skiriami dideli tikrovės atspindėjimo sutrikimai – psichozės ir mažesni psichinės veiklos sutrikimai – neurozės.¹

Psichikos sutrikimas – tai terminas tapatus psichikos ligos terminui, naudojamas siekiant politinio korektiškumo.⁴

Psichozė – psichiatrijos terminas skirtas apibūdinti psichinei būsenai, kai asmuo iškreiptai suvokia, praranda racionalų ryšį su realybe.⁴

Schizofrenija - lėtinė psichikos liga, kuri pažeidžia jausmų, mąstymo, suvokimo bei valios sferas.¹

Stigma – reiškinys, kai žmogus pasižymi koku nors fiziniu, psichologiniu ar socialiniu nukrypimo požymiu, kuris ryškiai skiriasi nuo visuomenėje nusistovėjusių normų.⁵

Stereotipas – visuomenės sąmonėje funkcionuojantis supaprastintas, schematizuotas, emociškai nuspalvintas kokio nors objekto vaizdinys.⁵

Maniakinė depresija - pasikartojantys (mažiausiai du) nuotaikos ir aktyvumo kitimo epizodai, kurių metu nuotaika tampa pakili, padidėja energija bei aktyvumas (manija), arba nuotaika pablogėja, energija bei aktyvumas sumažėja.⁴

PSO – pasaulinė sveikatos organizacija (angl. WHO – World Health Organization).

NVO – nevyriausybinės organizacijos;

¹ Psichologijos žodynas, 1993;

² Tarptautinių žodžių žodynas, Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.

³ Pasaulinė sveikatos organizacija, 2010;

⁴ Tarptautinė ligų klasifikacija, 10 leidimas;

⁵ Tarptautinių žodžių žodynas, Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.

ĮVADAS

Pasaulio sveikatos organizacijos duomenimis, beveik 60 proc. pasaulio gyventojų susiduria su įvairaus pobūdžio psichologinėmis problemomis ar turi psichikos sutrikimų. Psichikos liga - viena iš labiausiai stigmatizuojamų būsenų visame pasaulyje. Stigma bei diskriminacija dėl psichikos sutrikimų yra didžiulis barjeras pacientams bei jų šeimos nariams turėti normalų, pilnavertį gyvenimą. Daugelyje šalių pažeidžiamos sutrikusios psichikos asmenų teisės, kas pasireiškia per fizinius apribojimus, izoliavimą, pagrindinių poreikių bei privatumo neigimą. Tačiau tik keletas šalių turi specialią teisinę sistemą sutrikusios psichikos asmenų teisėms apsaugoti bei ginti (PSO, Jungtinės Tautos, 2010).

Žiniasklaida būdama pagrindiniu ir bene svarbiausiu informavimo šaltiniu turi didesnę ar mažesnę galią įtakoti visuomenės nuomonę. Psichikos sveikatos ir žiniasklaidos tyrėjai akcentuoja žiniasklaidos efektus: sutrikusios psichikos asmenų pavaizdavimo būdai, stilius, informacijos ypatybės, kada laikomasi išankstinės neigiamos pozicijos, stereotipinio sutrikusios psichikos asmenų įvaizdžio, gali paskatinti šių asmenų stigmatizavimą, įtakoti nepalankius už politinius sprendimus atsakingų asmenų veiksmus, formuoti atitinkamą visuomenės narių požiūrį bei sukelti daugybę kitų neigiamų padarinių pačiam žmogui, gyvenančiam su liga. Visa tai parodo, kodėl taip svarbu analizuoti psichikos sutrikimų turinčių žmonių reprezentavimą žiniasklaidoje. Juolab, apklausų pagalba nustatyta, kad žiniasklaida yra pirminis ir didžiausias viešosios informacijos apie psichinius sutrikimus ir ligas šaltinis (Diefenbach, 1997; Coverdale *et al.*, 2002).

Sutrikusios psichikos asmenų vaizdavimo analizės žiniasklaidoje pradininku galima įvardinti dr. J. C. Nunnally, kuris jau VI-ajame XX a. dešimtmetyje suprato sparčiai didėjančią televizijos vaidmenį psichikos sveikatos tema, o vėlesni įtakingi šios srities tyrėjai kaip dr. Otto F. Wahl, prof. Donald L. Diefenbach, dr. C. Francis išplėtojo psichikos sutrikimų turinčių asmenų pavaizdavimo analizės įvairiose žiniasklaidos priemonėse spektrą bei gilinosi į visuomenės nuomonės formavimąsi šiuo aspektu. Tyrimų rezultatai parodė, kad žiniasklaidoje egzistuoja stereotipai apie neišvengiamą sutrikusios psichikos asmenų pavojingumą, nenusipėjamumą, polinkį į nusikaltimus. Nustatyta, kad psichinių ligų vaizdavimas žiniasklaidoje yra klaidingas ir neigiamas, o atlikti eksperimentai parodė sąsajas tarp sutrikusios psichikos asmenų vaizdavimo žiniasklaidoje ir neigiamo visuomenės narių požiūrio į psichikos ligas (Domino, 1983; Wahl *et al.*, 1995; Diefenbach, 1997; Thornton *et al.*, 1996).

Pastebėta mokslinių tyrimų apie negalės ir žmonių, turinčių negalę, pavaizdavimo žiniasklaidoje tendencija – didžioji dauguma jų tiria fizinę negalią turinčių asmenų pavaizdavimą, o

tyrimų duomenų ratas apie žiniasklaidos kuriamą sutrikusios psichikos asmenų paveikslą, ypač Lietuvoje, nėra labai platus – galima teigti, kad Lietuvoje trūksta įsigilinimo į šią sritį. Darbe pristatomas lyginamasis dviejų šalių tyrimas, kuomet imama Didžioji Britanija kaip gerasis pavyzdys, kurioje realizuojama vadinamoji ambicingiausia 20 mln. svarų sterlingų biudžeto psichikos sveikatos anti-stigma programa *Laikas keistis* (angl. *Time to Change*), apimanti daugybę sektorių bei didžiulį dėmesį skirianti žiniasklaidos vaidmeniui. Toks šalių lyginamasis būdas yra atspirties taškas atskleisti ir įvertinti Lietuvos žiniasklaidos situaciją šiuo aspektu.

Darbo tikslas – nustatyti sutrikusios psichikos asmenų pavaizdavimą žiniasklaidoje ir jo galimą įtaką.

Darbo kaip mokslinio tyrimo bendrosios hipotezės:

1. Pasaulinė žiniasklaida (tuo pačiu Lietuvos bei Didžiosios Britanijos) sutrikusios psichikos asmenis dažniausiai pavaizduoja neigiamame kontekste;
2. Didžiosios Britanijos žiniasklaidoje psichikos sutrikimų turintys asmenys pavaizduojami korektiškiau, negu Lietuvos žiniasklaidoje.

Objektas – informacija apie sutrikusios psichikos žmones ir jos pristatymas pagrindinėse žiniasklaidos priemonėse. Objektas susiaurinamas iki tokių psichikos sutrikimų, kuriuos turintys asmenys gali būti pavojingi kitiems visuomenės nariams (dėl smurtinių užpuolimų, žmogžudysčių), kaip schizofrenija, suskilusios asmenybės sutrikimas, maniakinė depresija ir pan. Todėl pranešimai apie lengvus nuotaikų svyravimus (sezoninė depresija) ar vadinamajame kriziniame laikotarpyje ypatingai padaugėję pranešimai apie dėl darbo netekimo visuotinai apėmusią depresiją nėra įtraukiami į darbą.

Darbo uždaviniai:

1. Pristatyti teorijas, aiškinančias galimas žiniasklaidos įtakas;
2. Išnagrinėti ir apibendrinti tyrimus apie sutrikusios psichikos asmenų pavaizdavimą žiniasklaidoje;
3. Tyrimo pagalba atskleisti ir palyginti sutrikusios psichikos asmenų pristatymą Lietuvos ir Didžiosios Britanijos žiniasklaidoje.

Metodai: teorinėje dalyje - tyrimų išnagrinėjimas ir apibendrinimas, empirinėje dalyje - Lietuvos ir Didžiosios Britanijos pagrindinių žiniasklaidos priemonių kiekybinė turinio analizė ir rezultatų palyginimas.

Darbo struktūra: pirmojoje dalyje pristatomi sutrikusios psichikos asmenų pavaizdavimo žiniasklaidos priemonėse efektai, papildant juos studijomis, atliktomis remiantis konkrečiomis teorijomis; antrojoje dalyje pristatomos ir apibendrinamos įtakingiausios psichikos sveikatos ir žiniasklaidos tyrėjų mokslinės studijos apie sutrikusios psichikos asmenų pavaizdavimą

spauodoje, audiovizualinėje žiniasklaidoje, internete; siekiant atskleisti darbo temą, empirinėje dalyje tiriamas psichikos sutrikimų turinčių asmenų pristatymas pagrindiniuose Lietuvos ir Didžiosios Britanijos laikraščiuose bei internetiniuose portaluose, ir gauti rezultatai palyginami; galiausiai pristatomos darbo išvados bei rekomendacijos.

Šio darbo mokslinė reikšmė galėtų būti nemenka ta prasme, kad Lietuvoje aptiktas tik vienas tyrimas apie sutrikusios psichikos asmenų pavaizdavimą žiniasklaidoje, todėl pristatoma užsienio tyrėjų literatūra ir darbo autorės tyrimas gali būti naudingi ateities darbams, kuriuose bus gilinamasi tiek į patį šių asmenų pavaizdavimą, tiek ir į pavaizdavimo numanomą poveikį žiniasklaidos vartotojams. Kalbant apie praktinę reikšmę, Lietuvos žurnalistai, susiduriantys su psichikos sveikatos temomis, galėtų susipažinti su tyrimo metu atskleistais rezultatais bei rekomendacijomis. Be to, organizacijos, kurių tikslas gerinti sutrikusios psichikos asmenų įvaizdį žiniasklaidoje, galėtų taip pat susipažinti su darbu ir laikytis tvirtesnės pozicijos bendradarbiaujant su žiniasklaida.

1. Sutrikusios psichikos asmenų pavaizdavimo žiniasklaidoje įtaka

Daugybė studijų parodo, kad apskritai visuomenė nėra gerai informuota net apie pagrindinius faktus psichikos ligų tema. Amerikoje nacionalinėje apklausoje JAV piliečiai apibūdino save palyginti mažai žinantys apie psichikos ligas. Tik vienas iš keturių įvardino save kaip „labai gerai informuotą“, tuo tarpu šeši iš dešimties sutiko, kad jie turėtų žinoti šia tema daugiau. Apklausa atskleidė, jog amerikiečiai jaučiasi geriau informuoti apie visas kitas sveikatos problemas tokias kaip alkoholizmą, vėžį, piktnaudžiavimą vaistais ar netgi apie AIDS, o ne apie psichikos ligas (Wahl, 1997). Svarbu pateikti informacijos apie psichikos ligas šaltinį - 1990 m. Amerikoje plataus masto apklausoje nustatyta, kad net 87 proc. respondentų įvardijo televiziją, kaip pirminį informacijos šaltinį, laikraščiai pažymėti 76 proc. respondentų, radijo naujienos 75 proc., žurnalai 74 proc. respondentų (Stout *et al.*, 2004). Kitoje nacionalinėje apklausoje, kurios tikslas nustatyti žmonių nuomones apie psichikos sveikatą JAV žiniasklaidoje, kas antras (51 proc.) respondentas manė, kad psichikos sutrikimų turinčių žmonių pavaizdavimas pramoginėje industrijoje buvo neigiamas ir 43 proc. manė, kad psichikos ligos naujienų žiniasklaidoje dažniausiai parodomos neigiamame kontekste (Diefenbach, 1997). Be to, Amerikos Nacionalinės Psichikos Ligų sąjungos nariai apklausoje vieningai išskyrė žiniasklaidą, kurią įvardino kaip psichikos ligų stereotipų bei stigmatos įamžintoją (Diefenbach, 1997).

Reikšminga paminėti Didžiojoje Britanijoje psichikos sveikatos organizacijos *Mind* atliktą 515 asmenų, kenčiančių nuo įvairaus pobūdžio psichikos sutrikimų, apklausą apie spaudoje vyraujančią psichikos ligų pristatymą: 73 proc. respondentų jautė, kad nušvietimas apie psichikos sveikatos problemas neteisingas ir labai neigiamas, ir tik 12 proc. respondentų atsakė priešingai; pusė jų (50 proc.) tikino, kad spauda turi neigiamą įtaką jų sveikatos būklei ir to rezultate trečdalis (34 proc.) tikino jautęsi prislėgti ir sunerimę, 22 proc. respondentų jautėsi labiau užsisklendę ir izoliuoti, ir 8 proc. teigė, kad publikacijos spaudoje net prisidėjo prie suicidinių² minčių; beveik ketvirtadalis respondentų (23 proc.) teigė, kad laikraščių pranešimai bei televizijos reportažai, įtakoja jų kaimynų priešišką elgesį (Mind, Didžioji Britanija, 2001). Kita apklausa toje pačioje šalyje atskleidė, kad net devyni iš dešimties žmonių su psichikos sutrikimais kenčia nuo diskriminacijos, neieško darbo dėl stigmatos, susijusios su jų psichine būseną (Rethink, Didžioji Britanija, 2008).

² Savizudikiškų

1.1. Žiniasklaidos efektai

Kodėl masinių komunikacijos priemonių efektai tokie reikšmingi psichikos tema? Žiniasklaidos efektų modelis – požiūris, plačiai aiškinantis žiniasklaidos poveikį bei įtaką. Nors ir žiniasklaidos efektai buvo nemažai kritikuoti dėl ne visa aprėpiančios koncepcijos (menkas atsizvelgimas į kitas įtakas, pavyzdžiui, auditorijos nariai reaguoja skirtingai, skirtingai interpretuoja), žiniasklaidos efektų egzistavimas bei jo įtaka psichikos sveikatos suvokimui negali būti nugincijami. McQuail (2005) konstatuoja, žiniasklaidos vartojimas turi didesnę ar mažesnę įtaką jos vartotojų požiūriams ir tuo požiūriu paremtam elgesiui. Žmonės neturėdami tiesioginės patirties informaciją apie psichikos ligas įgyja iš žiniasklaidos (Wahl, 1995). Wahl (1992) tvirtina, kad žiniasklaidoje kuriamas psichikos ligos įvaizdis gali įtakoti visuomenės žinias bei požiūrius į psichikos ligas. Daugelis apklausų parodė, kad žiniasklaida yra svarbus informacijos apie psichikos ligas šaltinis, prisidedantis formuojant neigiamus požiūrius į žmones, turinčius psichikos ligų (Stout *et al.*, 2004).

Žiniasklaidoje atspindima „realybė“ veikia ne tik patį ligonį, visuomenės požiūrius, bet ir už politinius sprendimus atsakingus asmenis. Tai reiškia, kad neigiamas psichikos sutrikimų turinčių asmenų paveikslas žiniasklaidoje gali privesti prie griežtesnio teisinio, plotinio šios srities reguliavimo (linkti į šių asmenų suvaržymą bei kontrolę), o ne prie išgijimą, bendruomeninę pagalbą skatinančių priemonių (Edney, 2004). Todėl žiniasklaidos efektai gali paliesti ne tik individualų lygmenį, bet prasiskverbti iki institucinio, visuomeninio ar netgi kultūrinio. Toliau pristatomos teorijos, aiškinančios sutrikusios psichikos asmenų pavaizdavimo žiniasklaidoje galimas įtakas, ir kartu pateikiamos tyrėjų analizės.

1.1.1. Rėminimas

Žiniasklaida paremtas supratimas stipriai priklauso nuo rėmų, kurie panaudojami perduoti informacijai. Rėmai - tai paprasčiausiai problemos esmės užfiksavimas tam tikrais bruožais. Pagal Entman (1993), rėminimas – netiesioginis įtikinimas panaudojant dvi svarbiausias technikas – atranką ir išryškinimą. Pirmiausia atrankami svarbiausi pranešimo aspektai ir jie „rėminami“ tikslu atspindėti suvoktą realybę: tiesiogiai ar netiesiogiai suteikia problemos apibrėžimą, priežastines interpretacijas, moralinį vertinimą ir/arba tolesnes elgesio rekomendacijas

– taip išryškinamos svarbiausios pranešimo pusės (Paterson, 2007). Individualieji rėmai – tai vidinės pažinimo struktūros, sudarytos iš asmeninių interpretacijų bei klasifikacijų (Morris, 2006). Entman (1993) juos apibrėžė panašiai - tai mintyse esantis idėjų paketas, padedantis apdoroti informaciją. Sieff (2003) apibendrinęs abi rėminimo puses tvirtina, kad rėmai geriausiai suprantami kaip būdas, kuriuo žiniasklaida organizuoja, pristato informaciją ir būdas, kuriuo ta informacija interpretuojama individo. Didžia dalimi rėmai yra individo socializacijos į kultūrą produktas, o tai reiškia, kad žiniasklaida vaidina svarbų vaidmenį šiame procese; kai kuriose visuomenėse naujienų žiniasklaida dėl jos sugebėjimo kurti, išlaikyti ir perkurti rėmus turi pagrindinį vaidmenį perteikiant kultūrinę prasmę (Paterson, 2007).

Remiantis Paterson (2007), rėmai pabrėžia tam tikrus informacijos elementus, o kitus paslepia, kitaip tariant, rėmai sukuria tai, kas ir kaip bus apsvarstoma, o kas nebus paliečiama. Autorius, iliustruodamas pavyzdžiais, pateikia tokius konkrečius rėminimo įrankius-etapus: 1) problemos apibrėžtis (pvz., sutrikusios psichikos asmenys dažnai naudoja prievartą); 2) priežasties diagnozė – problemą sukuriančios jėgos (pvz., psichinės ligos, tikėtina, žmones pastūmėja į smurtinius nusikaltimus; 3) moralinis nuosprendis – priežastinių veiksnių ir jų poveikio įvertinimas (pvz., sutrikusios psichikos žmonės nesugeba pasirūpinti savimi); 4) priemonės – gydymo siūlymai ir pateisinimai (pvz., sutrikusios psichikos žmonės turėtų būti įkalinti, jei neįstengia laikytis gydymo programų).

Anot Davis (2009), rėmų analizė dažniausiai naudojama politinės komunikacijos, naujienų ir visuomeninių ryšių srityse su tikslu ištirti kilusias reakcijas į kampanijas, reklamas ir svarstomas problemas, tačiau autorius nuogaštuoja, kad nepaisant žiniasklaidos rėmų svarbumo, tik keletas studijų išanalizavo rėmus, naudojamus pateikiant temas, susijusias su psichikos sveikata, žiniasklaidoje. Viena jų yra Sieff (2003) analizė, kurioje gilinamasi į psichikos ligų rėminimą. Tyrėja laikraščių pranešimų analizės metu identifikuoja dvi svarbias rėminimo struktūras. Pirmoji yra vienkartinių istorijų sintaksinė³ struktūra, kurios esmė yra pavieniuose pranešimuose panaudojami žodžiai, jų vieta pranešime (antraštėje, paantraštėje, tekste, po nuotrauka, nuotraukoje). Kalbant apie laikraščių naujienų pranešimus, rėminimas įgyvendinamas per ryškias antraštes ir *apverstos piramidės principą*⁴. Šis principas nurodo svarbiausių faktų pabrėžimą straipsnio pradžioje, o tai reiškia, kad neturintis laiko skaitytojas perskaitys tik antraštę ir pirmąjį paragrafą, ir tokiu būdu gaus istorijos esmę (Morris, 2006). Vadinasi, tokia antraštė, kaip *Žudikas psichopatas* bei pirmajame straipsnio paragrafe juntamos sąsajos tarp žodžių *psichikos ligonis* ir

³ Sintaksė - gramatikos dalis, nagrinėjanti žodžių junginius sakinyje ir sakinius (Tarptautinių žodžių žodynas, 1985);

⁴ Apverstos piramidės principas - pranešimo forma, kai pagrindinė ir svarbiausia žinia pranešime yra pateikiama pačioje pradžioje, vėliau pateikiamos vis mažesnės svarbos detalės (Sieff, 2003).

nusikaltimas perteiks skaitytojui neigiamą įvaizdį apie sutrikusios psichikos žmones. Tą įrodo tyrimai, patvirtinę, kad nenutrūkstantis neigiamų psichikos ligos rėmų pastiprinimas, egzistuojantis žiniasklaidoje, suteikia galimybes išsilaikyti neigiamiems visuomenės požiūriams (Reese *et al.*, 2001).

Antroji Sieff (2003) apibrėžta rėminimo struktūra – teminė, kuri panaudojama po svarbaus įvykio publikavimo, kada kyla poreikis pasigilinti į situaciją, rasti priežastis, kuomet norima aprėpti įvykį plačiau, atskleidžiant kitus niuansus. Tyrėja pateikia pavyzdį: po schizofrenija sergančio asmens įvykdytų žmogžudysčių publikavimo laikraštyje *New York Times*, pasklido detalizuotos, užsitęsios istorijos apie psichikos sveikatos sistemą Niujorko valstijoje, apie pacientų ir jų šeimos narių vienišumą ir frustraciją⁵ - taip bandyta ieškoti priežasčių dėl to kas įvyko. Toks rėminimo pobūdis aptinkamas žymiai rečiau už sintaksinį, kadangi jis žymiai ilgesnis, brangesnis ir turi atsirasti dažniausiai po ypatingai sukrečiančių įvykių. Tyrėja tvirtina, kad žiniasklaida yra linkusi perteikti greitą poveikį turinčias, t.y. šokiruojančias, prikaustančias istorijas, kurios sukelia staigų susidomėjimą, todėl žurnalistų praktikoje prioritetas teikiamas psichikos sveikatos temų sintaksiniam rėminimui.

Sieff (2003) nustatė kad, tiek vienos, tiek kitos minėtos rėminimo struktūros atveju panaudojami konkretūs rėminimo elementai: metaforos, madingi, lengvai įsimeniantys posakiai (išėjęs iš proto, nuvažiavo stogas), pavyzdžiai (pvz., praeities pavyzdžiai, iš kurių pasimokoma), aprašymo stilius ir vaizdas (nuotrauka, karikatūra, piešinys). Kaip pavyzdį, kuriame galima identifikuoti rėminimo elementus, tyrėja pristato laikraščiuose publikuotą pranešimą apie kaltinamąjį, kuriam diagnozuota schizofrenija jau 10 metų. 1999 m. Niujorke A. Goldstein pastūmė nepažįstamąją K. Webdale priešais atvykstantį metro traukinį. *Tiksinti laiko bomba* (angl. *ticking time bomb*) – tai apibūdinimas, kuris buvo labai dažnai panaudotas nusakyti Goldstein ir kitus schizofrenija sergančiuosius, kurie palikti likimo valiai. Goldstein tapo linkusio į smurtą, negydomo ligonio pavyzdžiu Niujorko žiniasklaidoje. Kitas lengvai įsimenantis posakis, kaltinamojo apibūdinimas *subway pusher*⁶ reguliariai aptiktas antraštėse ar pirmuosiuose straipsnių pirmuosiuose paragrafuose. Panašus rėminimo elementų naudojimas pastebėtas ir kituose naujienų pranešimuose psichikos sveikatos temomis. Tyrėja tvirtina, kad pasikartojantis pavojingo, linkusio į smurtą, netvarkingo sutrikusios psichikos žmogaus paveikslas sudaro sąlygas neigiamiems rėmams išlikti ir aprūpinti auditorijas tokių rėmų pagalba kuriama nepalankiu įvaizdžiu.

⁵ Frustracija - nemaloni, įtempta emocinė būseną, atsirandanti dėl negalėjimo patenkinti kokį nors poreikį, realizuoti tikslą, įveikti sunkumus (Tarptautinis žodžių žodynas, 1985).

⁶ Terminas paliekamas tik anglų kalba su tikslu verčiant į Lietuvių kalbą neiškreipti prasmės.

Kiti aspektai, būdingi psichikos sveikatos temų rėminimui, yra tam tikrų individų, kaip informacijos šaltinio, panaudojimas: psichikos sveikatos ekspertų ar pareigūnų pasisakymai tam, kad turinys būtų pagrįstas, arba rečiau, pačių sutrikusios psichikos žmonių pasisakymai tikslu pagyvinti turinį, panaudoti pirminį informacijos šaltinį (Wahl, 1997; Francis *et al.*, 2004). Kitas galimas rėminimo bruožas yra kuomet paprasčiausiai pateikiamos pagrindinės įvykio pusės be papildomo paaiškinimo ar analizės, o toks būdas dažniausiai sustiprina egzistuojančius neigiamus stereotipus apie psichikos sutrikimų turinčius žmones. Tą galima iliustruoti jau Sieff (2003) minėtos A. Goldstein bylos atveju, kuomet asmens šeima nepasirodė nei viename teismo procese, kas buvo užaštrinta, akcentuojama spaudoje. Tik keletas žurnalistų paminėjo šeimos narių išgyvenimus, tuo tarpu daugelis kitų, tėvų nepasirodymą traktavo kaip nebylų jų sūnaus kaltės pripažinimą.

Įdomu pristatyti Paterson (2007) 1985 – 2000 m. Didžiosios Britanijos laikraščiuose *Times* ir *Guardian* rėminimo analizės būdu identifikuotas tokias psichikos sveikatos temoms naudojamas kategorijas-rėmus:

1. Nevietiniai pranešimai – pranešimai apie psichikos ligas už Didžiosios Britanijos sienų. Pagrindinis bruožas – sutrikusios psichikos žmonės yra aukos;
2. Pranešimai susiję su anglų teisės sistema. Atsakomybė dėl sutrikusios psichikos pažeidėjo elgesio, sutrikusios psichikos asmens teismo proceso suvokimas;
3. Pranešimai apie vaistus - cheminiai pagalbos būdai;
4. Psichikos ligų istorijos. Psichikos ligos poveikis pačiam asmeniui, šeimai.
5. Traumos istorijos. Individo praeities nutikimai. Priežastys: psichologinės pagalbos poreikis ar visuomenės nesirūpinimas;
6. Tragedijos istorijos. Kaltės pripažinimas bevaisis dėl nusikaltėlio ligos; liga – asmeninė tragedija, siaubingas įvykis šeimai, artimiesiems, tačiau bereikšmis visai visuomenei;
7. Bendruomenės globos istorijos. Reikalaujamos permainos socialinėje politikoje. Įvykis pavaizduojamas ne kaip asmeninė tragedija, bet kaip plačios visuomenės problema, kuri sukelia riziką visai likusiai visuomenei;
8. Pranešimai apie socialinę politiką. Reakcijos į priimtus nutarimus;
9. Tiriamojo pobūdžio pranešimai. Gilinimasis į sutrikusios psichikos asmenų įvykdytus nusikaltimus: sutrikusi psichika ir polinkis į smurtinius nusikaltimus, žmogžudystes;
10. Pranešimai apie įžymybes. Žinomumas ir liga.

Žiniasklaida, pasitelkusi rėmus, organizuoja ir perteikia informaciją auditorijai. Rėminimo technika padeda kurti vienokį ar kitokį psichikos ligų ir žmonių, gyvenančių su psichikos ligomis, vaizdą. Dar palyginti nedaug tyrėjų gilinosi į psichikos ligos rėminimą: vieni

tyrėjai rėminimą supranta ir analizuoja tekste panaudojamų žodžių, tam tikrų įvykio pusių pristatymu, kiti jų rėmus identifikuoja kaip pranešimų visumai būdingas konkrečias temas-kategorijas.

1.2.1. Kultivacijos teorija

Tyrimai apie žiniasklaidoje vaizduojamas psichikos ligas yra daugiausia susitelkę dviejose konkrečiose žiniasklaidos priemonėse: televizijoje bei laikraščių naujienose. Pravartu įsigilinti į kultivacijos teoriją, kurios šaknys glūdi televizijoje demonstruojamo smurto poveikio žiūrovams tyrimuose (Diefenbach ir West, 2007). Stout *et al.* (2004) įrodinėjo, kad kultivacijos teorija ypatingai pagelbėja stengiantis suprasti kaip žiniasklaida veikia, kaip socializacijos agentas ir tokiu būdu gali įtakoti psichikos ligos įvaizdžio konstravimą. Kultivacijos teorijoje teigiama, kad televizija, aprūpindama pastoviais vaizdiniais, kuriuos auditorijos nariai įsisavina, padeda auditorijai apibrėžti socialinę realybę (Wahl, 2003). Teorijos esmė yra ta, kad televizija sukurdamą simbolinę aplinką lemia pasaulio vaizdą. Aiškiau tariant, įrodinėjama, kad nuolatinis televizijos žiūrėjimas pakartos, patvirtins ir pastiprins vertybes ir suformuos suvokimą ar socialinę tikrovę, atitinkančią tai, ką rodo televizija, kitaip tariant, televiziją dažnai žiūrintys žiūrovai pasaulį matys per televizijos ekrano perteiktus įvaizdžius, vertybes bei ideologijas (Stout *et al.*, 2004). Todėl tikėtina, kad žmonės, dažnai žiūrintys televiziją, išreikš bei laikysis tokių nuomonių bei vertybių, kurios yra vaizduojamos televizijoje, o žmonės, žiūrintys televiziją retai arba niekada, tokio polinkio neturės.

Kalbant apie psichikos sutrikimų turinčius žmones, eilę metų trukusios pranešimų analizės parodė, kad šių asmenų įvykdyti smurtiniai nusikaltimai, kurie pavaizduojami televizijoje, neatitinka tikrovės – realybėje jų pasitaiko žymiai rečiau. Be to, kaip tolimesniame skyriuje pristatomo garsaus JAV psichikos sveikatos ir žiniasklaidos analitiko Diefenbach (1997) tyrimo rezultatai atskleidė, televizijoje sutrikusios psichikos veikėjų nusikaltimai pavaizduojami dešimt kartų dažniau, negu jų įvykdoma tikrovėje. Panašiai nustatė ir Australijos tyrėja Francis *et al.* (2004), teigdama, kad žiniasklaida išryškindama naujienų pranešimus apie psichikos sutrikimų turinčių žmonių nusikaltimus, hiperbolizuoja tikrovės skaičius. Analizuojant žiniasklaidą susidaro įspūdis, jog didžioji dauguma nusikaltimų yra įvykdyti psichikos sutrikimų turinčio asmens, nors pagal Pasaulinės sveikatos organizacijos duomenis, 5 proc. nusikaltimų padaro pripažinti psichikos ligoniai, o likusius 95 proc. nusikaltimų padaro asmenys, kurie nėra vertinami kaip turintys psichikos sutrikimų (PSO, Jungtinės tautos, 2010). Be to Didžiojoje Britanijoje psichikos sveikatos

organizacija *Mind* skelbia tokius skaičius: mažiau nei 5 proc. visų žmogžudysčių ir 7 proc. visų kitų nusikaltimų įvykdomi žmonių, turinčių rimtų psichikos sutrikimų (*Mind*, 2010). Todėl ne vienas tyrėjas tvirtina, jog dažnas televizijos žiūrėjimas perteikia neteisingą supratimą apie nusikaltimus, įvykdytus sutrikusios psichikos asmenų, tyrėjai nurodo akivaizdžią žiniasklaidos tendenciją iškreipti realybę atitinkantį vaizdą (*Francis et al.*, 2004; *Stout et al.*, 2004; *Diefenbach*, 1997). Apie tai dar bus kalbama audiovizualinės žiniasklaidos tyrimų pristatyme.

Kitas aspektas yra apie tai, kad įvykusio nusikaltimo faktas susiejamas su sutrikusios psichikos žmonių polinkiu į smurtinį, prievartinį, nenusipėjamą elgesį labiau nei yra iš tikrųjų (*Wahl*, 1992). *Wahl* (1992) tikina, kad žiūrovai perimdami hiperbolizuotą vaizdą apie sutrikusios psichikos asmenų įvykdytų nusikaltimų skaičių ir jų polinkį į prievartą, automatiškai formuos neigiamas pažiūras ir nuostatas į sutrikusios psichikos asmenis, kas savo ruožtu daugiau ar mažiau įtakos visuomenės elgesio būdus. Todėl pasitvirtina, kad televizijos žiūrovai bijos, vengs, engs sutrikusios psichikos žmonių: *Wahl* (2001) pateikia *Granello* ir *Pauley* eksperimentą, kuriame nustatyta, kad tie, kurie žiūri daug televizijos, susidarė labiau neigiamą nuomonę apie individus, turinčius psichikos ligų, negu tie, kurie žiūri televiziją retai. Kiti tyrėjai *Diefenbach* ir *West* (2007) savo tyrime pasitelkę kultivacijos teorijoje deklaruojamus teiginius bei įvykdę bendruomenės apklausą bandė įrodyti, kad sutrikusios psichikos individų pavaizdavimas televizijoje daro poveikį požiūriui dėl psichikos sveikatos paslaugų perkėlimo į bendruomenę. Po televizijos žiūrėjimo, kurioje dažnai rodytos istorijos, naujienos apie sutrikusios psichikos asmenis, apklausų būdu išsiaiškinta, kad subjektai psichikos sveikatos paslaugų perkėlimą į jų bendruomenę laikė kaip sumažėjusį saugumą ir greičiau nenorėjo, negu norėjo, kad artimoje aplinkoje būtų psichikos sveikatos problemų turinčių žmonių. Tačiau tyrėjai sulaukė kritikos dėl ne visą aprėpiančio požiūrio, kaip pavyzdžiui, eksperimento dalyvių asmeninės patirtys ir pan. *Nestebina* ir *Wahl* (1997) apklausos rezultatai: daugiau nei trečdalis amerikiečių televizijos žiūrovų nenorėtų turėti psichikos problemų turinčių kaimynų.

Įdomu paminėti *Domino* (1983) apklausą tiriant filmo žiūrovų požiūrius. Anketos būdu apklausti žmonės prieš filmo *Skrydis virš gegutės lizdo* parodymą. Tie patys klausimai užduoti ir po filmo parodymo. Aptikta, kad subjektų požiūriai į psichikos ligą iš pagrindų pasikeitė į neigiamą pusę, po to kai šie peržiūrėjo filmą. *Wahl* ir *Lefkowitz* (1989) taip pat atliko eksperimentą panaudodami kitą filmą, vaizduojantį psichikos ligonius – pasitvirtino toks pat rezultatas. Be to, *Morris* (2006) tvirtina, kad po filmų, vaizduojančių psichikos ligonius, žiūrėjimo atsiranda žymesnis ar mažesnis polinkis į neigiamas asociacijas, išlieka nerimo jausmas. Autorius tęsia, kad viena to pasekmė yra kai kurių žmonių noras nutolti (fiziškai ir psichologiškai) nuo psichikos sveikatos problemų.

Nemažai apklausų parodė, kad televizija yra pirminis visuomenės informacijos šaltinis apie psichikos sveikatos klausimus, problemas, o eksperimentai nustatė tiesioginį ryšį tarp neigiamo pobūdžio televizijoje perteikiamo vaizdo ir neigiamo požiūrio į psichikos ligonius, ypač nusikaltimų kontekste, formavimosi, todėl kalbant apie psichikos sveikatą, kultivacijos teorijos teiginių egzistavimas negali būti nuginčijamas.

1.3.1. Socialinio išmokimo teorija

Morris (2006) pateikia vieną žinomiausių teorijų, paaiškinančių socialinio išmokimo koncepciją, t.y. 1986 m. Bandura suformuluota socialinio išmokimo teorija. Autorius teigia, kad žmonės mokosi stebėdami vieni kitų elgesį, nuostatas ir to elgesio pasekmes. Pagal socialinio išmokimo teoriją mokymasis vyksta ne vien tik per tiesioginę patirtį. Individai apie pasaulį išmoksta per tai, ką jie mato ir girdi, ypač per žiniasklaidos šaltinius. Žiniasklaidos vartotojai įgyja žinių tiek apie elgesį, tiek apie socialinius papročius, tokius kaip elgesio taisyklės. Darbo autorė kelia prielaidą, kad taikant šią teoriją psichinėms ligoms, tikėtina, kad žiniasklaida pavaizduodama psichikos ligonius pavojingus, linkusius į prievartą, antisocialius bei juos pristatydamas dažniausiai nusikaltimų kontekste, netiesiogiai moko socialinio elgesio, kaip mąstyti apie bei elgtis su sutrikusios psichikos asmenimis, t.y. bijoti, vengti, bodėtis. Nors, kita vertus, reikšmingų tyrimų nerasta, tačiau apčiuopti šios prielaidos įrodinėjimo iniciatoriai, kaip Stout *et al.* (2004) ir Morris (2006), kurie paliečia socialinio išmokimo teoriją sutrikusios psichikos asmenų pavaizdavimo žiniasklaidoje kontekste.

Morris (2006) įsitikinęs, kad garsių, intelektualių individų, sergančių psichikos ligomis, pasisakymai, jų gyvenimiškų istorijų paviešinimas, dokumentika pagelbėja psichikos sutrikimų paveikslą perteikti labiau teigiamai ir mažinti psichikos ligų stigmą. John Nash – schizofrenijos kankinamas garsus matematikas, laimėjęs Nobelio premiją, dailininkas Vincent Van Gogh, kompozitoriai Robert Schumann ir Ludwig van Beethoven, rašytoja Virginia Woolf, aktorė Vivien Leigh – kentėjo nuo maniakinės depresijos. Autorius tvirtina, kad tokių asmenų gyvenimo istorijų paviešinimas, pristatymas žiniasklaidoje suteikia galimybes mažinti stereotipais paremtą mąstymą ir nuspalvinti psichikos ligų paveikslą šviesesnėmis spalvomis, kitaip tariant, tokių įkvėpiančių gyvenimo istorijų, kuriose atspindimi dideli šių žmonių pasiekimai, nušvietimas žiniasklaidoje, auditoriją aprūpina alternatyviu labiau palankiu sutrikusios psichikos asmenų paveikslu.

Apibendrintai galima teigti, kad socialinio išmokymo teorija yra potencialus, pakankamai racionalus aiškinimo įrankis, padedantis paaiškinti visuomenės narių, kurie neturi tiesioginės patirties apie psichikos sutrikimų turinčius asmenis, elgesį bei poziciją. Nebus suklysta teigiant, kad didžiojoje daugumoje visuomenių į šiuos asmenis nėra žiūrima palankiai, nėra pakankamos tolerancijos, užuojautos.

1.2. Žiniasklaidos vaidmuo stigos kūrimo procese

Svarbu išskirti psichikos ligų stigmą, kuri įamžinama daugybėje žiniasklaidos priemonių: nuo spausdintosios žiniasklaidos, kino filmų, televizijos, radijo iki elektroninės žiniasklaidos. Žiniasklaidoje stigma padeda sklisti stereotipams, etiketėms ar netgi dezinformacijai ir tokiu būdu prisideda įamžinant neigiamą psichikos sutrikimų turinčių žmonių paveikslą.

Oksfordo žodynas pateikia, stigma – tai gėdos ar negarbės žymė; stipraus smerkimo ar nuteisimo ženklas, priskirtas asmeniui ar daiktui; etiketė (Oxford Dictionaries Online). Tokia žymė/ženklas parodo kažkokį skiriamąjį bruožą akcentuojant individo skirtingumą nuo kitų plačios socialinės grupės narių. Goffman (1963) psichikos sutrikimų stigmą apibūdino kaip požymį, kuris smarkiai diskredituojamas visuomenėje, žemina tų požymių savininką, iš sveiko ir įprasto jį paverčia sutrikusiu bei sugedusiu.

Stigma turi didžiulę įtaką žmonių, turinčių psichikos ligas, gyvenimams – ji yra pagrindinis ir bene svarbiausias veiksnys socialinės atskirties atsiradimui bei didėjimui, be to, stigma gali atidėti pagalbos ieškojimo procesus, pasunkinti ligos būklę ar netgi įtakoti savižudybės pasirinkimą (Paterson, 2007). Goffman (1963) tvirtina, stigos įtaka asmens gyvenimui gali būti tokia pat žalinga kaip ir tiesioginiai ligos padariniai. 2003 m. Didžiosios Britanijos Socialinės atskirties skyrius viešai paskelbė apie stigos, įamžinamos žiniasklaidoje, žalą sutrikusios psichikos asmenims: dažnas neigiamas poveikis nedarbui, įplaukoms ir galimybėms gauti paslaugas ar turėti priėjimą prie socialinių tinklų, trumpai tariant, potencialus ekonominis nepriteklis bei socialinė izoliacija (Morris, 2006).

Galima teigti, kad žiniasklaida yra ta terpė, kurioje stigma kuriama, pastiprinama ir išlaikoma. Anderson (2003) nurodo, jog dabartinių debatų dėmesio centre yra naujienų žiniasklaida, o ypatingai laikraščiai. Ji kaltinama tuo, kad vaidina pagrindinį vaidmenį kuriant ir įamžinant stigmą, susijusią su psichikos liga. Kaltinimai paremti tyrėjų, analizuojančių kauzalius⁷ efektus, tvirtinimais: ryšio tarp įvykių, problemų, klausimų pavaizdavimo būdo ir viešosios nuomonės

⁷ Kauzalinis - priežastinis, priežastingai sąlygotas (Tarptautinių žodžių žodynas, 1985)

formavimosi. Daugybė tyrėjų įrodinėja, kad neproporcingas istorijų skaičius naujienose - tiek televizijoje, tiek spausdintoje žiniasklaidoje, parodo psichikos ligą ir/ar buvusią hospitalizaciją, kaip priežastį sutrikusios psichikos asmens smurtiniams veiksams, o tokiu būdu žiniasklaidos vartotojų sąmonėje sukuriama ir palaikoma priežastinis ryšys tarp psichikos ligos ir smurto, ir taip įamžinama stigma, susijusi su psichikos ligomis (Paterson, 2007).

Kitas aspektas – žiniasklaidos panaudojami neigiami stereotipai bei etikečių klijavimo proceso įamžinimas. Anot Morris (2006) stigmatizuojančių stereotipų panaudojimas perteikiant informaciją apie sutrikusios psichikos žmones, gali būti toks sklindantis ir galingas, kad visuomenė tokią informaciją gali priimti kaip be abejonių kaip tiesą. Wahl (1997) nusakė žiniasklaidos perteikiamus „lūkesčius“: iš šių žmonių nesitikima tokių pagrindinių vertybių kaip dorumas, sąžiningumas. Tokios interpretacijos parodo klaidingus stereotipus, kad žmonės, turintys psichikos sutrikimų, yra moraliai skirtingi nuo kitų. Be to, stigma automatiškai paskatina ir vadinamąjį etikečių klijavimo procesą. Etiketės klijavimas vienam asmeniui suteikia požiūrį apie jo elgesį ar ryškų keistumą visai grupei. Pavyzdžiui, etiketė *schizofrenikas*, nusakanti nervingą, nesivaldantį, grėsmingą, nenuspėjamą asmenį, aktyvina neigiamo pobūdžio supratimą apie visus sutrikusios psichikos žmones, kuris dažniausiai išmokstamas vaikystėje iš draugų, šeimos ar/ir žiniasklaidos (Morris, 2006).

Apibendrintai galima teigti, kad žiniasklaida yra patogi terpė, kurioje stigma gali būti kuriama ir išlaikoma: stereotipų, etikečių panaudojimas, sutrikusios psichikos asmenų įvykdytų nusikaltimų susensacinimas ir daugelis nušvietimo broožų, kurie bus pristatomi toliau darbe, parodo didžiulę žiniasklaidos atsakomybę stigmatos kūrimo procese.

2. Sutrikusios psichikos asmenų pavaizdavimas žiniasklaidoje

Tyrimų ratas apie psichikos problemų turinčių žmonių pavaizdavimą nėra labai platus. Šiame skyriuje pristatomos bei kombinuojamos reikšmingiausios studijos bei analizės, apimančios tokias šalis kaip Didžioji Britanija, Jungtinės Amerikos Valstijos, Australija, Naujoji Zelandija, Lietuva.

2.1. Temų, susijusių su sutrikusios psichikos žmonėmis, komunikacijos kūrimo procesai

Pravartu pažvelgti į komunikacijos modelius, pritaikomus psichikos sveikatos temoms analizuoti. Rastas vieno autoriaus Morris (2006) darbas, kuriame pagal Berlo komunikacijos modelį analizuojami su psichikos sveikatos temomis susiję pranešimai, kanalai, kuriais jie keliauja, pranešimų siuntėjai ir gavėjai. Berlo adaptavęs Shannon-Weaver linijinį komunikacijos modelį, savajame atkreipia dėmesį į psichologinio požiūrio svarbą, į ką Shannon ir Weaver nesigilino – tikriausiai todėl psichikos sveikatos ir žiniasklaidos analitikas G. Morris savo 2006 m. knygoje *Psichikos sveikatos problemos ir žiniasklaida* žiniasklaidoje vaizduojamas psichikos sveikatos temas pasirinko nagrinėti pagal būtent šiuo aspektu pranašesnę Berlo komunikacijos modelį, kuri sudaro:

1. Stimulas, pradedantis komunikacijos procesą;
2. Siuntėjas - kontakto iniciatorius;
3. Pranešimas – išsiunčiama, išreiškiama informacija ar duomenys;
4. Kanalas - priemonė žinutės perdavimui;
5. Gavėjas - išsiųstos žinutės interpretuotojas;
6. Grįžtamasis ryšys - reakcija, atsakas siuntėjui.

Kalbant apie komunikacijos proceso pradžią, išskiriamas **stimulas** arba kitaip, tikslas, kuris kyla iš žiniasklaidos tiekėjo ir vartotojo poreikių. Morris (2006) akcentuoja ir kitų dalyvių poreikius - politinės partijos, reklamos užsakovai, socialinių akcijų nariai, verslininkai, kurie siekia komercinių ar terapinių tikslų. Wahl (1997) teigia apie tarp pranešimo iniciatorių neretai kylančią įtampą, pavyzdžiui, bulvarinio laikraščio žurnalistas gali siekti patikimo rašytojo pripažinimo, tačiau redaktorius, susirūpinęs pardavimais, spaudžia žurnalistą pasirinkti moralizuojantį stilių,

pasitelkti tam tikrus terminus, apibūdinimus, kurie prikausto dėmesį, šokiruoja. Dažniausiai pranešimo iniciatoriaus siekis yra finansinė sėkmė, todėl psichikos sveikatos temos neretai įtraukiamos dėl dramos aspekto, kuris padeda pakelti televizijos reitingus, spaudos leidinių pardavimus. Vis dėlto yra ir kitos psichikos sveikatos turinio įtraukimo į žiniasklaidą intencijos: informacijos suteikimas ieškančiajam terapinės pagalbos, psichikos sveikatos iniciatyvinių grupių skelbimasis. Kalbant apie žiniasklaidos vartotojų stimulą, skiriami du poreikiai - žinioms (informacijai) arba pramogoms (Morris, 2006). Informacijos paieška psichikos sveikatos tema yra dažniausiai susijusi su asmeninėmis patirtimis, smalsumu, o internetas šiuo atveju tampa galingiausiu šaltiniu. Kita žiniasklaidos vartotojų poreikių pusė yra pramogos per humorą ar baimę ieškojimas. Sutrikusios psichikos veikėjai tuo aprūpina, pavyzdžiui, Jim Carey suskilusios asmenybės vaidmenyje filme *Aš, kitas aš ir Irena*. Žiūrovai patraukiami galimybe juoktis iš tokių veikėjų arba juoktis su tokiais veikėjais. Pirmuoju atveju galima kalbėti apie didžiulę žalą kovai su stigma ir stereotipiniu pavaizdavimu. Žiniasklaida suteikia galimybes susidurti su baimė, išgyventi stiprias emocijas, o psichikos liga šiuo atveju puikiai pastiprina baimės scenas - apstu psichologinių trilerių, dramų (kino filmai, knygos, muilo operos). Tyrėjas Wahl (1997), eilę metų gilinęsis į sutikusios psichikos žmonių vaizdavimą filmuose, nustatė labai populiarius gąsdinančius pamišusių, įtūžusių ir nenuspėjamų žudikų įvaizdžius filmuose: žudikai kanibalai (*Avinėlių tylėjimas*), nesugaunami žudikai (*Helovynas*) arba žudikai fantomai (*Fredis Kriugeris* filme *Košmaras Guobų gatvėje*).

Apibendrinant stimulą, galima teigti, kad siekiant patenkinti komunikacinio proceso iniciatorių finansinius poreikius arba auditorijos poreikį pramogoms, psichikos sveikatos temos, turėdamos dramatinį aspektą, patraukia ir sudomina žiūrovus, skaitytojus, o tuo pačiu ir atneša pelną žiniasklaidai.

Daugybė visuomenės informavimo priemonių tyrėjų kalba apie svarbų ir atsakingą **siuntėjo** vaidmenį psichikos sveikatos temomis (Coverdale *et al.*, 2002). Pranešimas, kurį kuria siuntėjas, yra lemiamas daugybės veiksnių ir įtakų: kontroliuojančią galią turinčių dalyvių, žiniasklaidos reguliavimo institucijų, cenzoriaus tarnybų. Svarbu pažymėti su nuosavybės teisėmis atsirandančias galimybes stipriai įtakoti perteikiamą turinį. Wahl (1997) pabėžė, kad įmonių susijungimo, technologijų kaita ir privatizacijos pasekmės nulėmė nuosavybės susitelkimą keleto savininkų rankose, kas didžia dalimi tik asmeninis pelno siekimas. Tas pats autorius konstatuoja, kad taip žiniasklaida savo vartotojus vis labiau aprūpina ne informatyviais, o pramogas suteikiančiais, patraukliais produktais ir sumažina mokomąjį, socialiai paremiantį turinį. Kalbant

apie žiniasklaidą kontroliuojančias grupes, jos nėra labai paplitusios, tačiau cenzoriaus tarnybos⁸, turi nemažą galią kontroliuojant turinį, bet tokių tarnybų tikslai skirtingi daugelyje šalių, pavyzdžiui, Anglijoje, grindžiant žodžio laisvės principais, nėra tiesioginės cenzūros rašytam žodžiui, nors kiekviena publikacija gali būti patraukta į teismą (Morris, 2006). Kalbant apie Lietuvos situaciją, įstatymas, numatantis cenzūros, liečiančios psichikos sveikatą, taikymą, neegzistuoja, vadinasi paliekama pakankama laisvė žurnalistams perteikti įvairiausiai psichikos sveikatos turiniui žiniasklaidoje. Wahl (2003) konstatuoja, kad daugelyje šalių nėra aiškios teisinės sistemos, nusakančios adekvatų sutrikusios psichikos asmenų pavaizdavimą žiniasklaidoje, tačiau televizija yra tas informacijos šaltinis, kuriam visame pasaulyje reguliaciniuose procesuose skiriama labiausiai dėmesio. Kitas vertus, yra įvairių rekomendacinio pobūdžio patarimų žurnalistams, rašantiems psichikos sveikatos temomis, su tikslu pagerinti psichikos ligos pavaizdavimą žiniasklaidoje, pavyzdžiui, 1998 m. Didžiojoje Britanijoje Transliacijų standartų komisijos priimti principai dėl psichikos sutrikimų turinčių žmonių, psichikos ligų pavaizdavimo filmuose, laidose (Morris, 2006). Kalbant apie spaudą, toje pačioje šalyje 2005 m. Spaudos nusiskundimų komisija išleido žurnalistų elgesio kodeksą, kuriame pabrėžiamas patikimos, tikslios informacijos svarbumas su tikslu išvengti šios socialiai pažeidžiamos grupės diskriminacijos ir stigmatizavimo. Kino pasaulis taip pat turi organus, reguliuojančius perteikiamą vaizdinį turinį auditorijoms. Svarbu paminėti savižudybių aprašymą, pavaizdavimą - sulaukta ypatingai daug direktyvų, kaip nušviesti visuomenę šia tema, juolab, kad įrodyta pranešimų apie savižudybes įtaka ypatingai tiems, kurie yra rizikos grupėje (Steven, 2000).

Pastebima iniciatyva plėtoti bendradarbiavimą tarp NVO, besirūpinančių psichikos sveikatos įvaizdžiu, ir žurnalistų, kviečiant juos į apmokymus, seminarus, kviečiant konsultacijoms, kaip pavyzdžiui, Didžiosios Britanijos Sveikatos ministerijos 2001 m. *Mindshift* kampanija ar panaši Karališkojo psichiatrų koledžo 2001 m. *Changing Minds* kampanija, kurios siekė mažinti žiniasklaidoje įamžinamą psichikos ligų stigmą ir skatinti bendradarbiavimą tarp psichikos sveikatos grupių ir žiniasklaidos (Morris, 2006). Arba plati toje pačioje šalyje nacionalinio masto *Time to Change* (2009) programa, skirta kovoti su sutrikusios psichikos stigma daugelyje sektorių, o taip pat ir žiniasklaidoje. Verta paminėti ir Lietuvoje išleistą atmintinę pavadinimu *Patarimai su psichikos sveikatos temomis susiduriantiems žurnalistams* (2007), kuomet ją pristatant buvo organizuotas seminaras ir kviešti žurnalistai, ir taip skatinamas bendradarbiavimas.

⁸ Cenzoriaus tarnybos – tarnybos, turinčios spaudos, kino filmų, radijo ir televizijos laidų, teatro spektaklių ir kitų viešų renginių turinio kontrolę dėl tam tikrų žinių, teorijų neplatavimo (Tarptautinių žodžių žodynas, Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985).

Apibendrinant siuntėjo vaidmenį galima teigti, kad jis savo rankose turi nemenką galią psichikos problemų turinčių žmonių įvaizdžio perteikimo žiniasklaidoje procesuose, tačiau siuntėjas privalo, arba geriausiu atveju turėtų, atkreipti dėmesį į privalomasias valstybinių institucijų direkcijas ar rekomendacinio, patariamojo pobūdžio NVO indėlį, siekiant pagerinti šių žmonių reprezentavimą.

Kita komunikacijos modelio dalis – **pranešimas**, t.y. turinys, ką siuntėjas nori perduoti. Žinutės „įrėminimas“ yra vienas pagrindinių bruožų informacijos pateikimo procese. Jis gali būti apibrėžiamas kaip priemonė, kuria informacija yra organizuojama, pristatoma ir galiausiai interpretuojama (Sieff, 2003). Apie tai kalbėta ankstesniame skyriuje apie rėminimą.

Pranešimas gali susidėti iš vaizdo, pasakojimo bei garso. Diefenbach (1997) nustatė, kad vienas labiausiai paveikiančių būdų pristatant psichikos ligas yra kino filmai. Morris (2006) pateikia tokius filmuose panaudojamus vaizdo aspektus:

1. Aktorių, atrodančių keistai, neįprastai, skirtingai, pasirinkimas, pavyzdžiui, Peter Lorre vaidinęs pamišėlį daugybėje filmų – jo kūno sudėjimas, veido bruožai ir tarsena puikiai pavaizdavo schizofrenijos kankinamą žmogų; arba charizma spinduliuojantys aktoriai, kaip Jack Nicholson, įkūnijančio obsesinį komplusinį sutrikimą⁹ turintį žmogų filme *Kaip bus, taip gerai* (1997), ar Russell Crowe, kuriam išryškėja paranoidinė schizofrenija¹⁰, filme *Nuostabūs protas* (2001);
2. Fonas, antrasis planas. Yra daug būdų, kuriais nuotaika ar papildomas supratimas sukuriama fono pagalba, kuomet išorinė aplinka kaip veidrodis atspindi vidines būsenas. Tokia filmų technika, kaip muzika, apšvietimas ir montažas – visi šie komponentai padeda padidinti įspūdį apie sutrikusios psichikos veikėjų keliamą pavojų, arba atvirkščiai – taikią būseną. Fone vykstantis veiksmas turi galią puikiai atspindėti tai, kas vyksta veikėjo vidiniame pasaulyje, kaip pavyzdžiui, psichologiniame trileryje *Pasibjaurėjimas* (1965) pavaizduojama veikėjo psichinė būsena - su žymiais psichikos sveikatos pablogėjimais atsiranda įtrūčiai sienose, arba filme *Skrydis virš gegutės lizdo* (1975) vyraujantis pilkas fonas atspindėjo rūpybos bei vidinių išgyvenimų klimata.

Kalbant apie pasakojimą, tas pats autorius išskiria tokius žiniasklaidoje vyraujančius pasakojimo stilius:

⁹ Obsesinis kompulsinis sutrikimas - įkyrių būklių neurozė, kada kyla įkyrios mintys (obsesijos) ir įkyrus noras daryti tam tikrus veiksmus, kad sumažėtų diskomfortas, atsirandantis dėl įkyrių minčių (Tarptautinė ligų klasifikacija, 10 leidimas).

¹⁰ Paranoidinė schizofrenija – schizofrenijos forma, kuriai būdingi kliesedais, klausos haliucinacijos (Tarptautinė ligų klasifikacija, 10 leidimas).

1. Istorija, pranešimas perteikiami jautriai, supratingai, vartojant tinkamus terminus apibūdinant su psichikos sveikatos problemomis susidūrusius žmones;
2. Teigiamo pobūdžio istorija, pranešimas perteikiami juokingo, humoristinio žanro pagalba;
3. Ižeidžiantis, menkinantis ir informatyviai neatitinkantis realybės (pavyzdžiui, filmas *Aš, kitas aš ir Irena*). Kalbant apie sutrikusios psichikos žmonių įvykdytus nusikaltimus ar žmogžudystes, spaudoje vis dar galima aptikti tokių netinkamų terminų, kaip psichas, schizofrenikas, pamišėlis (angl. *psycho, schizo, lunatic, crazy*) ir daugelį kitų (Francis *et al.*, 2004).

Morris (2006) akcentuoja ir garso vaidmenį - tai žodžio išraiška, muzika, kurie turi galią perteikti norimą įspūdį - ramybę ar artėjantį pavojų. Girdimas žodis per toną, garso aukštį perteikia tam tikrą pranešimo kūrėjo norimą perduoti jausmą. Galima lengvai atskirti sveiko bei sergančio žmogaus kalbėsenas: ramus, jautrus sveiko žmogaus kalbėjimas ir maniakiško juoko, aukšto tono panaudojimas įkūnijant psichikos problemų turintį žmogų.

Kita komunikacijos modelio dalis yra **komunikacijos priemonė** – metodas, kuriuo siuntėjas perduoda pranešimą, žinutę gavėjui. Žiniasklaidos kanalai yra vizualinio ar/ir garsinio tipo. Diefenbach (1997) tvirtina, kad kanalas, esantis vaizdinis, o kartu ir garsinis, perduoda žinutę stipriausiai. Planuojant sėkmingą žinutės paskleidimą žiniasklaidoje, apsvaistoma kokį kanalą pasirinkti – ypatingas dėmesys kokybei, pasveriami kaštai. Besiplečiantis žiniasklaidos tipų diapazonas suteikia galimybes auditorijai pasirinkti ne vieną kanalą. Auditorija, pasirinkdama kanalą, yra veikiamą galybės veiksnių: turėjimas, prieiga, išlaidos, asmeninės simpatijos. Pavyzdžiui, internetas, suteikdamas priėjimą prie didžiulio informacijos kiekio, šiais laikais yra populiariausias psichikos sveikatos problemų turinčiam žmogui ieškant paremišios literatūros, naujausių gydymo būdų.

Kalbant apie **gavėją**, Morris (2006) pabrėžia Hall užkodavimo/dekodavimo modelį ir tvirtina, kad norint suprasti kaip veikia ar neveikia pranešimas, reikia išnagrinėti kodus ir papročius, kuriuos žiniasklaidos profesionalai pasitelkia pranešimo konstravime ir išnagrinėti auditorijos narių dekodavimą. Modelio autorius išskiria 4 pagrindinius kodus: 1) Dominuojantis kodas – kaip auditorijos nariai interpretuoja, dekoduoja žinutes pagal numatomą, norimą reikšmę; 2) Profesionalus kodas – technika, kuri žiniasklaidos profesionalų naudojama užkoduojant žinutę; 3) Sutartas kodas – auditorija gali arba adaptuoti, arba atstumti tam tikrus žinutės elementus, neatitikus jos patirčiai; 4) Opozicinis kodas – auditorijos sugebėjimas atstumti norimą, numatomą siunčiamos žinutės reikšmę (Morris, 2006).

Svarbu tai, kad ne visi auditorijos nariai perims siuntėjo numatytą reikšmę, kiti iš jų sukurs savo naują (Anderson, 2003). Čia pasitarnauja jau ankstesniame darbo skyriuje pristatytas

individualiojo rėminimo aiškinimas – kiekvienas yra individualus, su savo patirtimis, todėl žmonių požiūriai į tam tikrus dalykus skirsis. Žiniasklaidos vartotojas užuot ieškojęs reikšmių gausumo, remiasi savuoju reikšmių aiškinimu. Kokį įspūdį susidarys skaitytojas, žiūrovas iš pasiūstos žinutės, didžia dalimi priklauso nuo jo asmeninių patirčių, nuo jo perspektyvos, tai puikiai iliustruoja kilusių reakcijų į kino filmą aiškinimas: grupė žmonių gali žiūrėti filmą *Aš, kitas aš ir Irena* ir turėti plačiai skirtingą suvokimą apie jį - vieni jį gali suvokti kaip linksmą ar labai linksmą (ir atitikti filmo kūrėjo intencijas), kai tuo tarpu kiti gali laikyti jį įžeidžiančiu, visiškai klaidinančiu. Todėl nesunku numatyti įvairias reakcijas į sutrikusios psichikos asmens gyvenimo istorijos publikavimą ar naujienų reportažuose vis pasirodančius pranešimus apie šių asmenų įvykdytus nusikaltimus, antisocialų elgesį – vieni laikysis išankstinio nusistatymo, stereotipų, stigmatizuojančių interpretacijų, o kiti, turintys panašių patirčių, tai suvoks per visiškai skirtingą perspektyvą.

Paskutinė ir viena esminių komunikacijos modelio dalių kalbant apie psichikos sveikatą yra **grižtamasis ryšys** – iš auditorijos kylantis pritarimas arba nepritarimas (Morris, 2006). Jis įvertinamas tiesiogiai per pagyrimus ar skundus, arba netiesiogiai per pardavimus. Bulvariniai laikraščiai laikomi labiausiai kuriantys stigmatizuojantį asmenų su psichikos problemomis įvaizdį, tačiau aukšti šių laikraščių pardavimai nustelbia rekomendacinio pobūdžio taisykles, kaip rašyti šiomis temomis, todėl tęsiasi tokio paties neigiamo įvaizdžio perteikimas (Francis *et al.*, 2004). Aukšti reitingai t.y. didelis produkto vartojimas turi tiesioginį poveikį žiniasklaidos produkto kūrimui. Pavyzdžiui, muilo operos, ir taip esančios ypatingai dramatiškos, neretai įtraukia psichikos sutrikimų turinčių personažų ir taip pakelia savo žiūrėjimo reitingus. Arba kino teatrų filmai su žudikais psichopatais, kaip *Penktadienis, 13-oji* (2009), *Fredis prieš Džeisoną* (2003) ir daugelis kitų tokio žanro filmų sulaukia neįtikėtinai daug žiūrovų, o tai skatina tolesnę jų gamybą. Tai viena sutrikusios psichikos neigiamo pavaizdavimo žiniasklaidoje ir iš auditorijos sulaukiamos palaikomosios reakcijos pusė. Yra ir kita – pritarimas iš auditorijos sulaukiamas už gerą psichikos ligos pavaizdavimą, už adekvatų turinį, kaip pavyzdžiui, kasmetiniai Didžiosios Britanijos *Mind* organizacijos vykdomi *Psichikos sveikatos žiniasklaidos* (angl. *Mental Health Media Awards*) apdovanojimai už geriausią psichikos sveikatos temų pristatymą, pavaizdavimą (Mind, Didžioji Britanija, 2009). Arba Amerikoje kasmet organizuojami *Voice* apdovanojimai už orų, pagarbų ir tikslų sutrikusios psichikos žmonių pavaizdavimą kino filmuose, televizijoje bei radijuje. Įdomu paminėti, kad 2009 m. *Voice* apdovanojimai garsiojoje Paramount studijoje Holivude įteikti tokių serialų, filmų ar laidų autoriams ir prodiuseriams kaip *Grei anatomija* (angl. *Grey's Anatomy*), *Jungtinės Taros valstijos* (angl. *United States of Tara*), *Įstatymas ir tvarka* (angl. *Law and Order*), MTV speciali laida *Tikras Gyvenimas. Aš sergu schizofrenija* (angl. *True Life. I have Schizophrenia*) ir kt. (Voice, JAV, 2009).

Dalis žiniasklaidos organizacijų skelbia save atviromis nusiskundimams ir netgi turi savo kontrolės organą (Wahl, 1997). Nevyriausybinių organizacijų ar psichikos sveikatos paslaugų vartotojų organizacijos kaip Didžiosios Britanijos *Media Wise*¹¹ suteikia žiniasklaidai patarimų ir pamokymų, susijusių su iš auditorijos sulauktais nusiskundimais. Tokiais atvejais dėmesio atkreipimo sėkmė priklausys nuo individo ar organizacijos įtikinimo arba sulaukto nusiskundimų kiekio. Morris (2006) pateikia pavyzdį: Didžiosios Britanijos dienraštyje *The Sun* 2003 m. kone visą pirmąjį puslapį užėmęs straipsnis *Pakvaišęs Bruno uždarytas* (angl. *Bonkers Bruno Locked up*) apie garsaus boksininko Frank Bruno hospitalizaciją dėl jį kankinančios depresijos sulaukė staigaus ir didžiulio skaitytojų nepasitenkinimo dėl neįprastos žiniasklaidos pozicijos, kuomet vartoti tokie žodžiai kaip beprotis, psichas, pakvaišęs. Po tokios auditorijos reakcijos dienraštis jau kitą dieną išspausdino žymiai jautresnį, užjaučiantį straipsnį apie boksininką ir apie psichikos sveikatą apskritai. Kitas autoriaus pateikiamas neigiamas auditorijos reakcijas sukėles pavyzdys, *The Sun* dienraštyje 1999 m. publikuotas straipsnis pavadinimu *600 Psychos to be Locked up – Swoop on Maniacs Before They Strike* apie Didžiosios Britanijos politiką Jack Straw planus įvesti naujas teises sulaikant asmenybės sutrikimų turinčius žmones.

Apibendrinant grįžtamojo ryšio vaidmenį, galima teigti, kad psichikos sveikatos temos, būdamos ypatingai paveikiančios, pasaulinėje praktikoje sulaukia grįžtamojo ryšio tiek iš pačios auditorijos, tiek iš organizacijų, kurios orientuojasi į psichikos ligų destigmatizavimą, ir tai yra kelias kovojant prieš netinkamą, neįprastą psichikos ligų pavaizdavimą ar paskatinant teigiamo pobūdžio įžvalgą psichikos ligų tematikoje žiniasklaidoje.

2.2. Sutrikusios psichikos asmenų vaizdavimo žiniasklaidoje tyrimai

Sisteminis mokslinis psichikos ligos poveikio žiniasklaidoje nagrinėjimas prasidėjo vėlyvuosiuose 1950-uosiuose metuose (Diefenbach, 1997). Pirmosiose sutrikusios psichikos asmenų įvaizdžio studijose Nunnally (1957) nustatė, kad televizija kuria neigiamą ir didžią dalimi klaidinantį įspūdį apie psichikos ligas. Tą patvirtino ir Taylor (1957) išanalizavęs laikraščius, žurnalus ir televiziją tikslu apibrėžti žiniasklaidos perteikiamą poveiklį apie psichikos ligonius: žmonės, sergantys tokiomis ligomis parodomi kaip nenormalūs, kitokie nei visi, o psichozės apimti asmenys apibūdinami pavojingi, antisocialūs ir neintelektualūs. Kalbant apie šių dienų situaciją Francis *et al.* (2004), remdamasi atliktais tyrimais konstatavo, kad (a) psichikos liga visuomeninėse

¹¹ Media Wise (Press Wise) – nepriklausoma Didžiosios Britanijos organizacija, kurios tikslas kovoti su žurnalistų etikos principų pažeidimais konsultuojant, rašant projektus ir teikiant apmokymus.

informavimo priemonėse yra vaizduojama neigiamai; (b) žiniasklaidoje pristatoma psichikos liga prisideda didinant, palaikant jos neigiamą įvaizdį, stereotipus, stigmą; (c) žiniasklaidos pranešimuose atsispindi stiprus ryšys tarp psichikos ligos ir smurto, ir (d) pranešimams, kuriuose aprašomi psichikos ligos ir nusikaltimai, suteikiama pirmenybė prieš teigiamo pobūdžio pranešimus apie psichikos ligas ir žmones (jų žymiai daugiau). Pastaruoju metu tyrėjai koncentruojasi į vadinamąją naująją žiniasklaidą – internetą, tačiau dar nėra pakankamai svarių tyrimų apie šioje terpėje kuriamą psichikos sutrikimų turinčių žmonių įvaizdį (Stout *et al.*, 2004). Naujienu pranešimai apie psichikos sveikatą, konkrečiau, laikraščių straipsniai, yra daugiausia analizuojami. Kitas tyrimų blokas – psichikos ligų pavaizdavimas pramoginėje žiniasklaidoje, ypač kino filmuose.

Ko gero labiausiai nusipelnęs psichikos sutrikimų turinčių žmonių ir psichikos ligų vaizdavimo žiniasklaidoje specialistas, psichologas, tyrėjas amerikietis Otto F. Wahl sistemiskai apžvelgė pusės šimtmečio laikotarpyje publikuotus tyrimus apie psichinės ligos įvaizdį žiniasklaidoje (Wahl, 1997). Jis aprėpė įvairių žiniasklaidos kanalų tyrimų apžvalgą ir nustatė galingiausius kanalus, kuriuose dažniausiai pavaizduojama psichikos liga: televizija, kino filmai ir laikraščiai, žurnalai. Perteikiamas psichinės ligos įvaizdis nustatytas pakankamai nuoseklus visoje žiniasklaidoje, patvirtinantis jau minėtą kuriamą neigiamo pobūdžio psichikos ligos poveiklį. Kita vertus, šių dienų žiniasklaidoje visgi galima aptikti ir teigiamą psichikos ligų vaizdą, tačiau tam tikrose temose, pavyzdžiui, įžymių žmonių, kenčiančių nuo psichikos ligų, pasiekimai ar temose apie ekonomiškai stiprių šalių sveikatos apsaugą (Francis *et al.*, 2004).

2.2.1. Spauda

XX ir XXI a. sankirtoje suintensyvėjo spausdintosios žiniasklaidos (laikraščių, populiariųjų žurnalų) turinio tyrimai sutrikusios psichikos asmenų, psichikos sveikatos vaizdavimo tema. Anot Diefenbach (1997), naujienu žiniasklaida, ypač laikraščiai, yra viena iš didžiausių psichikos sveikatos informacijos šaltinių. Tai jai suteikia galimybes išsklaidyti stereotipus, kurie įamžinami ypač pramoginėje žiniasklaidoje, tačiau tyrimais nustatyta, kad spauda atvaizduodama psichikos ligų ir jų ligonių „tikrąjį gyvenimą“ nei kiek nesiskiria nuo pramoginės žiniasklaidos perteikiamo klaidinančio ir neigiamo šių asmenų poveiklio (Nunnally, 1957; Coverdale, 2002; Wahl, 2003b). Žurnalistai pabrėžia smurtinį, iracionalų sutrikusios psichikos asmenų elgesį sukeldami sensacijas tam, kad patrauktų skaitytojų dėmesį ir didintų pardavimus (Thornton *et al.*, 1996; Coverdale, 2002). Pirmieji spaudos tyrimai atskleidė žiniasklaidos

tendenciją psichikos ligas sieti su polinkiu į smurtinius veiksmus, o šių dienų tyrimai taip pat ganėtinai nuosekliai tą patvirtina (Stout, 2004).

Ko gero viena didžiausių Didžiosios Britanijos žiniasklaidoje perteikiamo paveikslo apie psichikos ligas studijų buvo atlikta Ward (1997). Studijoje siekta atskleisti psichikos sveikatos pavaizdavimo ypatybes laikraščių naujienose per visus 1996 metus. Identifikuoti 1035 straipsniai. Kiekvienas straipsnis įvertintas kiek teigiamai perteikė psichikos sveikatos žinutes. Pasitelktos 4 „raktinės žinutės“: 1) Psichikos ligos yra pagydomos; 2) Žmonės, turintys psichikos sutrikimų, nėra nusikaltėliai; 3) Žmonės, turintys psichikos sutrikimų, turi visavertį gyvenimą; 3) Žmonės, turintys psichikos sutrikimų, neturėtų būti stigmatizuojami. Nustatyta, kad apytiksliai 46 proc. straipsnių rašyta apie žalą kitiems, nusikaltimus ir žalą sau - visa tai buvo perteikiama neigiamu, smerkiančiu „tonu“ ir tie straipsniai buvo priešingi „raktinių žinučių“ teiginiams. Studija taip pat parodė, kad pranešimai, kuriuose psichikos ligos susiejamos su polinkiu į smurtinius veiksmus ir nusikaltimus, buvo paryškiniami, publikuojami pirmuosiuose laikraščių puslapiuose dažniau už teigiamo pobūdžio straipsnius apie psichikos sveikatą. Wahl (1997) apžvelgęs darytus tyrimus nustatė, kad yra daugiau nei dukart neigiamo pobūdžio žinučių už teigiamo pobūdžio istorijas. Vokietijos laikraščiai taip pat pateikia neproporcingą neigiamų istorijų apie psichikos ligas kiekį (Stout, 2004). Įdomu paminėti, kad po minėtos Ward studijos buvo viešai skelbiamos tyrimo pagalba suformuluotos rekomendacijos, kurių turėtų laikytis žurnalistai, rašantys apie psichikos problemų turinčius žmones.

Būtina plačiau pristatyti neigiamą stereotipinį sutrikusios psichikos asmenų paveikslą žiniasklaidoje, kuomet nusakomas šių asmenų pavojingumas ir polinkis į smurtinius nusikaltimus. Byrne (1997) išanalizavęs britų spaudą, apibendrinio ir įvardino tokius psichiatrinis sutrikusios psichikos žmonėms naudojamus stereotipus: „komiškas/keistas įvaizdis“, „vargšai išprotėję nelabieji“, „maniakai“. Autorius įrodinėjo, kad toks pavaizdavimas prisideda prie psichikos ligos stigmos. Williams ir Taylor (1995) savo studijoje, kuri paremta dviejų metų 83 laikraščių straipsnių turinio analize, nustatė, kad nušvietimas buvo neigiamo pobūdžio ir pastiprino stereotipinį psichikos ligos suvokimą, kuriuo remiantis tokie asmenys laikomi agresyvūs ir nenusipėjami. Shain ir Phillips (1991) rado, kad net 85 proc. Tarptautinės Jungtinės Spaudos narių leidiniuose esančių istorijų apie buvusius psichiatrijos pacientus akcentuoti smurtiniai nusikaltimai – vėlgi pastiprinamas stereotipinis suvokimas. Viena Vokietijos laikraščių analizė nustatė polinkį susieti psichikos ligas su smurtiniais nusikaltimais, o schizofrenija buvo ta liga, apie kurią ypatingai dažnai buvo kalbama kriminalinių nusikaltimų pranešimų kontekste. (Sieff, 2003). Coverdale *et al.* (2002) spaudos tyrime nustatė, kad neigiamo pobūdžio nušvietimas, pristatant sutrikusios psichikos asmenis pavojingais kietiems (62 proc.) bei šių žmonių nusikalstamumas (47 proc.) buvo dažniausias.

Toliau plėtojant stereotipais paremtą sutrikusios psichikos asmenų įvaizdį žiniasklaidoje, Francis *et al.* (2004) pateikia tyrimų centro *Glasgow Media Group* vieną 1993 metų mėnesio studiją apie psichikos ligos perteikimą atsirinktuose laikraščiuose, žinių tekstuose, televizijos naujienose, žurnaluose ir beletristinėje literatūroje. Turinio analizės metu nustatytos penkios skirtingos temos: 1) sutrikusios psichikos žmonių komiškas įvaizdis; 2) žalojimas/smurtas nutaikytas į kitus; 3) smurtas nutaikytas į save patį; 4) vaistai/patarimai/išgijimas ir 5) kritika psichikos ligos apibūdinimams. Įvertinant kiekvienos temos dažnumą nustatyta, kad didžiojoje daugumoje žiniasklaidos produktų atsispindėjo sutrikusios psichikos asmenų polinkis į smurtą – t.y. stereotipinis suvokimas, nusakantis šių asmenų neišvengiamą pavojingumą. Rasta, kad kuriamas neigiamas poveikslas buvo perteikiamas per šokiruojančias antraštes, kai tuo tarpu teigiamo pobūdžio pranešimai buvo skaitytojų laiškuose ar redakcijos komentaruose ir kurių buvo tik keletas. Nustatyta, kad neigiamo pobūdžio psichikos sveikatos temos publikuotos pirmajame laikraščio puslapyje dažniau už teigiamas žinutes – tai ką ir jau minėtas tyrėjas Ward (1997) panašiai nustatė. Pravartu įterpti Philo (1996) tyrimo metu padarytą išvadą - stereotipinis smurtinių nusikaltimų ir psichikos ligos sąryšis ypatingai sustiprinamas Didžiosios Britanijos laikraščių, visuotinai praktikuojančių antraštes, kuriose iš karto pateikiami du faktai: įvyko nusikaltimas ir to nusikaltimo kaltininkas sutrikusios psichikos asmuo. Tyrėjas atskleidė, kad netgi pusė istorijų (52 proc.) daugiau ar mažiau susiejo psichikos ligas ir nusikaltimus.

Tęsiant paliestą laikraščių antraščių aspektą pravartu apžvelgti žiniasklaidoje vartojamų psichikos sveikatos terminų, sutrikusios psichikos asmenų apibūdinimų, kurie rašomi antraštėse, paantraštėse ar pirmuosiuose pranešimo paragrafuose. Kaip jau ankstesniame skyriuje minėta, nustatyta, kad nemaža dalis skaitytojų perskaito antraštę ir straipsnio pirmąjį paragrafą, vadinasi skaitytojas nesusipažina su visuma, o tik dažniausiai su sudramatintomis straipsnio žinutėmis, kurios būna patalpintos pranešimo pradžioje. Anot Sieff (2003), čia slypi pavojus išlaikyti stigmos reiškinį - spausdintas žodis daugeliu tyrimų nustatytas neretai klaidinantis ir kenksmingas panaudojant tokius žodžius kaip psichas, schizofrenikas, pamišėlis. Wahl (1997) daro išvadą, kad tokie žodžiai žurnalistų panaudojami daugiau norint charakterizuoti šiuos asmenis, negu įvardinti jų diagnozę kaip informacinį aspektą. Morris (2006) pateikia tyrime identifikuotų antraščių pavyzdžius: *Žudikas psichopatas* (pavyzdys iš *Times*), *Kraupi psichinio ligonio žmogžudystė* (*Times*), *Išlaisvintas žudikas kanibalas suvalgė aukos smegenis* (*Daily Mirror* internetinė versija), *Psichiškai nesveikas žmogus laisvėje Suffolke* (*Guardian*) ir tvirtina apie jų gausybę spausdintoje žiniasklaidoje. Toks emociškai sukrečiantis kalbėjimo būdas, vartojant neigiamus psichikos sveikatos terminus, neretai aptinkamas visuose žiniasklaidos produktuose ir padeda pastiprinti neigiamus viešosios erdvės narių požiūrius – jis formuoja nepalankius stereotipus, neigiamas

asociacijas kaip, kad psichikos ligonis būtinai linkęs griebtis prievartinių, smurtinių veiksmų prieš kitus visuomenės narius (Morris, 2006; Sieff, 2003, Coverdale *et al.*, 2002).

Jeigu kalbėti konkrečiau apie laikraščių tipus, Paterson (2007) pateikia, kad bulvariniai laikraščiai laikomi turintys labiausiai žalingą ir stigmatizuojantį rašymo pobūdį psichikos sveikatos temomis. Tai iš dalies atitinka ir Ward (1997) studijos rezultatus: tiek kokybiniai didelio formato (angl. broadsheet) dienraščiai, tiek bulvariniai laikraščiai (angl. tabloid) temas atspindėjo neigiamai (tačiau, kiek daugiau bulvariniai laikraščiai), o menkinantys psichikos sveikatos terminai panaudoti 60 proc. visų bulvarinių laikraščių apie psichikos ligas, ko buvo dvigubai mažiau kokybiniuose. Paterson (2007) daro prielaidą, kad bulvarinių laikraščių didelio tiražo pardavimų sėkmė nustelbia rekomendacinio pobūdžio patarimus, kaip rašyti psichikos temomis, o tai savo ruožtu paskatina išlikti nepalankiam psichikos ligos įvaizdžio perteikimui. Kiti tyrėjai Meagher *et al.* (1995) išanalizavo Airijos kokybinius didelio formato dienraščius ir bulvarinius laikraščius, išleistus 1993 m. liepos-gruodžio mėnesiais. Identifikuoti 380 straipsnių apie psichiatriją. Pirmuosiuose bulvarinių laikraščių puslapiuose dominavo detalizuoti teisiniai psichiatrijos įvykiai (69.5 proc.), ko buvo žymiai mažiau kokybiniuose laikraščiuose (23 proc.), be to pastarųjų laikraščių pirmųjų puslapių straipsniai nustatyti informatyvesni, informaciją perteikiantys labiau teigiamu „tonu“, t.y. vartojant politiškai korektišką psichiatrijos terminologiją ir antraštėse ne dažnai pristatant tik du faktus – įvyko nusikaltimas ir jo kaltininkas psichikos problemų turintis žmogus, o jas paįvairinant. Todėl visgi būtų galima teigti, kad bulvariniuose leidiniuose esantys pranešimai psichikos sveikatos temomis kryps į neigiamo pobūdžio informacijos perteikimą labiau negu kokybiniuose leidiniuose esantys pranešimai.

Kalbant apie tyrimų metu dažniausiai identifikuotus straipsnių žanrus ir informacijos ypatybes, Coverdale *et al.* (2002) ištyrė 4 savaičių laikotarpio 600 Naujosios Zelandijos laikraščių straipsnius, istorijas ir rado, jog naujienų straipsniai pasitaikė dažniausiai (94 proc.). Rasta 27 proc. straipsnių su tokiomis temomis kaip žmogaus teisės, mokslo laimėjimai ir pan. Beveik pusėje (47 proc.) straipsnių buvo pateikiama bendroji terminologija vietoj konkrečios diagnozės, kas Paterson (2007) Didžiosios Britanijos pagrindinių laikraščių studijoje buvo panašiai nustatyta – beveik 50 proc. pranešimų neparašyta tiksli diagnozė. Tą patvirtina ir Wahl (2002) bei jo kolegų - straipsniuose naudojamas terminas „psichikos/psichinė liga“ užuot įvardinant tikslų psichikos sutrikimą. Tačiau remiantis principais, kaip rašyti su psichikos sveikata susiduriantiems žurnalistams¹², teigiama, kad neįvardinant konkrečios asmens diagnozės, taip žmogus nėra suasmeninamas ligos kontekste, t.y. nėra pristatomas pirmiausia kaip ligonis. Tai ypač aktualu

¹² Šia tema bus kalbama 2.3. skyriuje

rašant apie nusikaltimus. Kita vertus, kuomet pateikiama asmeninė žmogaus ligos istorija ir gyvenimas su ja, psichikos problemų turintis žmogus yra pats kalbinamas – tokiam kontekste, tvirtinama, naudinga atskleisti asmens diagnozę. Grįžtant prie Coverdale *et al.* (2002), tyrėjas baigiamosiose išvadose teigia apie Naujosios Zelandijos žiniasklaidoje kuriamą sutrikusios psichikos įvaizdį, kuris įvardinamas kaip neigiamas, išpūstas ir neatitinkantis didžiosios daugumos asmenų, gyvenančių su psichikos liga, tikrovės. Tie patys autoriai išreiškė susirūpinimą dėl tokio kuriamo įvaizdžio pagalba didėjančios stigmatos ir kartu džiaugėsi, aptikę temų apie psichinių sutrikimų turinčių asmenų lygias teises, jų laimėjimus, pasiekimus, kas didžia dalimi nebuvo aptikta ankstesniuose tyrimuose.

Palietus tyrimų rezultatus apie sutrikusios psichikos asmenų pristatymą teigiamo pobūdžio pranešimuose, pravartu pristatyti Francis *et al.* (2004) studiją, kurioje nebuvo pranešimai apie psichikos problemų turinčių žmonių nusikaltimus pirmosiose vietose, kas yra priešinga daugumai studijų. Vienerių metų laikotarpio Australijos laikraščio, televizijos bei radijo analizavimo metu aptikta, jog žiniasklaida daugiausia susitelkė ties psichikos sveikatos politika/programomis (29 proc.) bei ties psichikos ligų priežastimis/simptomais/gydymu (23.9 proc.). Psichikos sveikatos problemų istorijos nusikaltimų kontekste buvo palyginti retos (tik 5.6 proc.). Daugiausia žiniasklaidos pranešimų buvo geros kokybės, vartojant adekvačius žodžius, apibūdinimus, pasitelkiant sveikatos specialistų pasisakymus, išskyrus tai, kad pagalbos tarnybų kontaktai buvo įvardinti tik 6.4 proc. pranešimų psichikos sveikatos tema. Nustatyta, kad tik 4.3 proc. antraščių skambėjo prieštaringai ar netiksliai pateikė informaciją. Wahl *et al.* (2002) irgi nustatė mažėjančią tendenciją sieti psichikos ligas ir pavojingumą. Didžiosios Britanijos nacionalinėje šešių laikraščių 300 straipsnių, kuriuose yra žodžiai „psichikos liga“, studijoje tyrėjas ir jo kolegos aptiko daugiau straipsnių stigmatos problematikos temomis, mažiau temų susijusių su pavojingumu ir mažiau neigiamo pobūdžio straipsnių nusikaltimų kontekste, lyginant su anksčiau darytais tyrimais. Tiek Francis, tiek Wahl *et al.* darė prielaidą, kad tam tikrais periodais socialinių kampanijų, gairių pagalba žiniasklaida bent kažkiek „pasiduoda“ koreguojama teigiamo psichikos sveikatos nušvietimo linkme, todėl ir galima pamatyti kitokių rezultatų. Visgi tyrėjai pripažįsta, kad kol kas nusikaltimų, įvykdytų psichikos problemų turinčių žmonių, išryškinimas lieka, ir tyrimai aptikę daugiau teigiamo pobūdžio straipsnių yra daugiau išimtis, negu taisyklė.

Kalbant apie psichiatrinę terminologiją, vėl pravartu paminėti Wahl (1997), kuris pirmiausiai pažymi, kad žiniasklaidoje, ypatingai spaudoje, vienas labiausiai paplitusių netinkamai vartojamų ir neteisingai suprantamų psichiatrijos terminų yra schizofrenija. Tyrėjas aptiko diagnozių maišymą ar apskritai psichikos ligų susiejimą su schizofrenija. Wahl (2003b) laikraščių naujienų analizėje ypatingai koncentravosi ties kuriu schizofrenijos paveikslu. Tyrėjas apėmė

1989 – 1994 m. trijų skirtingų JAV regionų didžiuosius dienraščius *The New York Times*, *Los Angeles Times* ir *Chicago Tribune*. Autorius identifikavo 101 atrankos kriterijus atitinkančius straipsnius, kurių daugiau nei pusė (62) publikuoti *The New York Times*. Dauguma straipsnių (25) buvo apie vaistus ir ginčytinus gydymosi būdus, kiti apie mokslinius atradimus, susijusius su schizofrenija (19), schizofrenija sergančiųjų gyvenimus (14), smurtą ir nusikaltimus (10) ir įvairios kitos istorijos (27). Wahl aptiko gan nemažą straipsnių apie mokslinius atradimus kieką. Vis dėlto, užjaučiančio, palaikančio „tono“ istorijų pasitaikė reta, tačiau aptiktas mažesnis psichikos ligų ir polinkio į smurtinius veiksmus susiejimas.

Nairn (1999) tvirtina, kad charakterizuojant žiniasklaidos perteikiamą psichikos sutrikimų turinčių asmenų įvaizdį, svarbu pažvelgti ar duodama galimybė kalbėti pačiam žmogui, turinčiam psichikos sutrikimų. Studijų apie psichikos ligas metu, analizuojant naujienų pranešimus, nerasta žmonių, gyvenančių su psichikos liga, pasisakymų, o tai reiškia, jog apie psichikos ligas skaitytojai yra informuojami antrųjų ar trečiųjų asmenų (Nairn, 1999). Keletas Naujosios Zelandijos tyrėjų peržiūrėjo laikraščius ir aptiko, kad tik 5 iš 600 straipsnių, istorijų apie psichinius sutrikimus ar psichinę sveikatą buvo parašyti pirmuoju asmeniu ar žurnalisto interviu buvo paimtas tiesiogiai iš asmens, gyvenančio su psichine liga (Nairn *et al.*, 2004). Nors kita vertus, tyrėjas teigia, kad *suteikus galimybę ligoniui pačiam kalbėti nėra užtikrinama, kad pasakotojas bus pavaizduojamas įtikinančioje ar patikimoje pozicijoje* (Nairn, 2004, p. 282). Todėl nestebina Wahl (1997) tvirtinimas, kad retai sutrikusios psichikos žmonės pavaizduojami turintys šeimas, darbus, esantys pilnaverčiai bendruomenės nariai.

Sutrikusios psichikos asmenų pavaizdavimo žiniasklaidoje studijose atkreipiamas dėmesys į tai, ar straipsniuose panaudojami psichikos sveikatos srities ekspertų, specialistų pasisakymai, kurie, nustatyta, suteikia labiau pagrįstus paaiškinimus, profesionalų įvertinimą bei rekomendacijas. Nairn (1999) savo tyrime apie psichiatrų, kaip informacijos šalininio panaudojimą spausdintoje žiniasklaidoje aptiko, kad tik mažiau nei trečdalis pateiktos informacijos istorijoje remiasi tam tikru šaltiniu (32 proc.) ir kurį daugiau nei pusė (65 proc.) sudarė specialistai. Autorius tyrimu nustatė, kad psichiatrai sutrikusios psichikos žmones pateikia labiau teigiamu „tonu“ negu kiti šaltiniai kaip policijos pareigūnai, liudininkai, kaimynai ar pats žurnalistas, kadangi jie vartoja adekvačią psichiatrijos terminologiją. Vis dėlto žurnalistinės praktikos analizė parodė, kad rėmimasis nepatikimu šaltiniu yra vienas iš dažniausių informacijos pateikimo trūkumų, kuomet žurnalistai užuot pasitelkę specialistus, pateikia savas šališkas, subjektyvias interpretacijas (Nairn, 1999). Wahl (2001) taip pat pateikė panašius duomenis – labai nedaug, t.y. mažiau nei 15 proc. straipsnių, susijusių su psichikos sveikata, rėmėsi psichiatrijos ekspertų citavimu ar perspektyva.

Kalbant apie Lietuvos žiniasklaidos tyrimus, beveik nėra lietuvių tyrėjų darbų apie tai, kaip žiniasklaida vaizduoja psichikos sutrikimų turinčius asmenis. 2003 m. Ruškus J. ir Daugėla M. atliko tyrimą „Socialinio fizinės negalios vaizdinio Lietuvos žiniasklaidoje (laikraščiuose) struktūra ir kryptingumas“. Tai vienintelis mokslinis tiriamasis darbas apie socialiai pažeidžiamų grupių Lietuvoje vaizdavimą žiniasklaidoje, kuris praktiškai nepalietė psichikos negalios.

Rastas tik vienas lietuvių autorių mokslinis tyrimas apie žiniasklaidos kuriamą sutrikusios psichikos asmenų įvaizdį. Vilniaus universiteto Socialinio darbo katedros dėstytoja J. Mataitytė-Diržienė, kurios viena iš mokslinių tyrinėjimų sričių yra sutrikusios psichikos asmenų įvaizdis žiniasklaidoje, 2009 m. kartu su Norvegijos bei Švedijos tyrėjomis atliko tarptautinį tyrimą „Neįgaliųjų įvaizdis Lietuvoje – požiūris iš Skandinavijos“, kurio tikslas – išsiaiškinti kaip žiniasklaida vaizduoja sutrikusios psichikos asmenis. Buvo išnagrinėti didieji Lietuvos dienraščiai (*Lietuvos rytas, Respublika, Vakaro žinios, 15 minučių*) ir interneto tinklalapiai (*www.delfi.lt, www.lrytas.lt, www.zebra.lt*). 3 mėn. duomenų rinkimo procese identifikuoti 144 straipsniai, kuriuose minimi sutrikusios psichikos žmonės, lyginti su analogiškų Norvegijos bei Švedijos tyrimų rezultatais. Pagrindinė tyrimo išvada, paremianti daugybės sutrikusios psichikos asmenų įvaizdžio tyrėjų rezultatus, kad dauguma žiniasklaidoje pasirodžiusių naujienų apie psichikos sveikatos sutrikimų turinčius asmenis juos vaizduoja kaip kriminalinius nusikaltėlius, linkusius į prievartą. Beveik trečdalyje (30 proc.) nagrinėtos tyrimo medžiagos pagrindinis naujienų reportažų veikėjas – psichikos ligonis, o pagrindinė tema – nusikaltimas. Net 37 proc. visų straipsnių atskleista ligonio tapatybė. Visuomenės švietimas psichikos sveikatos tema sudarė 16 proc., o politika tesudarė 5 proc. Žurnalistų kompetencija psichikos sveikatos tema įvertinta neigiamai, naujienų nušvietimo maniera - žalinga ir neetiška, naujienos pateikiamos neretai nusižengiant žurnalisto etikai ir pažeidžiant žmogaus teises. Tokia išvada suformuluota tyrimo rezultatų pagalba: dažniausiai psichikos ligonis neturėjo galimybės išsakyti savo nuomonės, o informaciniais šaltiniais tapdavo oficialūs asmenys (policininkai, psichiatrai, teisininkai); net pusė šaltinių likdavo neaiškūs arba nenurodyti; informacija, gauta iš paties psichikos ligonio, tesudarė 10 proc.; galiausiai, neaptikta jokios informacijos apie pagalbos institucijas, centrus.

Apibendrinant tyrimų rezultatus galima konstatuoti tokią sutrikusios psichikos žmonių pavaizdavimo laikraščiuose problematiką: visų pirma, dažniausiai sutrikusios psichikos asmuo minimas neigiamame ir būtent nusikaltimų kontekste (naujienose), ir tokio pobūdžio pranešimai perteikiami per dėmesį prikaustančias, šokiruojančias antraštes, vartojant netinkamus, menkinančius terminus bei dažniausiai yra pirmuosiuose laikraščių puslapiuose. Tokia įvykio nušvietimo technika iškreipia, hiperbolizuoja faktus apie labai mažą psichikos sutrikimų turinčių asmenų įvykdomų nusikaltimų ar žmogžudysčių skaičių; antra, galimybės pasisakyti pačiam sutrikusios psichikos

asmeniui yra labai ribotos, kitaip tariant, žurnalistai nepraktikuoja šiuos asmenis laikyti pirminiu informacijos šaltiniu, o psichiatrai, esantys srities specialistais, nėra pakankamai dažnai kalbinami, nors ir, tikėtina, gali skaitytojus aprūpinti labiau teigiamu sutrikusios psichikos įvaizdžiu, vartojant tinkamą terminologiją, teikiant rekomendacijas ir paaiškinat situaciją validžiai; trečia, tyrėjai identifikavo stereotipinį suvokimą spaudoje apie sutrikusios psichikos asmenis, kuomet siejamos psichikos ligos ir įvykdyti nusikaltimai, priedo, vartojami politiškai nekorektiški terminai, o taip sukuriamas įspūdis, kad šie žmonės yra pavojingi bei nenuspėjami, ir kas jau paminėta, linkę į smurtinius nusikaltimus - visa tai nurodo spaudoje įamžinamą ir išlaikomą psichikos sutrikimų turinčių žmonių stigmą. Teigiamo pobūdžio nušvietimas, kuris keletu tyrėjų rastas temose apie visuomenės susidomėjimą stigmos problematiką, palankius politinius sprendimus šiuo aspektu, yra gan retas reiškinys, todėl jį nustelbia neigiamo pobūdžio straipsnių daugybė, ir tvirtinti apie jo vyravimą būtų neteisinga.

2.2.2. Audiovizualinė žiniasklaida

Vaidmenys, įamžinantys sutrikusios psichikos žmones, buvo ir yra paklausūs visoje kino filmų istorijoje. Nemažai kino filmų apie psichikos ligas, sutrikusios psichikos asmenis ir psichiatriją tapo ne tik pripažinti kino kritikų, bet ir buvo finansiškai sėkmingi, pavyzdžiui, *Stebuklas 34-ojoje gatvėje* (1947), *Skrydis virš gegutės lizdo* (1975), *Košmaras Guobų gatvėje* (1984), *Lietaus žmogus* (1988), *Avinėlių tylėjimas* (1992), *Aš, kitas aš ir Irena* (2000), *Nuostabusis protas* (2001) ir daugelis kitų. Šie filmai „gyvena“ DVD nuomos punktuose ar televizijoje ir taip auditorijas aprūpina vienokiu ar kitokiu psichikos ligos įvaizdžiu. Wahl (1997), Diefenbach (1997), Wilson *et al.* (1998b) ir daugelis kitų tyrėjų tvirtina, kad televizijoje kuriamas psichikos sveikatos vaizdas yra labai paveikiantis bei įtikinantis, todėl labai svarbu vis periodiškai ištirti, kaip šių dienų televizija pavaizduoja psichikos sutrikimų turinčius asmenis.

Nustatyta, kad kino filmuose dažniausiai vaizduojama negalė yra psichikos sutrikimas (Wahl, 1997). Psichikos ligų, psichikos sutrikimų turinčių žmonių įvaizdžio tyrimai daugiausia susikoncentravę į televiziją - kanalą, kurio didžiule įtaka beveik neabejojama (Stout *et al.*, 2004). Televizijoje demonstruojama idėja, kad psichikos liga yra kylančių smurtinių veiksmų bei smurtinių nusikaltimų priežastis, buvo pastovi nuo ankstyvųjų televizijos dienų (Nunnally, 1957).

Ko gero vienas įtakingiausių sutrikusios psichikos žmonių ir smurtinių nusikaltimų pavaizdavimo televizijos produkcijoje tyrėjų yra prof. Donald L. Diefenbach. Diefenbach (1997)

savo 1996 m. JAV vakarinės¹³ televizijos 2 savaitių turinio analizės studijoje peržiūrėjo 184 programas. Trečdalis (32 proc.) programų pavaizdavo bent vieną personažą, turintį psichikos sutrikimų. Analizės būdu nustatyta, kad beveik trečdalis (30 proc.) iš 96 kalbančių veikėjų, turinčių psichikos ligą, buvo smurtinių nusikaltimų kaltininkai, įskaitant žmogžudystes, išžaginimus, apiplėšimus ar sunkius užpuolimus. Pravartu įterpti Signorelli (1989) tyrimą: psichikos liga buvo parodyta beveik penktadalyje (20.5 proc.) vakaro metu rodomų programų (filmuose, naujienose, serialuose, laidose); vienas iš keturių psichiškai sergančių veikėjų buvo žudikas, 72,1 proc. veikėjų, turinčių psichikos sutrikimų, pademonstravo smurtinį elgesį t.y. skriaudė kitus ar žudė. Įdomu tai, kad palyginti nemažai, t.y. 25,2 proc. psichiškai nesveikų veikėjų buvo smurto aukos – tai, galima teigti, stulbinantis rezultatas, kadangi spaudoje publikuojami naujienų pranešimai didžia dalimi rašo apie sutrikusios psichikos asmenis kaip nusikaltimų kaltininkus. Tik 2,7 proc. psichiškai nesveikų buvo vaizduojami lengvuose ar komiškuose vaidmenyse, tuo tarpu 83,5 proc. buvo vaizduojami rimtuose, sunkiuose bei dažniausiai neigiamo pobūdžio vaidmenyse. Grįžtant prie Diefenbach (1997), dažniausiai pavaizduojamas psichikos sutrikimas buvo psichozė, tuo tarpu didelė dalis kitų psichikos ligų nebuvo apibrėžta. Iširtos vakaro metu rodomos policijos bei detektyvinės dramos parodė, kad didesnis skaičius neigiamų etikečių priskirta psichiškai sutrikusiems deviantams¹⁴ negu tiems, kurių nusikaltimai buvo aiškinami ne psichikos sutrikimų rezultatais. Be to, psichiškai nesveiki nusikaltėliai buvo vaizduojami labiau pavojingi už tuos, kuriems nepriskirta sutrikusios psichikos asmens etiketė. Tyrėjas aptiko, kad net kiek daugiau nei trečdalis (33.9 proc.) televizijoje pavaizduojamų nusikaltėlių yra sutrikusios psichikos žmonės, tačiau, kaip tyrėjas pastebėjo, toks kiekis prieštaravo tuometinei oficialiajai JAV statistikai – tik mažiau nei 3.65 proc. nusikaltimų įvykdė psichikos sutrikimų turintys žmonės, vadinasi televizija net 10 kartų hiperbolizavo realų nusikaltimų skaičių. Šiuo aspektu galima pastebėti spaudos tyrimų rezultatų atitikmenį su televizijos rezultatais – abi visuomenės informavimo priemonės iškreipia, padidina sutrikusios psichikos asmenų įvykdytų nusikaltimų skaičių. Be kita ko, matoma, kad televizija psichikos problemų turinčius žmones dažniausiai parodo neigiamame vaidmenyje, t.y. jie – nusikaltimų kaltininkai arba žmogžudžiai.

Papildant rezultatus apie neigiamuose vaidmenyse vaizduojamus psichikos sutrikimų turinčius žmones, Naujojoje Zelandijoje Wilson *et al.* (1998b) rado, kad pateikiamas daugiausia neigiamas psichikos ligos vaizdas. Studija, trukusi metus, susikoncentravo ties psichikos ligos

¹³ Vakarinė televizija (angl prime-time television), – laikas, kuris dažniausiai yra tarp 19-23 val., kada televizijos auditorija yra didžiausia (Oxford Dictionaries Online).

¹⁴ Deviantai – individai, kurių elgesys laikomas antisocialiu, nepriimtiniu, kurie atsisako gyventi pagal nussistovėjusias normas (nusikaltėliai, narkomanai, alkoholikai, asocialūs asmenys). Nusikaltimas yra pagrindinė deviantinio elgesio pasireiškimo forma (Psichologijos žodynas, 1993).

pavaizdavimu vakaro metu rodomose dramose, kurių buvo keturiolika, vaizduojančių bent vieną psichikos sutrikimų turintį veikėją. Diskurso analizės būdu identifikuoti trys dažniausi sutrikusios psichikos asmenų vaidmenys: 1) pavojingi, agresyvūs, nenuspėjami žudikai, nusikaltėliai; 2) naivūs, vaikiški personažai humoristiniuose vaidmenyse. Tai pastebėjo ir Morris (2006), kuris apibendrinęs pasaulio tyrėjų aptiktus rezultatus, pateikė dažniausiai sutrikusius psichikos asmenybes įkūnijančius vaidmenis: a) žudikai b) kamuojami, neramūs genijai ir c) komikai/keistuoliai. Autorius tvirtina, kad visuose vaidmenyse psichikos sutrikimų kamuojami žmonės, dažniausiai pavaizduojami kaip beteisiai, be giminystės ryšių, bedarbiai ir neturintys socialinio identiteto, ir kas daugelyje žiniasklaidos produktų aptinkama - jie nusikaltėliai linkę į smurtą. Papildant, Wahl (1982) įvertino, kad televizijoje ir filmuose apstu išprotėjusių žudikų ir pabėgusių psichikos pacientų – viena vertus, būtų galima teigti, kad netikslu pateikti prieš trisdešimt metų daryto tyrimo apibendrinimą, tačiau, kita vertus, televizija suteikia galimybes auditorijai pamatyti ir seniau pastatytus kino filmus. Grįžtant prie Wilson *et al.* (1998b) studijos, dešimt iš keturiolikos serialų (71 proc.) psichikos ligą siejo su rimtu nusikaltimu. Veikėjai pavaizduoti atstumiantys ir agresyvūs, pavojingi tiek sau, tiek kitiems, o tai susieta su psichikos ligomis. Tyrimo autoriai konstatavo, kad pavaizdavimas buvo nepaprastai neigiamo pobūdžio, ir tvirtino, kad tai prisideda prie šių žmonių stigmatizavimo. Wilson *et al.* (1998a) kitoje vakarinių televizijos draminių serialų studijoje patvirtino, kad sutrikusios psichikos veikėjai daugiausia vaizduojami neigiamo pobūdžio vaidmenyse: pavojingi, nenuspėjami ir antisocialūs. Didžiosios Britanijos tyrėjos Rose (1998) televizijos studija, kuri apėmė sutrikusios psichikos pavaizdavimą 1992 m. gegužės-liepos mėnesiais vakaro metu rodomose naujienų ir pramoginėse programose, kurios transliuotos dviem pagrindiniais kanalais, nustatė, kad 4 proc. programų buvo susijusios su psichikos sveikata. Iš jų apytiksliai 25 proc. fotoreportažų naujienų programose buvo susijusios su pavojingumu bei smurtu. Priedo, 65 proc. žmonių su psichikos sutrikimais, pavaizduoti smurtinių nusikaltimų kontekste naujienų programose. Sieff (2003) britų televizijos studijoje nustatė, kad du trečdaliai žmonių, turinčių psichikos sutrikimų, buvo vaizduojami linkę į prievartą bei smurtą. Vėlgi galima konstatuoti serialuose, filmuose ar naujienose parodomą didžiulį skaičių psichikos problemų turinčių žmonių, kurie pristatomi nusikaltimų kontekste ir parodomi pavojingi bei agresyvūs.

Stuart (2006) tvirtina, kad sutrikusios psichikos veikėjai televizijoje taip pat tampa aukomis dažniau, negu kiti veikėjai (tai aptiko ir minėta tyrėja Signorelli), tačiau su laiku toks pavaizdavimas buvo nustelbtas dėka dažnai pavaizduojamų nusikaltimų, kuriuos įvykdo patys sutrikusios psichikos asmenys. Plėtojant paminėtą priešingą pavojingiems sutrikusios psichikos žmones įamžinanties vaidmenims, t.y. kuomet jie pavaizduojami juokingi, turintys vaikiškus elgesio bei mąstymo bruožus – tai puikiai iliustravo populiarioji JAV komedija apie psichikos

sveikatos specialistus *Frasier and The Bob Newhart Show*, vaizduojanti personažus, turinčius psichikos ligų, kuriems ypač būdingas nervingumas ar visiška įsigilintojo į tam tikras detales manija (Wahl, 1997). Viena vertus, tokie vaidmenys nevaizduoja psichikos problemų turinčių žmonių agresyvių, nenusipėjusių ar esančių nusikaltėliais, tačiau kita vertus, jie kuria neintelektualaus, išjuokiamo asmens, turinčio psichikos problemų, įvaizdį – psichikos sveikatos tyrėjai Wahl (1997) bei Morris (2006) kreipėsi į kino industriją dėl jautresnės, supratingesnės pozicijos.

Verta paminėti kino filmų pristatymą spaudoje. Wahl (1997) metus rinko ir išanalizavo garsiausių, naujausių filmų aprašymus *Entertainment Weekly* žurnale. Tyrėjas tvirtino, kad tokiu būdu galima puikiai išsiaiškinti nestabilios psichikos asmenų vaizdavimą televizijoje tiesiogiai jos netiriant – toks požiūris daugelio tyrėjų buvo pripažintas kaip adekvatus būdas tirti televiziją (Sieff, 2003). Perskaityti 177 naujausių filmų aprašymai, iš kurių identifikuoti 18 su psichinių ligų tematika. Iš jų buvo 10 proc. tokių filmų, kurie susitelkė vieneriuose ir tuose pačiuose metuose. Tyrėjas akcentavo atkreipti dėmesį ne į palyginti mažą identifikuotų filmų skaičių, kuris svariai neargumentuoja reikšmingumo, o žvelgti į filmų išsidėstymą laike. Tai reiškė, kad tais metais kas dešimtame filme žiūrovai susidūrė su vaizduojama psichikos liga, o tai buvo reikšmingas pastebėjimas. Juolab, kad didžia dalimi psichikos sutrikimų turintys asmenys buvo pavaizduojami neigiamuose vaidmenyse, t.y. žudikai, nusikaltėliai (71 proc.).

Beveik visi televizijos draminiai serialai turėjo progą pavaizduoti psichikos ligą. Anot Wahl (1997), psichiatrinė liga yra numeris vienas su sveikata susijusiose problemose muilo operų pasaulyje ir jose vaizduojamos tokios psichikos ligos kaip šizofrenija, maniakinė depresija, isterinis aklumas. Netgi sutrikusios psichikos personažas, kenčiantis nuo haliucinacijų, kad jis yra Maiklas Džeksonas, pasirodė animacinėje situacijų komedijoje *Simpsonai*, kurį įgarsino pats pop karalius. Ypatingai sėkmingas filmas *Terminatorius 2* sulaukė daugiau nei 160 milijonų žiūrovų. Filmo peržiūros metu aptikta nemažai scenų, susijusių su psichikos liga. Net pusvalandis filmo laiko užtruko pavaizduoti herojės (Linda Hamilton) uždarymą psichiatrijos ligoninėje. Tačiau filmo metu žiūrovams buvo suteikta klaidinga simptominė informacija apie schizofreniją. Tyrėjas tvirtina, kad tokių klaidų pasitaiko neretai ir po savo knygos *Media Madness* (1997), apimančios daugybės mokslinių tyrimų apžvalgą, išleidimo viešai ragino kino kūrėjus jausti atsakomybę už klaidingą informaciją apie psichikos ligas sklaidą.

Vis dėlto, egzistuoja ir pozityvus psichinės ligos įvaizdis filmuose. Garsus kino filmas *Nuostabūs protas* (2001), nepaisant tam tikrų simptominių netikslumų, visuomenei pristatė kitą schizofrenijos pusę, kur vaizduojamas nepaprastas talentas, o ne stereotipinis schizofrenija sergančiųjų, linkusių į prievartą, įvaizdis. Ką tik minėtas filmas, filmas *Aviatorius* (2004) – tokie kino filmai aprūpina auditoriją adekvačia informacija apie psichikos ligas, aprūpina veikėjais,

kuriems žiūrovai jaučia užuojautą, supratimą ir tokiu būdu padeda formuoti labiau teigiamą sutrikusios psichikos asmenų įvaizdį. Įdomu pristatyti tai, kad kuriant milžiniško žiūrovų dėmesio visame pasaulyje (ir Lietuvoje) sulaukusius televizijos serialus *Ligoninės priimamasis* ir *Istatymas ir tvarka*, aktoriai, įkūnijantys sutrikusios psichikos veikėjus, rėmėsi tiesioginės sąveikos su tokiais žmonėmis patirtimi, pavyzdžiui seriale *Ligoninės priimamasis* aktorė Sally Field, laimėjusi *Emmy* apdovanojimą už stublinantį maniakinės depresijos kamuojamą moters vaidmenį, prieš filmavimus kalbėjosi su daugybe ligonių, kuriems diagnozuota maniakinė depresija, taip pat ir su psichiatrais. Šių serialų kūrybos metu skiriamas ypatingas dėmesys tikslioms detalėms. Kiti filmai perteikiantys psichikos sveikatą teigiama maniera - *Paprasti žmonės* (1980), *Gerasis Vilas Hantingas* (1997), kuriuose pavaizduojama paslaugi ir įgalinanti psichikos sveikatos rūpybos pusė (Morris, 2006).

Pravartu paminėti ir iškelti klausimus visai neseniai pradėtam rodyti draminiam televizijos serialui *Mental*, kuris buvo/yra rodomas tarptautiniu mastu transliuojamuose FOX kanaluose JAV, Lotynų Amerikoje, Europoje (t.p. ir Lietuvoje) ir Azijoje bei sulaukusį nemenko auditorijos dėmesio. Veiksmo vieta – Los Andželo psichiatrijos ligoninė, pagrindiniai personažai – Jack Gallagher, jaunas maištingo būdo psichiatras, naudojantis visuotinai nepriimtinus gydymo metodus, Nora Skoff, konservatyvių pažiūrų ligoninės vedėja bei daugybė priverstinai hospitalizuotų sunkios psichikos būklės ligonių. Kaip Wahl (1997) konstatavo, net filmų, serialų pagalba žmonės išmoksta apie psichikos ligas, susidaro tam tikrą nuomonę. Todėl, darbo autorė kelia klausimus – kaip kasdien rodomos serijos pavaizduoja sutrikusios psichikos žmones? Kiek diagnostinė, simptominė informacija yra patikima? Kokį santykį žiūrovams parodo personalo elgesys su šiais ligoniais? Šių atsakymų atskleidimas galėtų būti ypatingai reikšmingas tiriant kasdienio žiūrovo kontakto su televizijos serialu gaunamą įspūdį apie šiuos žmones ypatingai todėl, kad serialas buvo rodomas pasauliniu mastu. Tokie patys klausimai galėtų būti keliami ir serialui *Daktaras Housas*, ir galėtų būti pagrindas būsiamiems psichikos ligonių pavaizdavimo televizijoje tyrėjams, siekiantiems tarptautiniu mastu išsiaiškinti televizijoje pademonstruojamą psichikos sveikatą ir jos poveikį žiūrovų nuostatoms.

Užuominos į psichikos ligas dažnai aptinkamos netgi vaikams skirtoje animacijoje ar filmuose. Veikėjų, įkūnijančių psichikos sutrikimų turinčius asmenis, kuriamas poveikslas dažniau neigiamas negu teigiamas, kuomet jie pavaizduojami išjuokiamai, sumenkinančiai ar keliančiuose grėsmę vaidmenyse (Morris, 2006). Be to, vaikams skirtoje animacijoje bei filmuose ypatingai gausu stereotipinių karikatūrų (Wahl, 2003; Morris, 2006).

Pristatant vaikams skirtą animaciją ir filmus plačiau, apklausos nustatė, kad vaikai praleidžia nemažai laiko prie televizijos, kino teatrų ekranų. Paik (2001) savo studijoje praneša, kad 1995 m. 58 proc. 6 – 14 m. amžiaus amerikiečių vaikų ėjo į kiną per pastarąsias 30 dienų, daugiau

nei trečdalis (37 proc.) ėjo daugiau nei penkis kartus. Kino salė yra ta vieta, kurioje žiūrovai labiausiai įtraukiami į filmo mediumą. Tokia ypatinga aplinka sustiprina patirtį, nes susilpninami šalutiniai stimulai, atitraukiantys dėmesį (Morris, 2006). Televizija yra ypatingai gerai ištirtas informacinis šaltinis vaikams, kuris, nustatyta, yra vienas iš anksčiausių socializacijos agentų (Wahl, 2003). Wahl (2001) pateikia: vienas iš keturių 2 m. amžiaus amerikiečių vaikų ir du trečdaliai keturmečių praleidžia beveik 2 – 4 val. per dieną žiūrint televiziją. O Donnerstein ir Smith (1997) nustatė, kad 2 – 11 m. amžiaus vaikai apytiksliai 28 val. per savaitę turi įjungtą televizorių. Wahl (2002) JAV peržiūrėjo 13 studijų nuo 1980 m., kuriose tyrėjai stengėsi įvertinti vaikų žinias ir pažiūras į psichikos ligas bei žiniasklaidos vaidmenį. Apibendrinus – vaikai, praleisdami vis daugiau laiko prie televizoriaus, laikėsi požiūrių, kad psichikos ligos yra mažiau pageidaujamos negu kitos sveikatos problemos.

Ko gero viena reikšmingiausių studijų atlikta Naujojoje Zelandijoje: savaitės vaikiškų programų skirtų vaikams iki 10 m. apžvalgoje identifikuota beveik pusė (46 proc.), kuriose buvo viena ar daugiau užuominų į psichikos ligas, o tai ypatingai pasireiškė animacijoje. Vartojami apibūdinimai „išprotėjęs“, „pamišęs“, „išėjęs iš proto“ buvo praktiškai visuomet siejami su kontrolės netekimu. Sutrikusios psichikos veikėjai vaizduojami akivaizdžiai neigiamo būdo ir kaip pramogos, pajuokos ar keliantys baimę objektai. Tyrėjai taip pat nustatė ką tik minėto veikėjų apibūdinimo panaudojimą su tikslu nusakyti jų blogą prigimtį, būdą, negu nusakyti jų psichinę sveikatą (Diefenbach, 1997). Lawson (2004) nustatė, kad neigiamas (stereotipinis) įvaizdis aptinkamas ir *Walt Disney* produkcijoje: net 85 proc. animacijos turėjo žodines nuorodas ir 21 proc. pagrindinių veikėjų buvo nestabilios psichikos. Žodinės nuorodos į psichikos ligas buvo naudojamos pažeminti, išskirti, atstumti ir nurodyti žemesnį sutrikusios psichikos veikėjo statusą. Pavyzdžiui, du Disnėjaus ypač sėkmingi animaciniai filmai *Gražuolė ir pabaisa* bei *Aladinas* siužetuose turėjo nestabilios psichikos veikėjų. Ekscentriškąjį Gražuolės tėtį, kurį miestelio žmonės vadino senu išprotėjusiu Morisu, grasinama išsiųsti į prieglaudą. Animaciniame filme *Aladinas* pagrindinis herojus išvaduoja rūmų sargybinių turguje pardavinėjamą Princesę Jazminą pasakydamas jiems, jog *ji yra šiek tiek kuoktelėjusi* ir, kad ji galvoja, jog jos beždžionė yra Sultonas, pažymėdamas, jog tokia Princesės padėtis nusipelno užuojautos ir supratimo: *Ateik, sese, taria Aladinas, ...laikas pasimatyti su daktaru* (Wahl, 1995). Kitas tyrėjas Beveridge (1996) savo studijoje irgi atkreipė dėmesį į *Walt Disney* filmus. Kokybinėje analizėje jis nustatė, kad užuominos į pamišimą yra labai populiaros, pavyzdžiui, *Alisa stebuklų šalyje* (1951 m.), *Merė Popins* (1964 m.), *Gražuolė ir pabaisa* (1992). Tyrėjas konstatavo, kad didžiojoje daugumoje filmų pamišimas siejamas su baime ir atstūmimu, pasitelkus įvairiausių neigiamo pobūdžio veikėjų apibūdinimus,

atstumtinis išvaizdos ypatybes ir garsinių bei vaizdinių efektų panaudojimą, sukeliančių baime. Tačiau tai tik keletas animacijos, skirtos vaikams, pavyzdžių, o jų yra žymiai daugiau.

Wahl (2003) savo studija patvirtino psichikos sutrikimų vyravimą vaikų žiniasklaidoje. Neigiamo būdo veikėjai, linkę į prievartą ir nusikalstamumą, yra parodomi dažniau už teigiamos perspektyvos veikėjus, turinčius psichikos ligų simptomų. Psichikos sutrikimų turinčių asmenų pavaizdavimas neigiamu pobūdžiu aptiktas ir vaikams skirtuose filmuose. Tyrėjas išanalizavo 49 vaikams skirtus kino filmus ir aptiko, kad bent vienas žmogus susijęs su psichikos sutrikimais pavaizduotas 24 proc. filmų ir 43 proc. filmų buvo vienaip ar kitaip minimos psichikos ligos. Psichikos sutrikimų turintys veikėjai linkę į prievartą (grėsmingi, bauginantys) pavaizduoti netgi 67 proc. tokių filmų.

Apibendrinant tyrimų rezultatus galima konstatuoti tokią sutrikusios psichikos žmonių pavaizdavimo audiovizualinėje žiniasklaidoje problematiką: televizijoje pastebimas panašus sutrikusios psichikos asmenų pavaizdavimas kaip ir spaudoje: stereotipinės asociacijos tarp smurto ir psichikos sutrikimų aptiktos gausybėje kino filmų, serialų. Įvaizdis dažnai neigiamas, psichikos sutrikimų turinčius asmenis vaizduojant skirtingais, pavojingais ir linkusiais į smurtinius nusikaltimus ar žmogžudystes ir kas pavaizduojama netgi dešimt kartų dažniau, negu yra realybėje. Tą patį galima pasakyti ir apie vaikams skirtą žiniasklaidą: animacijos ar filmų personažai vaizduojami keliančiuose grėsmę vaidmenyse arba išjuokiančiuose, menkinančiuose pozicijose. Teigiamuose vaidmenyse sutrikusios psichikos personažai pavaizduojami žymiai rečiau, tačiau visgi aptikta kino filmo pavyzdžių, kuriuose psichikos liga pavaizduojama jautrioje pozicijoje, tačiau tai galima vadinti labiau išimtimi, negu taisykle.

2.2.3. Internetas

2004 m. Europos informacijos centras pateikia: daugiau nei 10 proc. pasaulio gyventojų ir daugiau nei pusė Vakarų šalių gyventojų naudoja internetą (Morris, 2006). Mažiausiai 70 proc. JAV šeimų su vaikais turi kompiuterius namie (Wahl, 2003). Vienas didžiausių interneto privalumų - lengva prieiga, yra ir vienas iš didžiausių jo trūkumų - toks paprastas ir nesudėtingas priėjimas prie milžiniškos informacijos saugyklos sukelia problemas vartotojams peržiūrėti ir atsirinkti tai, kas yra tinkama. Beveik beribis medžiagos kiekis internete yra perkrautas informacija. Morris (2007) pažymi, atsiranda didžiulė tikimybė susidurti ir priimti painią, žalingą medžiagą. Autorius tvirtina apie riziką, kuomet interneto vartotojo tikslai susirasti jį dominančios, reikalingos informacijos psichikos sveikatos tema gali būti patenkinti, tačiau visai kita linkme: žmogus gali

surasti ir perimti ypatingai klaidinančią ir kenksmingą informaciją, ir ją laikyti kaip tinkamą. Nors ir internete taikoma cenzūra (turiniui, kuris laikomas žalingu vaikams, kurstomai rasinei neapykantai, pornografijai), vis dėlto *internetas lieka mažiausiai reguliuojamas mediumas* (Morris, 2007, p. 191). Todėl galima pastebėti, jog informacija psichikos sveikatos temomis ryškiai varijuoja įvairiose svetainėse: nuo patikimos iki nepatikimos, nuo naudingos iki žalingos ir nuo informatyvios iki klaidinančios.

Labai nedaug tyrimų atlikta analizuojant interneto pagalba perteikiamą psichikos ligos ir psichikos sutrikimų turinčių žmonių vaizdą. Interneto kaip informacijos šaltinio naudojimas apie psichikos sveikatos problemas, klausimus yra normalus užsiėmimas daugeliui JAV gyventojų (63 proc.), o interneto turinio analizė parodė, kad pateikiama palyginti mažai mokslinių įrodymų paremiant esminius deklaruojamus teiginius (Stout *et al.*, 2004). Stout *et al.* (2004) tvirtina, kad iš esmės beveik nežinoma, kaip psichikos sutrikimų turintys žmonės yra pavaizduojami interneto terpėje, tačiau daro prielaidą, kad televizijoje bei spaudoje kuriamas sutrikusios psichikos asmenų įvaizdis gali būti lygiagrečiai atspindimas ir internete. Viena vertus, interneto turinys panašus į televizijoje bei spausdintoje žiniasklaidoje esantį turinį: tie patys kino filmai, serialai, naujienos, reportažai, straipsniai, istorijos, pasakojimai randami ir naujajame mediume – internete. Kita vertus, kaip jau minėta, internetas yra ta terpė, kurioje informacijos reguliavimas yra ypatingai sudėtingas skirtingai nuo kitų žiniasklaidos šaltinių, todėl nekorektiškam pasakojimo stiliui, dezinformacijai, stigmatizuojančiai manierai automatiškai suteikiamos platesnės galimybės. Morris (2006) savo darbe pateikia McQuail mintį - internetas sudarytas iš tarp valstybių sujungtų kompiuterių tinklų ir nepriklauso vienam savininkui, vieno asmens neorganizuojamas ir nekontroliuojamas. Morris (2006) skiria keletą esminių barjerų tinkamos, tikslios informacijos pateikimo televizijoje, spaudoje ir ypatingai internete klausimu:

1. Teisėtumas/legitimumas - kas vienoje šalyje draudžiama, kitoje gali būti leidžiama, todėl prieiga prie tam tikro turinio gali visuomet išlikti.
2. Žodžio laisvė. Stengiantis cenzūruoti ar riboti tam tikrą turinį internete, privaloma atsižvelgti į opozicijos skleidžiamą žodžio laisvės principą. Vadinasi, žodžio laisvės šalininkai, laikydami tam tikrą informaciją reikalingą laisvo žmogaus žinojimui, gali „pasitarnauti“ žalingo turinio sklaidai internete. Šiuo aspektu svarbu paminėti galimybes internete išreikšti savo nuomonę (vadinamieji komentarai). Tai reiškia, kad teisė ganėtinai laisvai pasisakyti apie vienokius ar kitokius dalykus reiškia galimybes sklisti asmeninėms nuomonėms, kurios dažniausiai yra subjektyvios, paremtos patirčių, išgyvenimų, galbūt neatspindinčių tikrosios padėties. Psichikos sveikatos tema – be galo jautri, t.y. paliečianti vienos labiausiai pažeidžiamų socialinių grupių gyvenimus, o tai reiškia, kad neatsargus,

nepasvertas pasisakymas skaitytojui gali sukurti iškreiptos realybės vaizdą ir taip paskatinti sutrikusios psichikos asmenims dedamą stigmą, stereotipus bei iš to kylančią šių asmenų diskriminaciją. Dar viena žodžio laisvės pusė – pokalbių kambariai, socialiniai tinklai, kur egzistuoja pakankamos sąlygos gana nevaržomai skleisti nuomonę, pasisakyti.

Kaip minėta, dėka praktiškai nesančių tyrimų apie sutrikusios psichikos žmones pavaizduojamus internete, negalima plačiau įvertinti kaip šiame mediume pateikiamos psichikos ligos ir psichikos sutrikimų turintys žmonės. Internetas būdamas didžiulės informacijos talpykla, kuriam būdinga palyginti laisvo žodžio sklaida, minimalus, tarpvalstybiškai nedarnus turinio reguliavimas, spėjama suteikia plačias galimybes neretai pavaizduoti sutrikusios psichikos žmones neigiamai ar neigiamame kontekste, kaip nusikaltimai, žmogžudystės. Kita vertus, internetas būdamas galingiausiu informacijos sklaidėju padeda sklisti ir politiškai korektiškai, terapinei, palaikančiai informacijai apie sutrikusią psichiką, todėl internetas lieka tiek diskusiniu klausimu, tiek tyrimų objektu apie tai, kaip yra pristatomos, pateikiamos psichikos ligos ir su jomis gyvenantys žmonės.

2.3. Tinkamo ir politiškai korektiško sutrikusios psichikos asmenų pristatymo žiniasklaidoje principai

Komunikacijos teorijų, psichikos sveikatos žiniasklaidos tyrimų kontekste privalu pristatyti visuotinai deklaruojamus principus, kuriais remiantis sutrikusios psichikos žmonės žiniasklaidos priemonėse būtų pavaizduojami adekvačiai, t.y. politiškai korektiškai, iš jautrios, ne iš anksto nusistatytos, stereotipais paremtos, pozicijos.

Lietuvoje 2007 m. su tikslu padėti žurnalistams tobulinti savo profesionalumą VŠĮ *Globali iniciatyva psichiatrijoje* išleido su psichikos sveikatos bei žiniasklaidos ekspertais rengtą atmintinę pavadinimu *Patarimai su psichikos sveikatos temomis susiduriantiems žurnalistams*. Apie tai, kaip tinkamai pateikti psichikos problemų turinčius žmones žiniasklaidoje, daugiau ar mažiau rašė Wahl (1997), Morris (2006), Stout *et al.* (2004).

Galima teigti, kad labiausiai liečianti ir jautriausia tema apie sutrikusios psichikos žmones yra nusikaltimai – tai ir daugiausia diskusijų sulaukusi tema. Psichikos sveikatos ekspertų teigimu bei remiantis psichikos sveikatos ir žiniasklaidos tyrėjų išvadomis, rekomenduojami tokie pagrindiniai psichikos problemų turinčių žmonių pristatymo žiniasklaidoje principai:

1. Nerekomenduojama pateikti ligonio diagnozę, ypač tais atvejais, kuomet ji nėra tiksliai žinoma. Jei pranešime diagnozė yra vertinga informacijos dalis, reikia vengti ją atskleisti antraštėje ar paantraštėje, tačiau be asmens sutikimo informacijos apie jo psichikos sveikatą paskleidimas gali būti pripažintas teisės į asmens privatų gyvenimą pažeidimu, už kurį atsakoma teisės aktų nustatyta tvarka;
2. Negalima sieti psichikos sutrikimo su įvykdytu nusikaltimu. Nusikaltimas dažnai yra susijęs su socialiniais, aplinkos veiksniais, reikiamos pagalbos trūkumu. Tai yra klaidinanti bei žalinga informacija, todėl turėtų būti vengtinas toks pranešimo pristatymas: dviejų pagrindinių faktų, kad įvyko nusikaltimas ir to nusikaltimo kaltininkas yra sutrikusios psichikos asmuo, pateikimas antraštėse bei paantraštėse, kadangi toks informacijos pateikimo būdas ligą sukomponuoja kaip priežastį nusikaltimui.
3. Patikimu informacijos šaltiniu gali būti pirminis informacijos šaltinis. Privalu patikrinti ar yra galimybė pakalbinti patį sutrikusios psichikos asmenį, kuris gali padėti sukurti objektyvaus turinio straipsnį;
4. Kiti patikimi informacijos šaltiniai yra psichiatrai, psichikos sveikatos specialistai ar sutrikusios psichikos žmogaus artimieji. Galioja toks principas – žmogus, tiesiogiai susiduriantis ar esantis kuo arčiau tokios aplinkos, yra patikimas šaltinis suteikiant validžią informaciją.
5. Itin svarbu pateikti statistinius duomenis tokius, kaip kiek visų padaromų nusikaltimų įvykdo sutrikusios psichikos žmonės, kiek žmonių gali susidurti su psichikos problemomis per savo gyvenimą ir pan. Mitaish, o ne statistika paremti duomenys nesuteikia tikslių duomenų, iškreipia informaciją.
6. Tinkamos terminologijos panaudojimas yra vienas iš esminių būdų pristatyti sutrikusios psichikos žmones jautriai bei politiškai korektiškai. Rekomenduojama: psichikos sveikatos sutrikimų turintis žmogus, psichikos sveikatos paslaugų vartotojas, psichikos sveikatos problemų turintis asmuo, psichikos negalią turintys asmenys, neįgalieji, psichikos sutrikimų patyrę asmenys. Vengtina: nestabilios psichikos nusikaltėlis/žmogus, pamišėlis, psichozės ištiktas, visuomenei itin pavojingas nusikaltėlis, beprotis (silpnaprotis), schizofrenikas, psichiškai nesveikas, psichopatas, psichas, psichikos ligonis¹⁵.
7. Jei tinka situacijai, ypač rekomenduojama nurodyti pagalbos centrus.

¹⁵ Psichikos sveikatos specialistų nuomone, nėra patartina vartoti terminą *psichikos ligonis*, kuris perša nuomonę, kad psichikos sveikatos problemos yra nulemtos biologinių arba medicinos veiksnių, nors yra daug kitų priežasčių. Be to, terminas kelia asociacijas, kad tai yra nuolatinė būseną (Globali iniciatyva psichiatrijoje, 2007)

3. Lietuvos ir Didžiosios Britanijos laikraščių bei internetinių portalų tyrimas

Kodėl taip aktualu ir reikšminga daryti tyrimą psichikos sveikatos tema? Pasaulinė sveikatos organizacija pateikia: su psichikos ligomis gyvena 20 proc. Europos regiono gyventojų, be to, psichikos sveikatos problemos paliečia vieną iš keturių žmonių tam tikru gyvenimo periodu. (PSO, Jungtinės tautos, 2010).

Kaip buvo atskleista ankstesnėse darbo dalyse, žiniasklaidos vaidmuo stigmos kūrimo ir palaikymo procese yra didžiulis. Visuomenės informavimo priemonėse įamžinami ir akcentuojami sutrikusios psichikos žmonių psichologiniai nukrypimo požymiai: perteikiami nepagrįsti stereotipai, mitai apie sutrikusios psichikos asmenų nenusipėjimą, pavojingumą, polinkį į nusikaltimus bei žmogžudystes, o tokiu būdu kuriamos neigiamos nuostatos šių žmonių atžvilgiu, kurios padeda formuotis netolerantiškai visuomenei, nepakantumo kultūrai. Galima įsivaizduoti tyrėjų atskleistos neadekvačios informacijos bei jos perteikimo būdų padarinius psichikos sutrikimų turinčių žmonių gyvenimams: menkinantys, įžeidžiantys, netikslūs, pasenę terminai, antraštės „rėkte rėkiančios“ apie sutrikusios psichikos asmens įvykdytas žmogžudystes ar nusikaltimus, neretai nevalidus paties žurnalisto, viešųjų ryšių specialistų kaip informacinio šaltinio panaudojimas, kurių nuomonė nėra pagrįsta tiesiogine patirtimi, mitų, o ne statistinių duomenų pateikimas – visa tai yra įrankiai, padedantys kurti neigiamą sutrikusios psichikos asmenų grupės įvaizdį, kas savo ruožtu nepalankiai atsiliepia šių žmonių gyvenimams: bedarbystė, ekonominis nepriteklis, socialinė atskirtis, vienišumas gyvenimo partnerio prasme, o tuo pačiu ir dar didesnės psichikos problemos.

Visa ši informacija parodo kaip svarbu analizuoti kas yra rašoma visuomeninėse informavimo priemonėse apie psichikos sutrikimų turinčius žmones, kur ta informacija pateikiama, kaip skaitytojas supažindinamas su pranešimu.

Kalbant apie šios tyriminės srities naujumą, reikia paminėti, kad Lietuvoje beveik nėra darytų tyrimų sutrikusios psichikos žmonių pavaizdavimo žiniasklaidoje tema. 2009 m. Jurga Mataitytė-Diržienė *et al.* atliko tarptautinį tyrimą *Neįgaliųjų įvaizdis Lietuvoje – požiūris iš Skandinavijos*. Tai tik vienas tokio pobūdžio tyrimas Lietuvoje, todėl siekiama gilintis ir plėsti šią sritį, paskatinti domėjimąsi.

3.1. Tyrimo aprašymas

Tyrimo panaudojamas kiekybinis turinio analizės metodas. Anot Wimmer ir Dominic (1999), šis metodas yra efektyvus tiriant žiniasklaidos turinį, yra vertinga priemonė norint atsakyti į daugybę žiniasklaidos klausimų ir yra labai populiarius masinių komunikacijos priemonių tyrėjų tarpe, todėl metodas pasirinkamas kaip tinkamiausias atskleisti žiniasklaidoje esančias informacines bei teksto pateikimo ypatybes apie tam tikrus reiškinius, o šio tyrimo atveju - rašant apie sutrikusios psichikos žmones. Metodas tinka darbo temai, nes jo pagalba bei remiantis teoriniu pagrindu galima identifikuoti psichikos sveikatos terminologijos tinkamą/netinkamą panaudojimą antraštėse bei tekste, nustatyti dažniausiai pasitaikantį pagrindinį informacijos šaltinį, konfidencialios informacijos apie asmenį atskleidimą ir t.t.

Tyrimo objektas – žiniasklaidoje pateikiama informacija apie sutrikusios psichikos žmones bei jos pateikimo savybės.

Tyrimo tikslas – atskleisti ir palyginti informaciją bei jos pateikimo ypatybes apie sutrikusios psichikos asmenis Lietuvos bei Didžiosios Britanijos laikraščiuose bei portaluose 2009 metais.

Uždaviniai:

1. Identifikuoti antraštės indikaciją apie psichikos sveikatą ar nusikaltimus;
2. Įvertinti straipsniuose vartojamą psichikos sveikatos terminologiją;
3. Nustatyti kokiuose kontekstuose vaizduojami sutrikusios psichikos žmonės;
4. Identifikuoti pagrindinį straipsnyje naudojamą informacijos šaltinį;
5. Nustatyti pagrindinį straipsnio veikėją rašant apie sutrikusios psichikos žmones;
6. Identifikuoti kokia informacija atskleidžiama apie sutrikusios psichikos asmenį;
7. Nustatyti aprašomą statistinį sutrikusios psichikos asmenį;
8. Palyginti Lietuvos ir Didžiosios Britanijos duomenis.

Nuo 2009 m. pradžios Didžiojoje Britanijoje prasidėjusi didžiulio biudžeto ir plačiu spinduliu aprėpianti visus sektorius programa pavadinimu *Laikas keistis* (angl. *Time to Change*), kurios tikslas užbaigti psichikos sutrikimų turinčių žmonių diskriminaciją, dėka didžiulio dėmesio žiniasklaidos vaidmeniui, spėjama, jau galėjo turėti įtakos teigiamiems pokyčiams rašant apie sutrikusios psichikos žmones. Be kita ko, Didžioji Britanija – tai šalis, kuri ekonomikos išsivystymo prasme, o kartu ir socialinės srities, lenkia tokias šalis kaip Lietuva, todėl galima daryti prielaidą, kad žiniasklaidos kokybė Didžiojoje Britanijoje yra geresnė negu Lietuvoje, kurioje galima tvirtinti,

labai dažnai pažeidžiami žurnalistikos etikos principai. Laikantis šios pozicijos formuluojamos tokios hipotezės:

1. Sutrikusios psichikos žmonės abiejų šalių žiniasklaidoje dažniausiai pristatomi nusikaltimų kontekste;
2. Lietuvos žurnalistai dažniau panaudoja netinkamus psichiatrinius terminus, negu Didžiosios Britanijos žurnalistai;
3. Abiejų šalių straipsniuose dažniausiai panaudojamas pagrindinis informacijos šaltinis yra psichikos sveikatos specialistai (psichiatrai, psichologai);
4. Didžiosios Britanijos žiniasklaida kaip informacijos šaltinį panaudoja psichikos sveikatos problemų turintį žmogų dažniau negu Lietuvos žiniasklaida;
5. Lietuvos žurnalistai psichikos ligos turėjimą labai dažnai sieja su įvykdyto nusikaltimo faktu;
6. Lietuvos žiniasklaidoje dažniau atskleidžiama asmens tapatybė, jo diagnozė negu Didžiosios Britanijos žiniasklaidoje;
7. Statistinis sutrikusios psichikos asmuo, pavaizduojamas abiejų šalių žiniasklaidoje, yra vidutinio amžiaus bedarbis, nevedęs vyras;

Generalinė aibė – Lietuvos bei Didžiosios Britanijos laikraščiai bei internetiniai portalai. Tyrimo imtis:

- 2009 m. Lietuvos dienraščiai: *Lietuvos Rytas*, *Respublika* (su priedais) ir internetinis portalas www.delfi.lt;
- 2009 m. Didžiosios Britanijos laikraščiai: dienraštis *The Daily Telegraph*, sekmadieninis laikraštis *The Observer* (su priedais) ir internetinis portalas www.bbc.co.uk;

Tyrimo imties pasirinkimo bei reprezentatyvumo argumentavimas: 2009 m. pasirinkti kad būtų galima ištirti dabartinę padėtį. Be to, šiuo metu Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka suteikia prieigą tik prie paskutiniųjų metų Didžiosios Britanijos laikraščių, o kitos Lietuvos bibliotekos iš viso negauna ir nekomplektuoja šios šalies laikraščių. Lietuvos laikraščių *Lietuvos Rytas* bei *Respublika* pasirinkimas argumentuojamas tuo, kad jie 2009 m. pateko į populiariausių savaitraštinių leidinių trejetuką, vadinasi turėjo didelę skaitytojų auditoriją (TNS Gallup, 2009). Kitas laikraštis, patekęs į populiariausių laikraščių trejetuką, buvo *Vakaro žinios*, tačiau pastarasis neįtraukiamas į tyrimą dėl to, kad yra laikomas bulvarinio turinio laikraščiu. Bulvariniai leidiniai yra kaltinami dėl pernelyg didelio sensacijų vaikymosi psichikos sveikatos ir smurto temomis (Sieff, 2003), todėl tendencija pristatyti tokio pobūdžio temas neadekvačia forma

vartojant netinkamą žodyną, darbo temos visapusiškai neatskleistų dėl šio ypatingo tendencingumo. Kitaip yra su vadinamaisiais kokybiniais laikraščiais, kurie įtraukia įvairaus stiliaus pasakojimų ir tokiu būdu aprūpina gausesniu informacijos diapazonu. Kalbant apie internetinio Lietuvos portalo pasirinkimą *www.delfi.lt*, TNS Gallup (2009) duomenimis jis yra labiausiai lankomas naujienų portalas. Didžiosios Britanijos atveju, kokybinis šios šalies dienraštis *The Daily Telegraph* turėjo didžiausią tiražo skaičių 2009 m., o sekmadieniais leidžiamas kokybinis laikraštis *the Observer* 2009 m. buvo labiausiai perkamas laikraštis sekmadieniais (ABC, 2009). Didžiosios Britanijos naujienų portalas *www.bbc.co.uk* 2009 m. buvo vienas iš labiausiai lankomų naujienų portalų šalyje (ABC, 2009). Tokie tikslingai atrinkti laikraščiai ir naujienų portalai gali suteikti pakankamai validžias išvadas apie visą generalinę aibę.

Konkrečių tiriamų laikraščių atranka – sisteminė tikimybinė: imama kiekvieno pavadinimo laikraščio po dvidešimt keturis (po du kas mėnesį bei varijuojant savaitėse bei savaitės dienose; sekmadieninio imama kiekvieno mėnesio po du kas antrą sekmadienį) – viso 96 laikraščiai. Internetiniuose portaluose esančių pranešimų atranka: archyvuose rasti 2009 m. straipsniai, susiję su psichikos sutrikimų turinčiais žmonėmis/psichikos sveikata/psichikos ligomis (konkretūs tiriami straipsniai rasti portalo paieškos skiltyje įvedus atitinkamus terminus).

Į imtį įtraukiami straipsniai, susiję su psichikos problemų turinčiais žmonėmis, jei antraštėje, paantraštėje, tekste, nuotraukoje, po nuotrauka, piešinyje, prie piešinio, karikatūroje ar prie karikatūros panaudojamas bent vienas iš šių terminų¹⁶:

- Bendrieji terminai: psichikos sveikata, psichiatrinė liga, psichikos liga, psichikos sutrikimas, psichikos ligoniai, psichinės (psichikos) sveikatos gydymas/gydytojai, psichinės (psichikos) sveikatos priežiūros paslaugų vartotojai, psichiatrinė ligoninė, psichiatrines paslaugas teikianti įstaiga/institucija/centras, psichikos sutrikimų turintys žmonės, psichikos problemų turintys žmonės, sutrikusios psichikos asmenys ir pan.

Angliškai: *mental health, psychiatric illness, mental illness, mental institution, psychiatric hospital, people/person with mental illness, person having mental illness, person suffering from mental trouble/mental illness/ mental affection, consumer of mental health services, person with/having mental health problems.*

- Terminai, susiję su tiksliais sutrikimais: schizofrenija (schizofrenikas, schizofreniškas, psichozė) žymūs nuotaikų sutrikimai (maniakinė depresija, psichozinė depresija, suskilusios asmenybės sutrikimas), žymūs nerimo sutrikimai (panikos atakos) ir pan.

¹⁶ *Pastabos* – 1. Straipsniai apie mokslo atradimus psichikos sveikatos srityje neįtraukiami į tyrimą; 2. Pasaulyje bei Lietuvoje esant/buvus krizinei situacijai, kuomet milijonai žmonių neteko darbų, žiniasklaida, tikima, nemažai rašė apie visuotinę žmonės užklupusią depresiją – tokio pobūdžio pranešimai neįtraukiami į tyrimą.

Angliškai: *schizophrenia (schizophrenic, psychosis, psychotic, delusions, deluded); mood disorders (manic depression, psychotic depression, bipolar disorder, split personality disorder, multiple personality disorder); anxiety (panic attacks)* ir pan;

- Neigiamo pobūdžio terminai: psichikos ligonis, psichiškai nesveikas, psichas, psichopatas, schizofrenikas, beprotis, išėjęs iš proto, pamišęs, pamišėlis, maniakas, pakvaišėlis, pakvaišęs ir pan.

Angliškai: *mental patient, insane, lunatic, schizo, mad, weird, crazy, whacko, maniac, twisted, nuts, loony, psicho, lunatic/insane asylum* ir pan.

Paruošiant schemą kiekybinei turinio analizei buvo sukurti kintamieji, nusakantys įvairias straipsnio informacines charakteristikas ir jie pateikiami 1 priede. Kintamųjų ir jų reikšmių kodavimo instrukcija pateikiama 2 priede.

3.2. Tyrimo rezultatai

Straipsnių pasiskirstymas

1 lentelėje pateikiamas abiejų šalių kiekvieno tiriamųjų straipsnių šaltinio pasiskirstymas. Kaip matyti, iš viso identifikuota 116 straipsnių, kuriuose rašoma apie sutrikusios psichikos žmones. Didžiosios Britanijos straipsnių buvo šiek tiek daugiau nei Lietuvos (53 proc. ir 47 proc.). Daugiausia straipsnių buvo iš Didžiosios Britanijos naujienų portalo *www.bbc.co.uk* (24 proc.), Lietuvos naujienų portalo *www.delfi.lt* (20 proc.) bei Didžiosios Britanijos dienraščio *The Daily Telegraph* (19,5 proc.).

1 lentelė. Šalių straipsnių pasiskirstymas

LIETUVA			DIDŽIOJI BRITANIJA		
Lietuvos Rytas	Respublika	www.delfi.lt	The Daily Telegraph	The Observer	www.bbc.co.uk
16% (19)	11% (13)	20% (23)	19,5% (22)	9,5% (11)	24% (28)
47% (55)			53% (61)		
100% (116)					

Antraštės

Buvo siekiama sužinoti ar straipsnio antraštė nurodo, kad bus kalbama apie su psichikos sveikata susijusią temą. Abiejų šalių antraštės dažniausiai skelbė, kad šia tema bus kalbama – tai galima pamatyti 2 ir 3 lentelėse. Lietuvoje 60 proc., Didžiojoje Britanijoje 64 proc. antraščių. Lietuvos šaltinis, kurio straipsnių antraštės dažniausiai nurodė psichikos sveikatos temą, buvo *Respublika* (69%), o *Lietuvos Rytas* buvo tas šaltinis, kurio straipsnių antraštės dažniausiai nenurodė, kad bus kalbama apie su psichikos sveikata susijusią temą (26%), be to, tas pats šaltinis turėjo ir didžiausią antraščių skaičių, kurių nebuvo galima suprasti dėl dviprasmiškumo, pavyzdžiui, *Ligonis iškrito iš trečio aukšto, Illness is for other people? Wrong*. Didžiosios Britanijos šaltinis, kurio straipsnių antraštės dažniausiai nurodė psichikos sveikatos temą, buvo *The Observer* (73%), o *The Daily Telegraph* buvo tas šaltinis, kurio straipsnių antraštės dažniausiai nenurodė, kad bus kalbama apie su psichikos sveikata susijusią temą (32%).

2 lentelė. Lietuvos konkrečių šaltinių straipsnių antraščių, nurodančių ar kalbama apie psichikos sveikatos temą, pasiskirstymas

	Lietuvos Rytas	Respublika	www.delfi.lt	Iš viso
Taip	53% (10)	69% (9)	61% (14)	60% (33)
Ne	26% (5)	23% (3)	22% (5)	24% (13)
Negalima identifikuoti	21% (4)	8% (1)	17% (4)	16% (9)
Iš viso	100% (19)	100% (13)	100% (23)	100% (55)

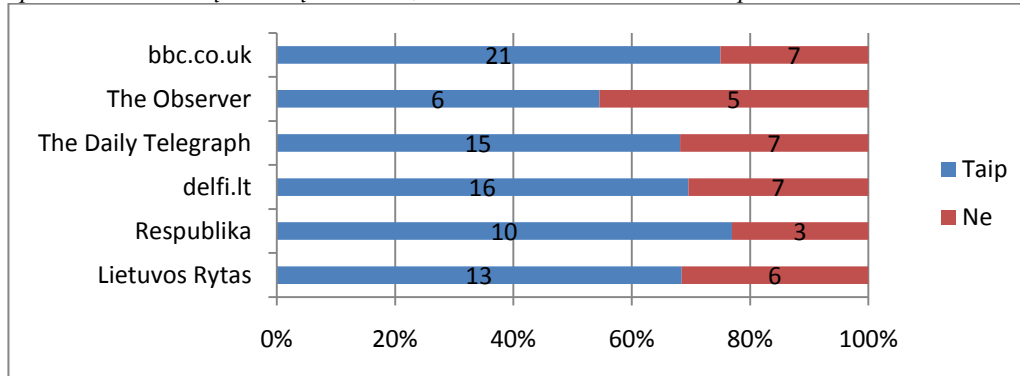
3 lentelė. Didžiosios Britanijos konkrečių šaltinių straipsnių antraščių, nurodančių ar kalbama apie psichikos sveikatos temą, pasiskirstymas

	The Daily Telegraph	The Observer	www.bbc.co.uk	Iš viso
Taip	59% (13)	73% (8)	64% (18)	64% (39)
Ne	32% (7)	27% (3)	25% (7)	28% (17)
Negalima identifikuoti	9% (2)	0	11% (3)	8% (5)
Iš viso	100% (22)	100% (11)	100% (28)	100% (61)

Kalbant apie antraštes, nurodančias, kad bus rašoma apie nusikaltimus, žmogžudystes (pavyzdžiui, *Worshippers tackle armed intruder in church car park, Lenkijoje psichikos ligonis kirviu užkapojo tėvą ir brolių*) 1 paveiksle galima pamatyti, kad abiejose šalyse šaltinių antraštės dažniausiai nurodė, kad bus kalbama apie nusikaltimus. Šaltiniai, daugiausiai nurodantys

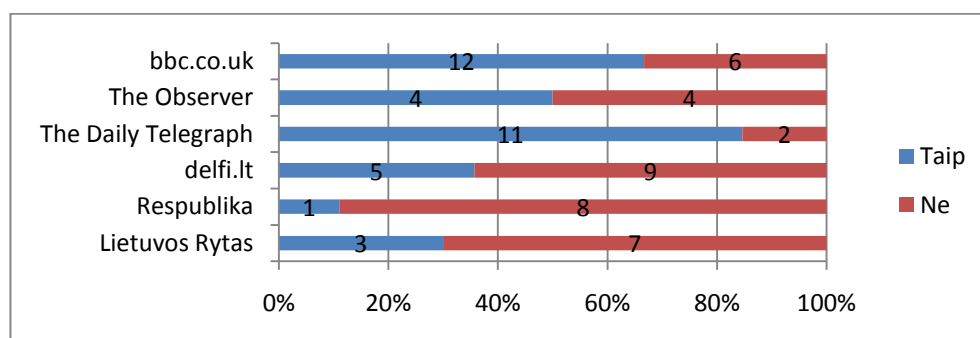
nusikaltimų aspektą savo antraštėse, buvo dienraštis *Respublika* (77 proc.) bei naujienų portalas *www.bbc.co.uk* (76 proc.).

1 paveikslas. Atskirų šaltinių antraštės, nurodančios ar bus kalbama psichikos sveikatos temomis

Buvo siekiama nustatyti ar antraštėse, kuriose nurodoma, kad bus kalbama apie psichikos sveikatos temą, panaudojama psichikos sveikatos terminologija yra tinkama, politiškai korektiška. 2 paveiksle matyti, kad laikraščių/portalo antraštėse tinkama terminologija buvo žymiai dažniau naudojama Didžiojoje Britanijoje negu Lietuvoje. *The Daily Telegraph* ir *www.bbc.co.uk* buvo tie šaltiniai, kurių straipsnių antraštėse psichikos sveikatos terminai buvo dažniausiai tinkami (85 proc. ir 67 proc.). Iš Lietuvos laikraščių/portalo, *www.delfi.lt* buvo tas šaltinis, kurio straipsnių antraštėse panaudota psichikos sveikatos terminologija buvo dažniausiai tinkama (36 proc.), o *Respublika* politiškai korektiškus terminus antraštėse panaudojo rečiausiai (11 proc. – tik 1 antraštė su tinkamais terminais). Kalbant apie Lietuvos situaciją, tokie skaičiai nestebina – labai dažnai Lietuvos žurnalistai panaudoja iš pirmo žvilgsnio “nekaltą” terminą *psichikos ligonis*, kuris turi neigiamą atspalvį. Kiti itin negatyvūs, pasenę šnekamosios kalbos žodžiai buvo *psichinis ligonis*, *psichiškai nesveikas*, *nestabilios psichikos nusikaltėlis*. Didžiosios Britanijos atveju dažniausiai pasitaikė terminai *person with mental illness*, *person suffering from mental illness*, kurie priskiriami prie teigiamo psichikos problemų turinčių žmonių perteikimo.

2 paveikslas. Ar antraštėse panaudojami psichikos sveikatos terminai yra tinkami

Straipsnių vietos ir užrašo po nuotrauka charakteristikos

Kalbant apie straipsnių pateikimo vietą, 4 lentelėje galima matyti, kad tiek Lietuvos, tiek Didžiosios Britanijos straipsniai daugiausia buvo priskirti naujienoms¹⁷. Kitos dažniausios publikavimo vietos Didžiosios Britanijos šaltiniuose buvo kultūros ir sveikatos skiltys, o Lietuvos atveju – laisvalaikio, pramogų skiltis.

4 lentelė. Abiejų šalių šaltinių straipsnių publikavimo vieta tam tikroje skiltyje

Laikraščio/ portalo pavadinimas	LIETUVA			DIDŽIOJI BRITANIJA		
	Lietuvos Rytas	Respublika	www.delfi.lt	The Daily Telegraph	The Observer	www.bbc.co.uk
Naujienos	53% (10)	46% (6)	61% (14)	41% (9)	46% (5)	60% (17)
Sveikata	5% (1)	8% (1)	13% (3)	14% (3)	9% (1)	18% (5)
Kultūra	16% (3)	0	9% (2)	27% (6)	18% (2)	11% (3)
Laisvalaikis, pramogos	16% (3)	8% (1)	13% (3)	0	18% (2)	11% (3)
Redakcijos vedamieji, laiškai redaktoriui	5% (1)	38% (5)	0	0	9% (1)	0
Kita	5% (1)	0	4% (1)	18% (4)	0	0
Iš viso	100% (19)	100% (13)	100% (23)	100% (22)	100% (11)	100% (28)

Siekta nustatyti laikraščių straipsnių, kuriuose rašoma apie sutrikusios psichikos asmenis, publikavimo puslapius: pirmasis, kiti puslapiai ar specialių priedų puslapiai. Tyrimas atskleidė, kad spaudos atveju (spaudos straipsnių 65) tik vienas straipsnis (2 proc. visų spaudos leidinių) apie psichikos problemų turinčius žmones buvo išspausdintas pirmajame puslapyje, konkrečiau - *The Daily Telegraph* laikraštyje. 66 proc. (43) abiejų šalių spaudos leidinių straipsniai buvo publikuojami kituose puslapiuose ir 32 proc. (21) specialiuose prieduose.

Kitu spaudos leidinių kintamuoju¹⁸ siekta išsiaiškinti ar buvo nuotrauka, ir ar nuotraukoje, prie nuotraukos, piešinyje, prie piešinio, karikatūroje ar prie karikatūros esantys psichikos sveikatos terminai (jei vartojami) buvo tinkami, politiškai korektiški. Nuotrauka nebuvo patalpinta daugiau nei penktadalyje (22 proc.; 14 str. – po 7 str. be nuotraukos abiejose šalyse) visų spaudos straipsnių. Imant abiejų šalių spaudos straipsnius, kuriuose po nuotrauka buvo psichikos sveikatos terminologija, daugiausia buvo vartojami netinkami terminai (62,5 proc.; 25 str.), kuriuos

¹⁷ Pastaba – Lietuvos šaltiniuose skiriamos atskiros rubrikos *Naujienos* ir *Nusikaltimai ir nelaimės*, tačiau Didžiosios Britanijos šaltiniuose *News* rubrikoje rašoma ir apie nusikaltimus ir nelaimes, neišskiriant atskiros skilties šiai temai, todėl Lietuvos atveju tyrime į *Naujienų* rubriką įtraukiami ir *Nusikaltimai ir nelaimės*, ir tai laikoma viena reikšme.

¹⁸ Kintamasis skirtas tik spaudos leidiniams, nes atkrenta Lietuvos naujienų portalas *www.delfi.lt*, kuris po nuotraukomis nenaudoja užrašų.

du kartus dažniau pasitelkė Lietuvos žurnalistai (Lietuva 17 str., Didžioji Britanija 8 str.); tinkami terminai po nuotrauka panaudoti 37,5 proc. (15) spaudos straipsnių, kuriuos beveik tris kartus dažniau pasitelkė Didžiosios Britanijos žurnalistai (Lietuva 4 str., Didžioji Britanija 11 str.). Psichikos sveikatos terminai po nuotrauka nebuvo pavartoti 22 proc. (11) spaudos straipsnių, turinčių nuotrauką.

Pagrindinė straipsnio tema, veikėjas, informacijos šaltinis

Tyrimu nustatyta, kad dažniausiai pagrindinė straipsnių tema abiejose šalyse buvo apie nusikaltimus, žmogžudystes – 5 lentelėje pateikiami duomenys. Apie nusikaltimus dažniausiai rašė Lietuvos dienraštis *Respublika* (54 proc.) bei Didžiosios Britanijos dienraštis *The Daily Telegraph* (50 proc.). Kita pagrindinė tema, kuria buvo rašoma dažniausiai, buvo psichikos ligos ir politika: apie ligas dažniausiai rašė *Lietuvos Rytas* (16 proc.) bei naujienų portalas *www.bbc.co.uk* (14 proc.); apie politiką - *The Observer* (18 proc.), *Lietuvos Rytas* (16 proc.) bei *Respublika* (15 proc.). Įdomu tai, kad Lietuvos žurnalistai pagrindine tema apie psichikos sveikatos socialines programas iš viso nerašė, o Didžiosios Britanijos laikraščiuose/portaluose tokia tema buvo 11 proc. straipsnių ir jose buvo rašoma apie psichikos ligų antistigmos, antidiskriminacijos, integracines programas. Kintamojo reikšmė *kita* dažniausiai identifikuota Didžiosios Britanijos atveju, konkrečiau dienraštyje *The Daily Telegraph*, ir reiškė įžymių žmonių, pasiekusių mokslinių, literatūrinių, meninių aukštumų, istorijas.

5 lentelė. Pagrindinė straipsnių tema

	LIETUVA			DIDŽIOJI BRITANIJA		
	Lietuvos Rytas	Respublika	www.delfi.lt	The Daily Telegraph	The Observer	www.bbc.co.uk
Nusikaltimai, žmogžudystės	42% (8)	54% (7)	48% (11)	50% (11)	46% (5)	25% (7)
Nelaimės	5% (1)	8% (1)	17% (4)	0	0	7% (2)
Savižudybės	5% (1)	15% (2)	9% (2)	9% (2)	0	11% (3)
Politika	16% (3)	15% (2)	4% (1)	9% (2)	18% (2)	7% (2)
Psichikos sveikatos socialinės programos	0	0	0	4,5% (1)	0	22% (6)
Psichikos ligos	16% (3)	8% (1)	13% (3)	4,5% (1)	9% (1)	14% (4)
Literatūra (filmai, knygos)	11% (2)	0	9% (2)	4,5% (1)	18% (2)	14% (4)
Kita	5% (1)	0	0	18,5% (4)	9% (1)	0
Iš viso	100% (19)	100% (13)	100% (23)	100% (22)	100% (11)	100% (28)

Kalbant apie pagrindinį straipsnio veikėją, 6 lentelėje galima matyti, kad jis abiejose šalyse dažniausiai buvo sutrikusios psichikos asmuo. Kitas dažniausiai minimas pagrindinis straipsnio veikėjas buvo psichiatras, psichologas (15,5 proc.). Toliau sekė *Nėra pagrindinio asmens* (13 proc.), o tai reiškė, kad pagrindiniame plane buvo pati visuomenė, politiniai sprendimai, psichikos sveikatos socialinės programos. Pagrindinis personažas psichikos sveikatos organizacija, centras buvo 12 proc. visų atvejų, tačiau beveik keturis kartus dažniau jis buvo Didžiosios Britanijos tiriamuosiuose straipsniuose, konkrečiau, dažniausiai naujienų portale *www.bbc.co.uk* (8 str., t.y. 28 proc. savo straipsnių). Policininkas kaip pagrindinis asmuo buvo 11-oje procentų visų atvejų, tačiau tris kartus dažniau Lietuvos tiriamuosiuose straipsniuose. Kintamasis *kita* sudarė 7 proc. ir reiškė, kad pagrindinis personažas buvo kaimynai, praeivis-liudininkas ar visuomenė.

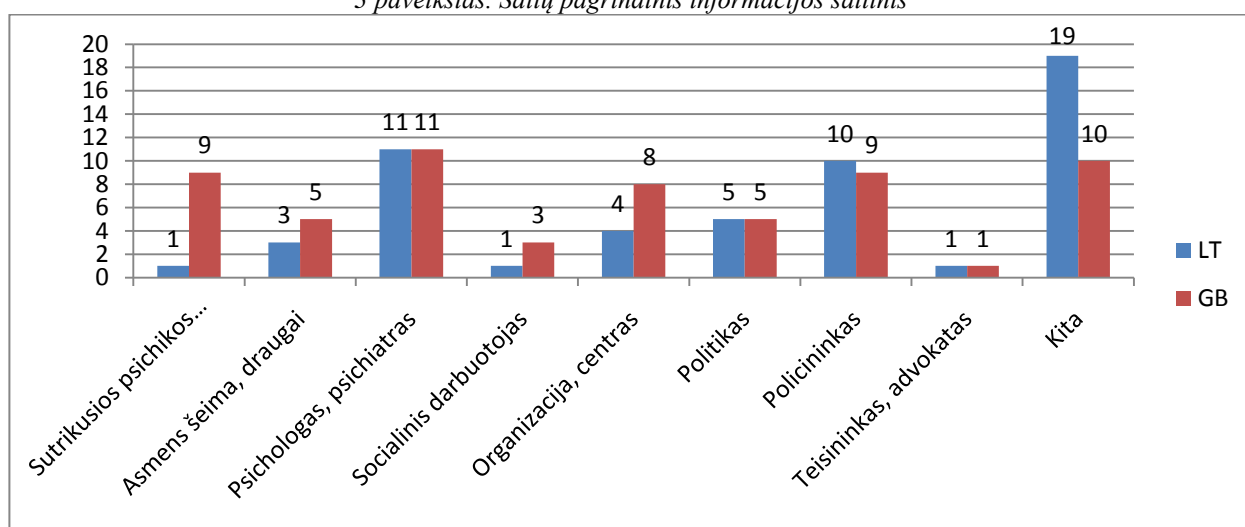
6 lentelė. Pagrindinis veikėjas skirtinguose laikraščiuose, naujienų portaluose

	LIETUVA			DIDŽIOJI BRITANIJA			Iš viso
	Lietuvos Rytas	Respublika	delfi.lt	The Daily Telegraph	The Observer	bbc.co.uk	
Sutrikusios psichikos asmuo	26% (5)	31% (4)	35% (8)	40,5% (9)	27% (3)	32% (9)	33% (38)
Asmens šeima/draugai	5% (1)	0	0	4,5% (1)	0	0	2% (2)
Psichiatras, psichologas	16% (3)	8% (1)	17% (4)	14% (3)	27% (3)	14% (4)	15,5% (18)
Socialinis darbuotojas	0	0	4% (1)	4,5% (1)	0	4% (1)	2,5% (3)
Organizacija, centras	5% (1)	8% (1)	4% (1)	14% (3)	0	28% (8)	12% (14)
Politikas	0	8% (1)	9% (2)	4,5% (1)	0	4% (1)	4% (5)
Policininkas	21,5% (4)	22,5% (3)	13,5% (3)	4,5% (1)	0	7% (2)	11% (13)
Teisininkas, advokatas	0	0	0	0	0	0	0
Nėra pagrindinio asmens	21,5% (4)	22,5% (3)	13,5% (3)	9% (2)	19% (2)	4% (1)	13% (15)
Kita	5% (1)	0	4% (1)	4,5% (1)	27% (3)	7% (2)	7% (8)
Viso	100% (19)	100% (13)	100% (23)	100% (22)	100% (11)	100% (28)	100% (116)

Kalbant apie abiejų šalių žiniasklaidoje panaudojamą pagrindinį informacijos šaltinį, rezultatai pateikiami 3 paveiksle. Kaip matyti, dažniausiai panaudojamas informacijos šaltinis buvo *kita* – ketvirtadalis, t.y. 25 proc. (29) abiejų šalių šaltinių, o tai reiškė, kad šaltinis buvo pats žurnalistas, nes nebuvo šiuose straipsniuose rėmimosi ar citavimo psichikos sveikatos specialistais, pareigūnais, pačiu psichikos sveikatos problemų turinčiu žmogumi ar jo artimaisiais, todėl galima teigti, kad straipsnio autorius, t.y. žurnalistas yra pagrindinis informacinis šaltinis. Kalbant apie šalis, Lietuvos žurnalistai buvo beveik du kartus dažniau informacijos šaltiniais už Didžiosios

Britanijos žurnalistus. Toliau seka psichologas, psichiatras, kuris buvo abiejų šalių antrasis pagal dažnumą informacijos šaltinis (20 proc. visų abiejų šalių šaltinių). Trečioje vietoje identifiкуotas policijos pareigūnas, kuris panaudojamas kaip pagrindinis informacijos šaltinis 16-koje procentų visų straipsnių. Mažiausiai, kaip pagrindinis informacijos šaltinis, panaudojamas teisininkas, advokatas, socialinis darbuotojas ar sutrikusios psichikos asmens šeima. Įdomu tai, kad paties psichikos problemų turinčio asmens, kaip pagrindinio informacijos šaltinio panaudojimas, Lietuvos laikraščiuose/portaluose beveik neaptiktas, o Didžiosios Britanijos atveju 15 proc. straipsnių (9 str.) buvo parašyti panaudojant patį sutrikusios psichikos asmenį kaip pagrindinį informacijos šaltinį.

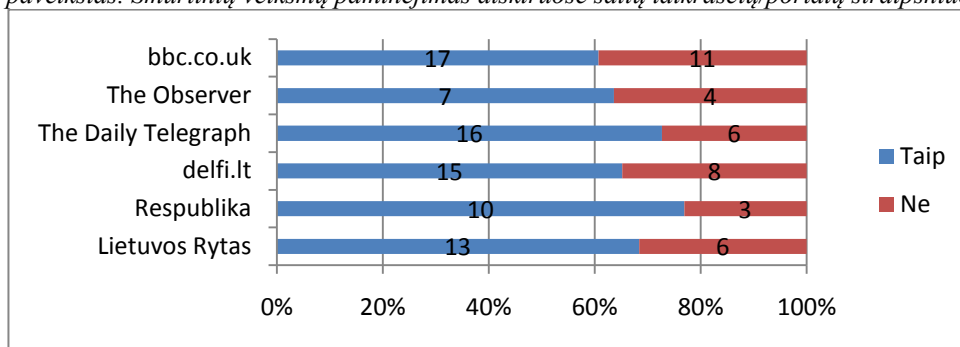
3 paveikslas. Šalių pagrindinis informacijos šaltinis

Nusikaltimų tema

Prieš išsiaiškinant nusikaltimų temos aspektus, buvo norima sužinoti ar tiriamuosiuose straipsniuose buvo minimi psichikos problemų turinčių žmonių smurtiniai veiksmai (pavyzdžiui, antraštė *Freed wife killer trains to become a black cab driver*). 4 paveiksle matoma, kad visumoje smurtiniai veiksmai buvo dažniausiai minimi. Savo straipsniuose tai dažniausiai paminėjo *Respublika* (77 proc.), *The Daily Telegraph* (73 proc.) bei *Lietuvos Rytas* (68 proc.).

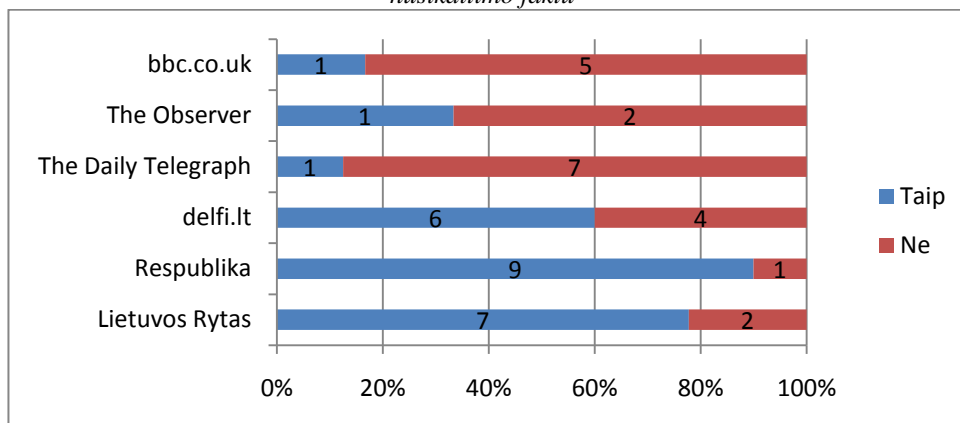
4 paveikslas. Smurtinių veiksmy paminėjimas atskiruose šalių laikraščiu/portalu straipsniuose

Straipsniai, kurių pagrindinė tema nusikaltimai (49 str.), buvo ištirti pagal tai, kokio veikėjo vaidmenyje yra sutrikusios psichikos asmuo, konkrečiau – jis yra kaltininkas ar auka. Nustatyta, kad sutrikusios psichikos žmogus abiejose šalyse didžiojoje daugumoje straipsnių yra kaltininkas – 94 proc. (46 str.), tik 4 proc. (2 str.) straipsnių buvo parašyta apie sutrikusios psichikos asmenį, kuomet jis buvo auka. Užfiksuotas tik vienas atvejas su kintamojo reikšme *kita*, kuris reiškė, kad asmuo buvo įvykio liudininkas.

Norėta nustatyti ar įvykdytų nusikaltimų tema, kuomet sutrikusios psichikos žmogus yra įvykio kaltininkas (46 str.), žurnalistai ligą pateikė kaip priežastį nusikaltimui ar žmogžudystei – duomenys pateikiami 5 paveiksle. Kaip matyti, daugiausia nusikaltimus su psichikos ligos diagnoze siejo Lietuvos laikraščiai/portalai, o ypačingai dienraštis *Respublika* (90 proc.); *Lietuvos Rytas* (87,5 proc.). Kalbant apie straipsnius, kurie to nesiejo, geriausiai pasirodė Didžioji Britanija: laikraštis *The Daily Telegraph* (87,5 proc.) bei *www.bbc.co.uk* (83 proc.) dažniausiai psichikos ligos ir nusikaltimo fakto nesiejo.

5 paveikslas. Šalių atskirų laikraščių/portalu straipsnių pasiskirstymas pagal tai, ar buvo susietos psichikos ligos su nusikaltimo faktu¹⁹

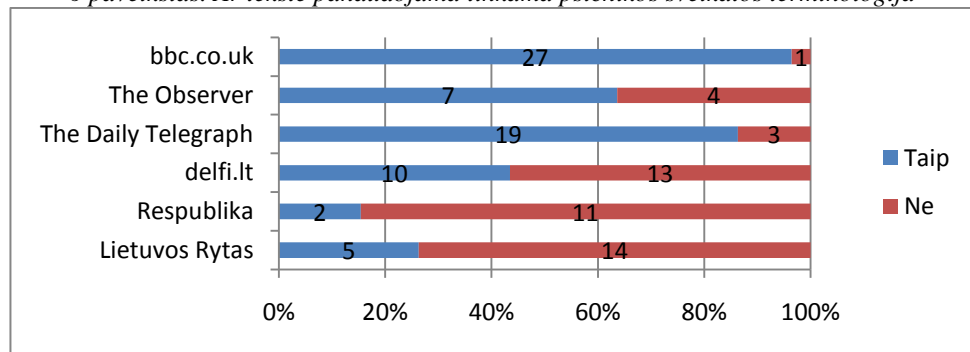

¹⁹ Įvykdytų nusikaltimų tema, kuomet sutrikusios psichikos žmogus yra įvykio kaltininkas

Tekste naudojama terminologija, konfidencialios informacijos atskleidimas

Analizuojant teksto, kaip informacijos pateikimo ypatybes, siekta įvertinti pačiame tekste²⁰ naudojamą psichikos sveikatos terminologiją – taipogi pasinaudota specialistų išleistoje atmintinėje įvardintais terminais. 6 paveiksle matyti, kad tinkamos psichikos sveikatos terminologijos panaudojimo aspektu gerą pavyzdį rodo Didžiosios Britanijos laikraščiai/portalai: *www.bbc.co.uk* (96 proc.), *The Daily Telegraph* (86 proc.), *The Observer* (64 proc.). Lietuvos atveju naujienų portalas *www.delfi.lt* tokią terminologiją panaudojo 43,5-iose proc. savo straipsnių. Kalbant apie netinkamą psichikos sveikatos terminų naudojimą, Lietuvos dienraštis *Respublika* juos pasitelkė netgi 85-iose proc. savo straipsnių, o *Lietuvos Rytas* 74 proc.

6 paveikslas. Ar tekste panaudojama tinkama psichikos sveikatos terminologija

Buvo siekiama išsiaiškinti ar atskleidžiama sutrikusios psichikos asmenų tapatybė – rezultatai pateikiami 7 lentelėje. Asmenų identifikavimas vardu ir pavarde gan dažnas reiškinys tiek Lietuvos, tiek Didžiosios Britanijos laikraščiuose/portaluose. Dažniausiai savo straipsniuose vardą ir pavardę atskleidė Didžiosios Britanijos dienraštis *The Daily Telegraph* (59 proc.) bei naujienų portalas *www.bbc.co.uk* (50 proc.). Tačiau į tokį rezultatą nederėtų žiūrėti, kaip į neigiamą, kadangi šios šalies pranešimuose neretai rašyta apie įžymius, mokslo, meno ar literatūros srityje pripažintus žmones, be to psichikos ligų socialinių kampanijų atvejais, kuomet pristatomos paprastų žmonių gyvenimo istorijos, atskleisti šių žmonių tapatybę netgi rekomenduotina siekiant kurti solidarumo, bendrystės jausmą. Tačiau kalbant apie Lietuvą, situacija būtų skirtinga – nedažnai rašyta apie įžymius žmones, turinčius psichikos sutrikimų, o, kad būtų rašoma apie psichikos ligų socialines kampanijas, iš viso neaptikta.

²⁰ Tekstas – visas straipsnio tekstas, išskyrus antraštę bei užrašą po nuotrauką.

7 lentelė. Tapatybės atskleidimas vardu pavarde

	LIETUVA			DIDŽIOJI BRITANIJA		
	Lietuvos Rytas	Respublika	delfi.lt	The Daily Telegraph	The Observer	bbc.co.uk
Taip	37% (7)	46% (6)	17,5% (4)	59% (13)	18% (2)	50% (14)
Ne	10,5% (2)	15,5% (2)	30% (7)	18% (4)	27% (3)	14% (4)
Tik inicialais	21% (4)	15,5% (2)	17,5% (4)	0	0	0
Nesvarbu/ neaktualu	31,5% (6)	23% (3)	35% (8)	23% (5)	55% (6)	36% (10)
Iš viso	100% (19)	100% (13)	100% (23)	100% (22)	100% (11)	100% (28)

Kitas kintamasis - apie sutikusios psichikos žmonių diagnozės pateikimą straipsniuose, kurio rezultatai pateikiami 8 lentelėje. Galima teigti, kad šalių laikraščiai/portalai sutikusios psichikos asmens diagnozės dažniau neatskleidžia, negu atskleidžia. Lyginant šalis, Didžioji Britanija diagnozę atskleidė dažniau negu Lietuva, ir dažniausiai savo straipsniuose tai darė dienraštis *The Daily Telegraph* (50 proc.). Vėlgi čia galima taikyti tą pačią įžvalgą, kuri buvo taikyta ką tik minėtam atvejui apie tapatybės atskleidimą.

8 lentelė. Sutrikusios psichikos asmenų diagnozės pavišėjimas atskiruose šalių laikraščiuose/portaluose

	LIETUVA			DIDŽIOJI BRITANIJA			Iš viso
	Lietuvos Rytas	Respublika	delfi.lt	The Daily Telegraph	The Observer	bbc.co.uk	
Taip	26% (5)	23% (3)	17% (4)	50% (11)	27% (3)	39% (11)	32% (37)
Ne	42% (8)	54% (7)	48% (11)	27% (6)	18% (2)	25% (7)	35% (41)
Nesvarbu/ neaktualu	32% (6)	23% (3)	35% (8)	23% (5)	55% (6)	36% (10)	33% (38)
Iš viso	100% (19)	100% (13)	100% (23)	100% (22)	100% (11)	100% (28)	100% (116)

Sutrikusios psichikos žmogaus demografiniai duomenys

Buvo siekiama nustatyti statistinį sutrikusios psichikos asmenį, apie kurį rašoma abiejų šalių laikraščiuose/portaluose. Rezultatai pateikiami 9 lentelėje. Statistinis psichikos sveikatos problemų turintis asmuo apie kurį rašoma šalių laikraščiuose bei portaluose - 34-48 m. amžiaus nevedęs dirbantis vyras.

9 lentelė. Sutrikusios psichikos asmens demografiniai duomenys šalių laikraščiuose/portaluose

		LIETUVA	DIDŽIOJI BRITANIJA	Iš viso	
				Skaičius	%
Lytis	Vyras	20	30	50	61
	Moteris	14	17	31	38
	Nenurodoma	1	0	1	1
				82	100
Amžius	Iki 18 m.	0	0	0	0
	19-33 m.	4	3	7	8,5
	34-48 m.	9	28	37	45
	49-62 m.	11	13	24	29
	63 ir daugiau	3	8	11	13,5
	Nenurodoma	3	0	3	4
				82	100
Šeimyninė padėtis	Nevedęs/netekėjusi	19	20	39	47,5
	Vedęs/ištekėjusi	6	10	16	19,5
	Išsiskyres/išsiskyrusi	2	6	8	10
	Našlys	2	2	4	5
	Nenurodoma	6	9	15	18
				82	100
Išsilavinimas	Nebaigtas vidurinis	1	0	1	1
	Vidurinis	6	0	6	7
	Aukštesnysis	0	0	0	0
	Aukštasis	17	23	40	49
	Kita	1	2	3	4
	Nenurodoma	21	11	32	39
				82	100
Darbinė padėtis	Dirbantis/-anti	6	22	28	34
	Bedarbis,-bė	10	8	18	22
	Bedarbis, bet anksčiau dirbo	1	15	16	20
	Nekalbama	12	7	19	23
	Kita	0	1	1	1
				82	100

3.3. Tyrimo apibendrinimas

Didžioji dauguma antraščių nurodė, kad straipsnis parašytas psichikos sveikatos tema ir straipsniai dažniausiai buvo naujienų rubrikoje. Kalbant apie antraštes, skelbiančias nusikaltimų temas, jos praktiškai tolygiai pasitaikė tiek Lietuvos žiniasklaidos straipsniuose, tiek Didžiosios Britanijos straipsniuose. Prijungiant pagrindinės temos dominavimą, kuri abiejose šalyse dažniausiai buvo nusikaltimai, taip patvirtinama pirmoji tyrimo hipotezė, skelbianti, kad sutrikusios psichikos žmonės abiejų šalių žiniasklaidoje dažniausiai pristatomi nusikaltimų kontekste.

Antraštėse panaudojami psichikos sveikatos terminai yra dažniau netinkami, negu tinkami, tačiau Didžioji Britanija parodo gerą pavyzdį (ar laikydamosi etikos sumetimų, ar įtakojama vykdomos didžiulės anti-stigmos programos) dažniau pasitelkdama tinkamus psichikos sveikatos terminus. Kalbant apie tekste vartojamą politiškai korektišką psichikos sveikatos terminologiją, šiuo aspektu Didžiosios Britanijos žurnalistai savo kompetencija ryškiai lenkia Lietuvos žurnalistus. O kalbant apie spaudoje leidiniuose publikuotus straipsnius, kurie iliustruojami nuotraukomis, dažniausiai po jomis panaudojama netinkama psichikos sveikatos terminologija, ir tai dažniau nustatyta Lietuvos atveju – taip patvirtinama antroji hipotezė, kurioje teigiama, kad Lietuvos žurnalistai dažniau panaudoja netinkamus psichiatrinius terminus, negu Didžiosios Britanijos žurnalistai.

Didžioji dalis straipsnių apie sutrikusios psichikos žmones priskirti naujienoms. Kaip minėta, pagrindinė straipsnių tema abiejose šalyse – nusikaltimai, toliau seka psichikos ligos, politika. Naudinga paminėti, kad psichikos sveikatos programų tema praktiškai rašė tik Didžioji Britanija – tai nenuostabu, kadangi šalyje įgyvendinama didžiulio masto ir biudžeto psichikos problemų turinčių žmonių anti-stigmos programa, tačiau verta pažvelgti ir į Lietuvos situaciją – vykstanti *Psichikos sveikatos strategijos įgyvendinimo 2008-2010 m. programa* ar projektas *Lietuvos psichikos sveikatos srityje veikiančių nevyriausybinų organizacijų institucinių gebėjimų stiprinimas ir veikla srityje koalicijos pagrindu* ir daugelis kitų – tokios programos, kuriose skiriamas nemažas vaidmuo žiniasklaidai, bendradarbiavimui su ja, kaip matoma, neužtikrina tokių programų, kampanijų didesnio paviešinimo Lietuvos žiniasklaidos priemonėse.

Pagrindinis straipsnio veikėjas - sutrikusios psichikos asmuo. Toliau sekė psichiatras, psichologas. Kalbant apie pagrindinį personažą psichikos sveikatos organizaciją, apie ją žymiai dažniau rašė Didžiosios Britanijos žiniasklaida. Pasinaudojant pastarajame paragrafe paminėtomis išvalgomis, galima teigti, kad Lietuvos žiniasklaida mažai domisi bei bendradarbiauja su psichikos sveikatos organizacijomis, todėl Lietuvos žiniasklaidoje pasitelkiami neigiami psichikos sveikatos

terminai, kurie iš pažiūros atrodo „nekalti“, pavyzdžiui, *psichikos ligonis* – tai terminas, kuris turėtų būti vengtinas, yra nerekomenduojamas.

Kalbant apie pagrindinio informacijos šaltinio panaudojimą, abiejų šalių straipsniai dažniausiai nesirėmė informacijos šaltiniu ir tai nustatyta beveik du kartus dažniau Lietuvos atveju. Toliau abiejų šalių žiniasklaidoje dažniausiai panaudoti informacijos šaltiniai buvo psichiatras, psichologas bei policijos pareigūnas. Trečioji hipotezė, kuri skelbia, kad abiejų šalių straipsniuose dažniausiai panaudojamas pagrindinis informacijos šaltinis yra psichikos sveikatos specialistai (psichiatrai, psichologai), yra paneigiama.

Žvelgiant į paties psichikos problemų turinčio asmens, kaip pagrindinio informacinio šaltinio panaudojimą, Didžiosios Britanijos žurnalistai sutrikusios psichikos asmenis kalbino, citavo žymiai dažniau, o Lietuva to faktiškai nedarė, t.y. nesuteikė informacijos iš pirminio šaltinio, taip pasitvirtina ketvirtoji hipotezė, kurioje rašoma, kad Didžiosios Britanijos žiniasklaida kaip informacijos šaltinį panaudoja psichikos sveikatos problemų turintį žmogų dažniau negu Lietuvos žiniasklaida.

Grįžtant prie nusikaltimų temos, kur siekta nustatyti ar žurnalistai psichikos ligas siejo su nusikaltimais, negalima teigti apie ryškų ligos susiejimą su nusikaltimu – pusėje straipsnių, kuriuose rašoma apie nusikaltimus ir kada jų kaltininkas yra sutrikusios psichikos asmuo, tai nebuvo siejama. Tačiau vertėtų atkreipti dėmesį į Lietuvos laikraščius – juose žymiai dažniau buvo tai siejama, todėl penktoji hipotezė pasitvirtina, kurioje buvo teigiama, kad Lietuvos žurnalistai psichikos ligos turėjimą labai dažnai sieja su įvykdyto nusikaltimo faktu.

Kalbant apie smurtinius veiksmus, jie buvo minimi didžiojoje dalyje straipsnių, tačiau nežymiai daugiau rašyta Lietuvos žiniasklaidoje.

Sutrikusios psichikos asmens tapatybė buvo dažnai paviešinama tiek Lietuvos, tiek Didžiosios Britanijos žiniasklaidoje, o diagnozė nebuvo dažnai paviešinama nei vienos šalies žiniasklaidoje. Šiuo aspektu būtina pažymėti, kad Didžiosios Britanijos žiniasklaidoje žymiai dažniau rašyta apie vykdomas psichikos ligų socialines kampanijas, kada atskleidžiamos psichikos problemų turinčių žmonių tapatybės siekiant teigiamų tikslų, rašyta apie įžymius mokslo, meno ar literatūros srityje pripažintus žmones. Tačiau kalbant apie Lietuvą, situacija būtų skirtinga – nedažnai rašyta apie įžymius žmones, turinčius psichikos sutrikimų, o, kad būtų rašoma apie psichikos ligų socialines kampanijas, iš viso neaptikta. Todėl galima teigti, kad šeštoji hipotezė, kurioje rašoma, kad Lietuvos žiniasklaidoje atskleidžiama asmens tapatybė, jo diagnozė dažniau negu Didžiosios Britanijos žiniasklaidoje, pasitvirtina.

Statistinis psichikos sutrikimų turintis žmogus, pavaizduojamas abiejų šalių žiniasklaidoje, nustatytas 34-48 m. amžiaus nevedęs dirbantis vyras, todėl hipotezė, kurioje

teigiama, kad statistinis sutrikusios psichikos asmuo, pavaizduojamas abiejų šalių žiniasklaidoje, yra vidutinio amžiaus bedarbis, nevedęs vyras, pasitvirtina iš dalies.

Apibendrinant rezultatus galima teigti, kad Lietuvos žiniasklaidoje sutrikusios psichikos žmonės yra dažniausiai pristatomi neigiamame kontekste, o konkrečiau rašant apie nusikaltimus. Dažnai panaudojami netinkami, politiškai nekorektiški psichikos problemų turinčius žmones apibūdinantys terminai. Neretai atskleidžiama asmens tapatybė bei jo diagnozė. Straipsniuose labai dažnai psichikos ligos susietos su nusikaltimų faktu. Didžiosios Britanijos atveju, sutrikusios psichikos žmonės taip pat dažniausiai pristatomi nusikaltimų kontekste, tačiau taip pat dažnai ir sveikatos ar kultūros rubrikose, kuriose, akivaizdu, greičiausiai nėra kalbama apie šių asmenų smurtinius veiksmus. Be to, šalies pranešimuose naudota tinkama, politiškai korektiška terminologija, rašyta apie įžymius žmones, kurie turi ar turėjo psichikos sutrikimų, psichikos ligos nebuvo pateikiamos kaip priežastis įvykusiems nusikaltimams, žymiai dažniau įgalintas pats sutrikusios psichikos asmuo pasisakyti. Visa tai rodo palankesnę poziciją, kurios laikosi Didžiosios Britanijos žiniasklaida apie psichikos problemų turinčius žmones.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Plačiąjai visuomenei žiniasklaida yra pagrindinis informacijos apie psichikos sutrikimus turinčius žmones šaltinis, todėl smarkiai prisideda prie šių žmonių įvaizdžio visuomenėje, o taip daro įtaką šių žmonių gyvenimo kokybei, galimybei integruotis į visuomenę. Galimą žiniasklaidos įtaką, formuojant nuomonę apie psichikos sutrikimus turinčius žmones, galima aiškinti remiantis trimis teoriniais požiūriais: rėminimo teorija (žiniasklaida lemia, kokie esminiai psichinių ligų bruožai ar aspektai pabrėžiami), kultivacijos teorija (žiniasklaida suformuoja nuomonę apie psichinių ligų paplitimą, psichikos ligų ir nusikaltimų sąsajas), socialinio išmokymo teorija (žiniasklaida moko, kaip reaguoti į psichikos sutrikimus turinčius žmones). Be to, apibendrintai teigiama, kad žiniasklaida skatina psichikos ligos stigmatizavimą – stigma neabejotinai kuriama, išlaikoma bei įamžinama žiniasklaidoje, o toks faktas parodo didžiulę žiniasklaidos atsakomybę kuriant nepalankų psichikos problemų turinčių žmonių įvaizdį.

Psichikos sveikatos komunikacijos kūrimo procesą galima būtų vadinti daugiadimensiu – daugybė tikslų bei įtakų. Nuo pranešimo iniciatoriaus lobistinių tikslų siekiant tik pasipelninti iš su psichikos sveikata susijusių temų ir tokiu būdu platinti smerktiną, nekorektišką turinį apie psichikos problemų turinčius žmones, iki žiniasklaidos vartotojų terapinių, informacinių ar pramoginių poreikių patenkinimo. Nuo daugybės komunikacijos proceso dalyvių, kaip politinės partijos, verslo, socialinės grupės, įtakų turiniui, iki iš valstybės ateinančių apribojimų bei NVO rekomendacijų, kaip tinkamai pristatyti sutrikusios psichikos žmones, ar netgi apdovanojimų už jautrų, informatyviai teisingą kino filmuose, knygose esantį turinį apie psichikos sutrikimus ir juos turinčius žmones.

Kalbant apie psichikos problemų turinčių žmonių pavaizdavimo žiniasklaidoje tyrimus, labai panašūs rezultatai nustatyti spaudoje bei audiovizualinėje žiniasklaidoje: sutrikusios psichikos žmonės dažniausiai pavaizduojami neigiamame kontekste, o konkrečiau – pristatant nusikaltimus. Spaudos atveju, tyrimuose kalbėta apie dažną pranešimų apie sutrikusios psichikos asmenų įvykdytus nusikaltimus publikavimą pirmuosiuose puslapiuose. Būtina pažymėti tiek spaudoje, tiek televizijoje pavaizduojamo turinio apie šių asmenų įvykdytus nusikaltimus skaičiaus hiperbolizavimą – realybėje psichikos problemų turintys žmonės jų įvykdo net dešimt kartų mažiau. Kitas aspektas – dažnas smurtinių veiksmų pabrėžimas, akcentavimas – kitaip tariant, stereotipinis suvokimas, kuris nusako šių asmenų pavojingumą. Kita vertus, žiniasklaida suteikė ir teigiamo turinio medžiagą apie psichikos problemas turinčius žmones (visuomenės susidomėjimas stigmos problematika, socialinės kampanijos), tačiau neigiamo pobūdžio pranešimai tai nustelbia savo

dominavimu. Netgi vaikams skirtoje žiniasklaidoje apstu herojų, kurie turi psichikos problemų, ir pavaizduojami vengtini, atgrąšūs arba blogo personažo vaidmenyje. Kalbant apie internetą, tyrimų apie šioje terpėje vaizduojamus sutrikusios psichikos žmones nerasta, tačiau daroma prielaida, kad spaudos ar audiovizualinės žiniasklaidos turinys, kuris yra keliamas ir į internetą, tapačiai reprezentuoja psichikos problemų turinčius žmones jau minėtose priemonėse. Kita vertus, internetas, kuriam nėra griežto turinio reguliavimo demokratinėse valstybėse, gali suteikti pakankamas galimybes kurti ir sklirti nepalankiam šių žmonių įvaizdžiui.

Tinkamas sutrikusios psichikos žmonių pristatymas yra svarbus ir rekomenduotinas, kadangi, spėjama, padeda kovoti su psichikos ligų stigma. Psichikos sveikatos specialistai rekomenduoja naudoti politiškai korektišką terminologiją, nesieti psichikos ligų ir nusikaltimų fakto, ypatingai antraštėse, nusikaltimų atvejais neakcentuoti psichikos problemų turinčių asmenų smurtinių veiksmų, neatskleisti šių asmenų tapatybės bei pasitelkti statistiką.

Remiantis tiek pristatytais tyrimais, tiek darbo autorės daryto tyrimo rezultatais, galima teigti, jog šių dienų pasaulinė žiniasklaida (tuo pačiu Lietuvos bei Didžiosios Britanijos) sutrikusios psichikos asmenis dažniausiai pavaizduoja neigiamame kontekste, o konkrečiau – rašant apie šių asmenų įvykdytus nusikaltimus. Be to, daugumoje jų rašoma apie sutrikusios psichikos asmenų smurtinius veiksmus, nenusipėjamumą. Nekompetentingas informacijos pateikimas, netinkama psichikos sveikatos terminologija patvirtinama tiek apžvelgtų tyrimų pagalba, tiek autorės daryto tyrimo rezultatais: retai įgalinami šnekėti patys sutrikusios psichikos žmonės ir tokiu būdu jie retai panaudojami, kaip pagrindinis informacijos šaltinis. Be to, dažniausiai informacijos šaltinio nėra. Vis dėlto darbo autorės tyrime Didžiosios Britanijos žiniasklaida, retai pasitelkdama netinkamus terminus, nežymiai, tačiau dažniau už Lietuvą, įgalindama pasisakyti patį psichikos problemų turintį žmogų, pademonstravo gerą pavyzdį.

Apibendrinus darbo autorės tyrimą galima teigti, kad Lietuvoje žiniasklaida pristatydamas temas, susijusias su psichikos sutrikimais, kuria nepalankų psichikos problemų turinčių žmonių įvaizdį ir taip, galima teigti, palaiko psichikos ligų stigmą bei įtakoja auditorijos narių neigiamus požiūrius į sutrikusios psichikos asmenis. Auditorijos nariai savo ruožtu, spėjama, gali laikytis išankstinės neigiamos nuomonės apie tokius žmones, jausti baimę ir laikytis atstumiančios pozicijos. Didžiosios Britanijos atveju, šalis, kuri buvo pasirinkta kaip gerasis pavyzdys, pasirinkimas pasitvirtino. Galima teigti, kad Didžioji Britanija pademonstravo pakankamą šalies žiniasklaidos profesionalumą ir kompetenciją psichikos problemų turinčių žmonių pristatymo klausimu.

Su darbu susipažinti rekomenduojama trijų sričių atstovams: žurnalistams, susiduriantiems su psichikos sveikatos temomis, kurie galėtų atkreipti dėmesį į egzistuojančią

neigiamą sutrikusios psichikos asmenų reprezentaciją, kuri vyrauja didžiojoje dalyje žiniasklaidos priemonių, ir imtis atitinkamo korekcinio, prevencinio nušvietimo pobūdžio; organizacijoms, kurių tikslas gerinti psichikos problemų turinčių asmenų įvaizdį; ateities tyrėjams, kurie norėtų gilintis į šią sritį.

Media Portrayal of People with Mental Illness: Comparison of Lithuania and Great Britain (summary)

Mass media transmits news to a large number of people. Mental illness is one of the most sensitive topics nowadays and it is being portrayed extensively. The role of the media is influencing public opinion about mental illness. At least 60% of the world population is affected by various issues of psychological disorders. Those types of illnesses bring a lot of stigma, shame, and myths to most people. This is being achieved through various media aspects, such as framing and cultivation.

The basis of framing theory is that the media focuses attention on certain events and then places them within a field of meaning. The media draws the public attention to certain topics, including mental illness, frame in which the news is presented is a choice made by journalists. A frame refers to the way media and reporters organize and present the events. To illustrate, mental illness topics may be exploited and sensationalized. The mentally-ill would be compared as depraved, demented, or violent people.

On another hand, cultivation theory studies how exposure to the world of television contributes to conceptions that viewers have about the real world. Often television stories provide a dominant set of cultural beliefs, values, and practices. For example, public opinion polls have shown that most people who watch television report negative views about the mentally ill. There is definitely the stigma of a mental disorder, but it is very much emphasized by the popular media and that only confirms that our views are vastly formed by television or newspapers alike.

A content analysis of network, prime-time television demonstrates that portrayals are violent, false, and negative. The mentally disordered are portrayed to be a ten times more violent criminal than nonmentally disordered television characters. A survey demonstrates that as television viewing increases so does the belief among viewers that locating mental health services in residential neighborhoods will endanger the residents. Whether these negative images are found on TV, film, print, or other media, educating society about the reality of mental illness is essential. It is necessary to break down the barriers of ignorance, prejudice, or unfair discrimination by promoting education, understanding, and respect.

The reasearch of Great Britain and Lithuania main newspapers and news portals has been made. According to findings, it's correct to say that Lithuanian media on mental health issues developes unfavourable image of people having mental problems. Consequently, mental illness stigma is preserved Lithuanian media and thus attitudes towards mentally ill people are being

createn. Great Britain in many ways has shown a good example of presenting people with mental illness in media. It's correct to define Great Britain meadia to be much more professional and competent rather than Lithuanian media on the issues about people having mental problems.

Bibliografinių nuorodų sąrašas

1. ABC Newspapers Circulation Figures. In *Press Gazette. Journalism Today* [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 balandžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.pressgazette.co.uk/section.asp?navcode=161>>.
2. ANDERSON, M. 'One flew over the psychiatric unit': mental illness and the media. In *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing* [interaktyvus]. 2003, vol. 10, no. 3 [žiūrėta 2010 vasario 22 d.], p. 297-306. Prieiga per internetą: <<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12755914>>.
3. BEVERIDGE, Allan. *Images of madness in the films of Walt Disney*. [interaktyvus]. [S.l.]: Psychiatric Bulletin, 1996. p. 618 – 620 [žiūrėta 2010 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://pb.rcpsych.org/cgi/reprint/20/10/618.pdf>>.
4. COVERDALE, John; NAIRN, Raymond.; and CLASSEN, Donna. Depictions of mental illness in print media: a prospective national sample. In *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* [interaktyvus]. 2002, vol. 36, no. 5 [žiūrėta 2009 gruodžio 11], p.697-700. Prieiga per internetą: <<http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a772539809>>.
5. DAVIS, Philip M. How the Media Frames "Open Access". In *Journal of Electronic Publishing* [interaktyvus]. 2009, vol. 12, no. 1 [žiūrėta 2010 vasario 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.3998/3336451.0012.101>>.
6. DIEFENBACH, Donald L. THE PORTRAYAL OF MENTAL ILLNESS ON PRIME-TIME TELEVISION. In *Journal of Community Psychology* [interaktyvus]. 1997, vol. 25, no. 3 [žiūrėta 2010 kovo 1 d.], p. 289–302. Prieiga per internetą: <<http://www3.interscience.wiley.com/journal/46099/abstract>>.
7. DIEFENBACH, Donald L.; and WEST, Mark D. TELEVISION AND ATTITUDES TOWARD MENTAL HEALTH ISSUES: CULTIVATION ANALYSIS AND THE THIRD-PERSON EFFECT. In . In *Journal of Community Psychology* [interaktyvus]. 2007, vol. 35, no. 2 [žiūrėta 2010 kovo 1 d.], p. 181–195. Prieiga per internetą: <<http://www3.interscience.wiley.com/journal/114114392/abstract>>.
8. DOMINO, G. *Impact of the film, "One flew over the cuckoo's nest", on attitudes towards mental illness*. [interaktyvus]. [S.l.: s.n.], 1983. [žiūrėta kovo 17], p. 179–182. Prieiga per internetą: <<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/6635061>>
9. EDNEY, D. R. *Mass median and mental illness: A literature review*. [interaktyvus]. [S.l.: s.n.], 2004. [žiūrėta 2010 vasario 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ontario.cmha.ca/>

- about_mental_health.asp?cID=7601>.
10. ENTMAN, Robert M. Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. In *Journal of Communication* [interaktyvus]. 1993, vol. 43, no. 4 [žiūrėta 2010 sausio 12 d.]. p. 51-58. Prieiga per internetą: <<http://web.viu.ca/smolashn/images/framing.pdf>>.
 11. FRANCIS, Catherine; PIRKIS, Jane; DUNT, David; and BLOOD, R. Warwick. *Mental Health and Illness in the Media. A Review of Literature*. [interaktyvus] [S.l.: s.n.], 2007. [žiūrėta 2010 balandžio 13 d.]. p. 69. Prieiga per internetą: <http://www.mindframe-media.info/client_images/372859.pdf>.
 12. FRANCIS, Catherine; PIRKIS, Jane; DUNT, David; BLOOD, R. Warwick; BURGESS, Philip; MORLEY, Belinda; STEWART, Andrew; and PUTNIS, Peter. The portrayal of mental health and illness in Australian non-fiction media. In *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* [interaktyvus]. 2004, vol. 38, no. 7. [žiūrėta 2010 kovo 21 d.]. p. 541-546. Prieiga per internetą: <<http://www.informaworld.com/smpp/content~content=a771337229&db=all>>.
 13. GOFFMAN, Erving. *Stigma: Notes on Management of Spoiled Identity*. Harmondsworth: Penguin Books, 1963. 180 p.
 14. GRANELLO, D.H; and PAULEY, P.S. Television viewing habits and their relationship to tolerance toward people with mental illness. In *Journal of Mental Health Counseling* [interaktyvus] 2000, vol. 22, no. 2. [žiūrėta 2009 gruodžio 16 d.]. p. 162-175. Prieiga per internetą: <http://findarticles.com/p/articles/mi_hb1416/is_2_22/ai_n28792761/>.
 15. LAWSON, A; and FOUTS, G. Mental illness in Disney animated films. In *Canadian Journal of Psychiatry* [interaktyvus]. 2004; vol 49, no. 310-4. [žiūrėta 2010 kovo 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://server03.cpa-apc.org:8080/Publications/Archives/CJP/2004/may/lawson.asp>>.
 16. MATAITYTĖ-DIRŽIENĖ, Jurga; LJUSLINDER, Karin; ir MORLANDSTO, Lisbeth. Neįgaliųjų įvaizdis Lietuvoje – požiūris iš Skandinavijos. Bodo , Vilnius, Umea, 2009. p. 30
 17. MCQUAIL, D. *McQuail's Mass Communication Theory* (5th edition) [interaktyvus]. London: Sage, 2005. Prieiga per internetą: Google books.
 18. MEAGHER, D.; NEWMAN, A.; FEE, M.; and CASEY, P. The coverage of psychiatry in the Irish print media. In *Psychiatric Bulletin* [interaktyvus]. 1995, vol. 19. [žiūrėta 2010 balandžio 17 d.] p. 642–644. Prieiga per internetą: <<http://pb.rcpsych.org/cgi/reprint/19/10/642.pdf>>.
 19. MIND: for better Mental Health. Great Britain Charity. Prieiga per internetą: <www.mind.org.uk>.

20. MORRIS, Gary. *Mental Health Issues and the Media*. New York: Routledge, 2006. p. 259. ISBN10: 0-415-32530-7.
21. NAIRN, Raimond. Does the use of psychiatrists as sources of information improve media depictions of mental illness? In *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* [interaktyvus]. 1999, vol. 33, no. 4 [žiūrėta 2010 vasario 19 d.]. p. 583 – 589. Prieiga per internetą: <<http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a776632961>>.
22. NAIRN, R. G.; COVERDALE, J. H. People never see us living well: an appraisal of the personal stories about mental illness in a prospective print media sample. In *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* [interaktyvus]. 2004, vol. 39, no. 4 [žiūrėta 2010 vasario 19 d.]. p. 281-287. Prieiga per internetą: <<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15777366>>.
23. NUNNALLY, J. The communication of mental health information: a comparison of the opinions of experts and the public with mass media presentations. In *Systems Research and Behavioural Science* [interaktyvus]. Received 1957, republished 1997, vol. 2, no. 3 [žiūrėta 2010 vasario 3 d.]. p. 222-230. Prieiga per internetą: <<http://www3.interscience.wiley.com/journal/114074893/abstract>>.
24. Oxford Dictionaries Online. [žiūrėta 2010 sausio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.askoxford.com/>>.
25. PAIK, H. *Handbook of Children and The Media*. London: Sage Publications, 2001. Prieiga per internetą: <<http://www.google.com/books?hl=lt&lr=&id=moifZwJHunsC&oi=fnd&pg=PA7&dq=The+history+of+children%E2%80%99s+use+of+electronic+media&ots=wgh-dtoffG&sig=AReDX5FcILCUKv43xXn9S5rVAyw#v=onepage&q=The%20history%20of%20children%E2%80%99s%20use%20of%20electronic%20media&f=false>>.
26. PATARIMAI SU PSICHIKOS SVEIKATOS TEMOMIS SUSIDURIANTIEMS ŽURNALISTAMS, Globali iniciatyva Psichiatrijoje, Lietuva, 2007. Prieiga per internetą: <http://www.old.gip-vilnius.lt/leidiniai/atmintine_zurnalistams.pdf>.
27. PATERSON, B. Newspaper representations of mental illness and the impact of the reporting of ‘events’ on social policy: the ‘framing’ of Isabel Schwarz and Jonathan Zito. In *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing* [interaktyvus]. 2006, vol. 13 [žiūrėta 2010 kovo 11 d.]. p. 294–300. Prieiga per internetą: <<http://www3.interscience.wiley.com/journal/118598291/abstract>>.
28. PATERSON, Brodie. A DISCOURSE ANALYSIS OF THE CONSTRUCTION OF MENTAL ILLNESS IN TWO UK NEWSPAPERS FROM 1985–2000. In *Issues in Mental Health Nursing* [interaktyvus]. 2007, vol. 28, no. 10 [žiūrėta 2010 balandžio 1 d.]. p. 1087–1103. Prieiga per internetą: <<http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=>

- a783396941>.
29. PHILO, G. *Media and mental distress*. London: Longham, 1996. p. 152 ISBN-10: 0582292190
 30. Psichologijos žodynas. Red. Augis, R. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 368
 31. REESE, S.D.; GANDY, O.H.; and GRANT, E. A. *Framing public life: Perspectives on media and our understanding of the social world* [interaktyvus]. 2001 [žiūrėta 2010 balandžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.informaworld.com/smpp/title~db=all~content=t792478517>>.
 32. Rethink. Great Britain National Mental Health Membership Charity [žiūrėta 2010 balandžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.rethink.org/how_we_can_help/news_and_media/archived_rethink_in_the_news/index.html>.
 33. ROSE, D. Television, madness and community care. In *Journal of Community & Applied Social Psychology* [interaktyvus]. 1998, vol. 8 [žiūrėta 2010 kovo 11 d.]. p. 213-228. Prieiga per internetą: <<http://www3.interscience.wiley.com/journal/5654/abstract>>.
 34. SHAIN, R.E.; and PHILLIPS, J. The stigma of mental illness: Labeling and stereotyping in the news. New York: Greenwood Press, 1991. p. 61-74.
 35. SIEFF, Eleine M. Media frames of mental illnesses: The potential impact of negative frames. In *Journal of Mental Health* [interaktyvus]. 2003, vol. 12, no. 3 [žiūrėta 2010 vasario 3 d.]. p. 259 – 269. Prieiga per internetą: <<http://www.informaworld.com/smpp/content~content=a713995972&db=all>>.
 36. SIGNORELLI, N. The stigma of mental illness on television. In *Broadcast Electronic Media*. [S.n.; s.l]: 1989, vol. 33, no. 3, p. 325-31.
 37. STUART, Heather. Media Portrayal of Mental Illness and its Treatments. What Effect Does it Have on People with Mental Illness? In *CNS Drugs* [interaktyvus]. 2006, vol. 20, no 2 [žiūrėta 2010 sausio 29 d.]. p. 99-106. Prieiga per internetą: <<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/16478286>>.
 38. Tarptautinė ligų klasifikacija, 10 leidimas. Red. Gaižauskienė, Aldona. Pasaulinė sveikatos organizacija, Ženeva, 1992.
 39. Tarptautinių žodžių žodynas. Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985. [žiūrėta 2010 sausio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.zodziai.lt/>>.
 40. TAYLOR, W. L. Gauging the mental health content of the mass media. In *Journalism Quarterly* [interaktyvus]. 1957, vol. 34 [žiūrėta 2009 gruodžio 5 d.] p. 191–201. Prieiga per internetą: <<http://psycnet.apa.org/?&fa=main.doiLanding&uid=1958-05438-001>>.

41. THORNTON, Joann A.; and WAHL, Otto F. Impact of Newspaper Article on Attitudes Toward Mental Illness. In *Journal of Community Psychology* [interaktyvus]. 1996, vol. 24, no. 1. [žiūrėta 2010 kovo 11 d.]. p. 17-25. Prieiga per internetą: <<http://www3.interscience.wiley.com/journal/63921/abstract>>.
42. Voice awards – Honouring Those Who Make a Difference for Mental health [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 sausio 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.whatadifference.samhsa.gov/voiceawards/>>.
43. WAHL, Otto F. Commentary on Research about Mental Illness and Media. In *Current Opinion Psychiatry* [interaktyvus]. 2001, vol. 14 [žiūrėta 2009 gruodžio 5 d.]. p 530-531. Prieiga per internetą: <http://journals.lww.com/co-psychiatry/Citation/2006/03000/Current_World_Literature.17.aspx>.
44. WAHL, Otto F. Depictions of mental illnesses in children's media. In *Journal of Mental Health* [interaktyvus]. 2003a, vol. 12, no. 3 [žiūrėta 2009 gruodžio 12 d.] p. 249 – 258. Prieiga per internetą: <<http://www.informaworld.com/smpp/content~content=a713995971&db=all>>.
45. WAHL, Otto F. News media portrayal of mental illness: implications for public policy. In *Behavioural Science* [interaktyvus]. 2003b, vol. 46, no. 12 [žiūrėta 2010 sausio 31 d.]. p. 1594-600. Prieiga per internetą: <<http://abs.sagepub.com/cgi/content/abstract/46/12/1594>>.
46. WAHL, Otto F. *Media Madness: Public Images of Mental Illness*. Rutgers University Press: New Brunswick, New Jersey, 1997, ISBN10 0813522137.
47. WAHL, Otto F; and Lefkowitz J.Y. Impact of a television film on attitudes toward mental illness. In *American Journal of Community Psychology* [interaktyvus] 1989, vol. 17 [žiūrėta kovo 30 d.]. p. 521–528. Prieiga per internetą: <<http://www.springerlink.com/content/u576862827715776/>>.
48. WAHL, Otto F.; and ROTH, R. Television images of mental illness: results of a Metropolitan Washington media watch. In *Journal of Broadcasting and Electronic Media* [interaktyvus]. 1982, vol. 26, no. 2 [žiūrėta 2010 vasario 28 d.]. p. 599-606. Prieiga per internetą: <<http://www.informaworld.com/smpp/content~content=a911333613&db=all>>.
49. WARD, G. *Mental Health and the National Press* [interkatyvus] Health Education Authority, London, 1997. Prieiga per internetą: <http://www.nice.org.uk/nicemedia/documents/menhealth_natpress.pdf>.
50. WILSON, Claire; NAIRN, Raymond; COVERDALE, John; and PANAPA, Aroha. Constructing mental illness as dangerous: a pilot study. In *Australian and New Zealand*

- Journal of Psychiatry* [interaktyvus]. 1998a. vol. 33, no. 2 [žiūrėta 2010 kovo 23 d.]. p. 240 – 247. Prieiga per internetą:
<<http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a776347286>>.
51. WILSON, Claire; NAIRN, R; COVERDALE, J.; and PANAPA, A. Mental illness depictions in prime-time drama: identifying the discursive resources. In *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* [interaktyvus]. 1998b, vol. 33, no. 2 [žiūrėta 2010 sausio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/10336221>>.
52. WIMMER, Roger, D; and DOMINICK, Joseph, R. *Mass Media Research: an Introduction* [interaktyvus]. 1997 [žiūrėta 2010 kovo 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://freedownloadbooks.net/download-mass-and-media-by-wimmer-and-dominick-pdf.html>
53. WORLD HEALTH ORGANIZATION [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.who.int/topics/mental_health/en/>.

Priedai

1 priedas. Kintamieji ir jų reikšmės

V1 Laikraščio pavadinimas ir portalo adresas (Lietuva)

Reikšmės:
1 Lietuvos Rytas
2 Respublika
3 www.delfi.lt

V1 Laikraščio pavadinimas ir portalo adresas (Didžioji Britanija)

Reikšmės
1 The Daily Telegraph
2 The Observer
3 www.bbc.co.uk

V2 Antraštė nurodo, kad bus kalbama apie su psichikos sveikata susijusią temą

Reikšmės
1 Taip
2 Ne
3 Negalima identifikuoti

V3 Antraštė nurodo, kad bus kalbama apie nusikaltimus

Reikšmės
1 Taip
2 Ne

V4 Antraštėje panaudojami psichikos sveikatos terminai

Reikšmės
1 Tinkami
2 Netinkami
3 Nėra

V5 Straipsnis priskirtas rubrikai

Reikšmės
1 Naujienos
2 Sveikata
3 Kultūra
5 Laisvalaikis, pramogos
6 Redakcijos vedamieji, komentarai
7 Kita

V6 Kuriame puslapyje išspausdintas straipsnis (*tik spaudai*)

Reikšmės
1 Pirmame puslapyje
2 Kituose puslapiuose
3 Specialiuose prieduose

V7 Vaizdinėje priemonėje panaudojami psichikos sveikatos terminai (*tik spaudai*)

Reikšmės
1 Tinkami
2 Netinkami
3 Nepanaudojama psichikos sveikatos terminologija
4 Nėra nuotraukos

V8 Pagrindinė straipsnio tema

Reikšmės
1 Nusikaltimai, žmogžudystės
2 Nelaimės
3 Savižudybė/-bės
4 Politika
5 Psichikos sveikatos socialinės programos
6 Psichikos ligos
7 Literatūra (knygos, filmai)
8 Kita

V9 Pagrindinis informacijos šaltinis

Reikšmės
1 Sutrikusios psichikos žmogus/-nės
2 Sutrikusios psichikos žmogaus šeima/artimieji/draugai
3 Psichologas, psichiatras
4 Socialinis darbuotojas
5 Psichikos sveikatos organizacija/institucija/centras
6 Politikas
7 Policijos pareigūnas
8 Teisininkas, advokatas
9 Kita

V10 Pagrindinis veikėjas

Reikšmės
1 Sutrikusios psichikos žmogus/-nės
2 Sutrikusios psichikos žmogaus

šeima/artimieji/draugai
3 Psichologas, psichiatras
4 Socialinis darbuotojas
5 Psichikos sveikatos organizacija/institucija/ centras
6 Politikas
7 Policijos pareigūnas
8 Teisininkas, advokatas
9 Kita

V11 Kalbama apie sutrikusios psichikos asmens smurtinius veiksmus

Reikšmės
1 Taip
2 Ne

V12 Nusikaltimų atveju sutrikusios psichikos asmuo

Reikšmės
1 Kaltininkas
2 Auka
3 Kita

V13 Įvykdytų nusikaltimų atveju, liga pateikiama kaip priežastis žmogžudystei, nusikaltimui

Reikšmės
1 Taip
2 Ne

V14 Tekste naudojama psichikos sveikatos terminologija

Reikšmės
1 Tinkami terminai
2 Netinkami terminai

V15 Sutrikusios psichikos asmuo identifikuojamas vardu, pavarde

Reikšmės
1 Taip
2 Ne
3 Tik inicialais
4 Nesvarbu/neaktualu

V16 Ar pateikiama diagnozė

Reikšmės
1 Taip
2 Ne
3 Nesvarbu/neaktualu

V17 Sutrikusios psichikos asmens lytis

Reikšmės
1 Vyras
2 Moteris
3 Nenustatoma

V18 Sutrikusios psichikos asmens amžius

Reikšmės
1 iki 18 m.
2 19-33 m.
3 34-48 m.
4 49-62 m.
5 63 m. ir daugiau

V19 Sutrikusios psichikos asmens šeimyninė padėtis

Reikšmės
1 Nevedęs/netekėjusi
2 Vedęs/ištekėjusi
3 Išsiskyręs/išsiskyrusi
4 Našlys
5 Nenurodoma

V20 Sutrikusios psichikos asmens išsilavinimas

Reikšmės
1 Vidurinis
2 Nebaigtas vidurinis
3 Aukštesnysis išsilavinimas
4 Aukštasis išsilavinimas
5 Kita
6 Nenurodoma

V21 Sutrikusios psichikos asmens darbinė padėtis

Reikšmės
1 Dirbantis
2 Bedarbis
3 Bedarbis, bet anksčiau dirbo
4 Nekalbama
5 Kita

2 priedas. Kintamųjų ir jų reikšmių kodavimo instrukcija

Kintamasis	Reikšmių kodavimo instrukcija
V2 Antraštė nurodo, kad bus kalbama apie su psichikos sveikata susijusią temą:	<p>1 Taip: antraštėje panaudojami terminai, kurie yra tikslingai parinktų straipsnių kriterijai (pateikti metodologijoje);</p> <p>2 Ne: antraštėje nepanaudojami psichikos sveikatos terminai, kurie yra tikslingai parinktų straipsnių kriterijai (pateikti metodologijoje);</p> <p>3 Negalima identifikuoti: antraštė skamba dviprasmiškai, pavyzdžiui, panaudojamas žodis „ligonis“ (angl. patient) ir daugiau jokio kito psichikos sveikatos termino.</p>
V3 Antraštė nurodo, kad bus kalbama apie nusikaltimus:	<p>1 Taip: antraštėje panaudojami su nusikaltimais susiję terminai kaip smurtautojas, smurtas, prievartautojas, prievarta, nusikaltėlis, kriminalinis nusikaltėlis, nusikaltimas, užpuolikas, užpuolimas, žmogžudystė, žmogžudys, žudikas, dūris, smogimas, sužeidimas, kriminalas, tvarkos/įstatymo pažeidėjas/pažeidimas, šių terminų veiksmažodžiai ir kitos formos (jei galimi) ir pan;</p> <p>Angl.: violence, violent, criminal, crime, killer, murderer, homicide, offender, offence, stabbed, wrongdoer, culprit, ripper, knifeman ir pan.</p> <p>2 Ne: antraštėje nepanaudojami minėti su nusikaltimais susiję terminai</p>
V4 Antraštėje panaudojami psichikos sveikatos terminai ²¹ :	<p>1 Tinkami psichikos sveikatos terminai: psichikos sveikatos sutrikimų turintis žmogus, psichikos sveikatos paslaugų vartotojas, psichikos sveikatos problemų turintis asmuo, psichikos negalią turintys asmenys, neįgalieji, psichikos sutrikimų patyrę asmenys.</p> <p>Angl.: people/person with mental illness, person having mental illness, person suffering from mental trouble/mental illness/ mental</p>

²¹ Šaltinis *PATARIMAI SU PSICHIKOS SVEIKATOS TEMOMIS SUSIDURIANTIEMS ŽURNALISTAMS* (Globali iniciatyva psichiatrijoje, 2007)

	<p>affection, consumer of mental health services, person with/having mental health problems.</p> <p>2 Netinkami psichikos sveikatos terminai: nestabilios psichikos nusikaltėlis/žmogus, pamišėlis, psichozės ištiktas, visuomenei itin pavojingas nusikaltėlis, beprotis (silpnaprotis), schizofrenikas, psichiškai nesveikas, psichikos ligonis ir pan.</p> <p>Angl.: insane, lunatic, schizo, mad, weird, crazy, whacko, maniac, twisted, nuts, loony, psicho, lunatic/insane asylum, mental patient, mentally ill people/person ir pan.</p>
V7 Vaizdinėje priemonėje panaudojami psichikos sveikatos terminai:	<p>Vaizdinėje priemonėje t.y. nuotraukoje, prie nuotraukos, piešinyje, prie piešinio, karikatūroje, prie karikatūros.</p> <p>1 Tinkami – remiantis prie V4 išvardintais terminais 2 Netinkami - remiantis prie V4 išvardintais terminais</p>
V8 Pagrindinė straipsnio tema:	<p>1 Nusikaltimai: žmogžudystės, tvarkos pažeidimai, užpuolimai, nusižengimai ir pan.</p> <p>4 Politika: politiniai sprendimai psichikos sveikatos tema</p> <p>5 Psichikos sveikatos socialinės programos: kalbama apie programas, kampanijas siekiančias sutrikusios psichikos asmenų socialinės, psichologinės, ekonominės gerovės, pavyzdžiui, antistigminės, antidiskriminacinės, integracinės programos ir pan.</p> <p>6 Psichikos ligos: kalbama apie konkrečias psichikos ligas ar apskritai (psichikos sveikata), apie jų gydymą, pagalbos būdus, problemų įveikimo būdus, istorija apie konkretų asmenį, gyvenantį su psichikos liga.</p>
V9 Pagrindinis informacijos šaltinis:	<p>Pagrindinis informacijos šaltinis nustatomas pagal tai, kas daugiausiai/dažniausiai buvo cituojamas ar to asmens/organizacijos pasisakymas perteikiamas ne per tiesioginį citavimą.</p>

	Kuomet ką tik paminėto reiškinio nėra, žymima kintamojo reikšmė <i>kita</i> , kuri dažniausiai reiškia paties žurnalisto pasakojimą t.y. rėmimasis pačiu žurnalistu
V10 Pagrindinis veikėjas:	Pagrindinis veikėjas nustatomas sujungus komponentus: koks veikėjas dominuoja pirmame plane, tekste dažniausiai minimas ir apie ką antraštė ir/ar paantraštė nurodo kalbėsianti
V11 Kalbama apie sutrikusios psichikos asmens smurtinius veiksmus:	Kalbama reiškia ne būtinai pirmąjį planą, gali būti ir tik minima: išpuoliai, užpuolimai, nužudymai ir kt. nusikalstama veikla, kuri laikoma smurtine. Į reikšmę įtraukiamas ir kalbėjimas apie šių asmenų pavojingumą – tai netiesioginis pasakymas apie galimus smurtinius veiksmus.
V12 Nusikaltimų atveju sutrikusios psichikos asmuo yra	Nusikaltimų atvejai įtraukiami visi – ir kuomet straipsnio pagrindinė tema yra nusikaltimai, ir kuomet ji nėra tokia.
V13 Įvykdytų nusikaltimų atvejais, liga pateikiama kaip priežastis žmogžudystei ar nusikaltimui:	1 Taip: arba tekste aiškiai siejama asmens psichikos sveikata su padarytu nusikaltimu/žmogžudyste, arba tai galima suprasti netiesiogiai per vartojamus žodžius ir jų išdėstymą tam tikrose straipsnio vietose, pavyzdžiui antraštėje ir/ar paantraštėje skelbiant du faktus: pirmasis - įvyko nusikaltimas, antrasis - to nusikaltimo kaltininkas psichikos ligonis, toks naujienos publikavimo būdas perša supratimą, kad liga yra reiškinio priežastis. ²²
V14 Tekste naudojama psichikos sveikatos terminologija:	Tekste (išskyrus antraštes, užrašus po nuotraukomis) naudojama psichikos sveikatos tinkama/netinkama terminologija, kuri įvardinta prie V4.
V15 Sutrikusios psichikos asmuo identifikuojamas vardu, pavarde:	4 <i>Nesvarbu/neaktualu</i> – atvejai, kuomet kalbama ne apie konkretų asmenį, o visą grupę, kada kalbama apie psichikos sveikatos programas, politinius sprendimus ir pan. Tas pats ir prie V16.

²² Remiantis atmintine *PATARIMAI SU PSICHIKOS SVEIKATOS TEMOMIS SUSIDURIANTIEMS ŽURNALISTAMS* (Globali iniciatyva psichiatrijoje, 2007)